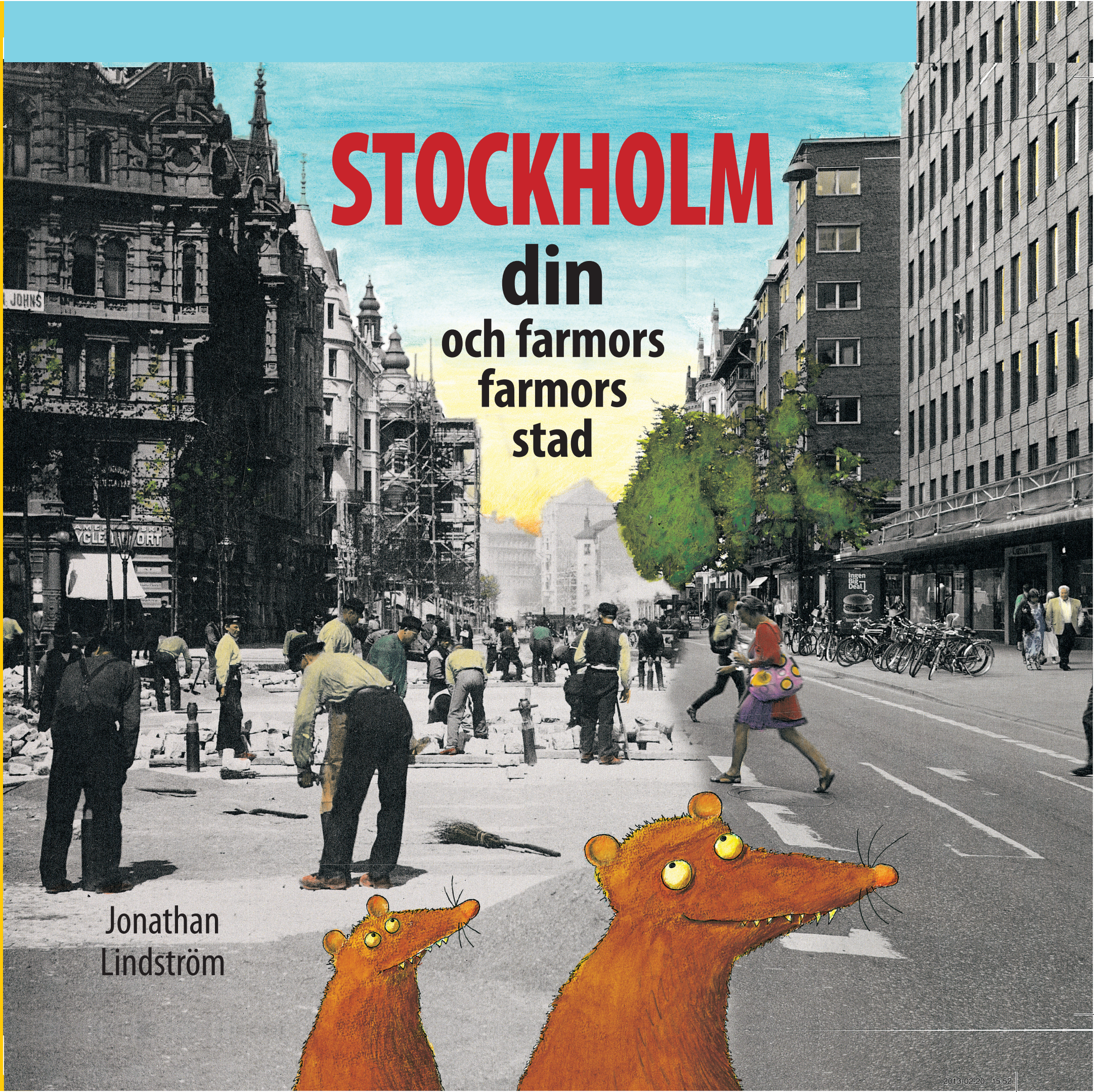

2013-02-20 15:52

Så här såg Stockholm ut från Mosebacke en sommardag 1842. Det var varmt och folk hade fönstren på glänt. Det fanns 90 000 stockholmare och ännu fanns ingen järnväg.

Det har inte alltid funnits gott om stockholmare. Birger jarl lät antagligen placera soldater i det som är Gamla stan vid mitten av 1200-talet, men först under hans son Magnus Ladulås tid omkring år 1280 var det en stad med flera hundra invånare. År 1300 fanns det 1 600 invånare och 1349 var invånarna 3 100, men sedan kom pesten så 1370 fanns det bara 1 600 invånare igen. År 1410 var invånarna 2 400 och 1580 var vi 7 800. I början av 1600-talet växte Stockholm så att det knakade. Redan 1630 hade staden över 20 000 invånare. Stockholm hade blivit en huvudstad. Tidigare hade kungen och hans råd rest runt i landet, men nu stannade de mestadels i Stockholm och styrde

Stockholm din o farmors! stad bilaga.indd 2 2013-02-13 14.20

härifrån. Dessutom växte Sverige till en stormakt, så Stockholm blev en viktig stad. År 1675 fanns 50 000 invånare och år 1700 fanns 60 000 invånare. Men sedan kom pesten åter 1710 och Sverige förlorade i krig och var inte stormakt längre. År 1721 var stockholmarna bara 45 000. Men vi växte igen. Fyrtio år senare fanns 70 000 invånare, men 1820 hade vi bara ökat till 75 000 invånare, och 1863 till 119 000 invånare. Nu började stadsfullmäktige styra i Stockholm, och industrialismen hade börjat så smått. Vad skulle hända?

Stockholm din o farmors! stad bilaga.indd 3 2013-02-13 14:20

Boken är framtagen i samarbete med
Utbildningsförvaltningen och Stadsarkivet i Stockholm.

Jonathan Lindström är vetenskapsförfattare och arkeolog. Här har han skrivit och tecknat för barn och vuxna om sin hemstads historia under de senaste 150 åren. Genom att skildra stora och små öden gör han vår huvudstads, och även vårt lands, historia begriplig. Läs också Jonathans bok ”Stockholm från början”, som skildrar allt som har hänt i Stockholm de senaste 13,7 miljarder åren.

© Författaren och Kommittén för stockholmsforskning/Stockholmia förlag
Grafisk form: Marit Messing, Go Form
Produktion: Jan Pilerö, BokåTryck
Tryck: DZS, Slovenien genom Italgraf Media, 2013
Boken är satt med Sabon, Myriad och tryckt på 150 g Matt Satin
ISBN 978-91-7031-256-4

www.stockholmia.stockholm.se

STOCKHOLM
din
och farmors farmors stad

Jonathan Lindström

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 5 2013-02-13 14.20

INNEHÅLL

Vi vill ha

DEN NYA KOMMUNEN 1863–1890 8

VI BESTÄMMER ATT NI BESTÄMMER 10

RUM OCH RÖST 12

POLITIK I BÖRJAN 14

JÄRNVÄGEN 16

LINDHAGENPLANEN 18

HÄST BIL CYKEL 20

BROTT OCH STRAFF 22

ANTON TYCKTE OM ALLT 24

Vi vill ha

DEN DEMOKRATISKA STADEN 1890–1920 26

BAJS OCH DRICKSVATTEN 28

GRISEN SKRIKER 30

STADEN FLYTTAR UT PÅ LANDET 32

FRITID 34

KÄR I VEM MAN VILL 36

DEMONSTRATIONER OCH STREJK 38

FÖRSTA VÄRLDSKRIGET 40

KVINNLIG RÖSTRÄTT 42

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 6 2013-02-13 14.20

Vi vill ha

VÄLFÄRDENS STAD 1920–1950 44

SJUK I STAN 46

MÅNGA BARN OCH INGA RUM 48

VA' E' FUNKIS? 50

SLUSSEN 52

NAZISTER OCH KOMMUNISTER 54

ANDRA VÄRLDSKRIGET 56

HJÄLP, BIO! 58

Vi vill ha

STADEN OCH REGIONEN 1950–1980 60

UNGDOMAR, FY! 62

GÄNG PÅ STAN 64

KLARA, FÄRDIGA, RIV! 66

TUNNELBANAN 68

HUSEXPLOSIONEN 70

ALMAR OCH MJÖLK 72

Vi vill ha

KUNSKAPSSTADEN 1980–2013 74

STADENS ENERGI..... 76

BILAR OCH BARN..... 78

MÄNNISKOR OCH MAT 80

FORTSÄTT TJAFSA! 82

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 7 2013-02-13 14.20

Vi vill ha DEN NYA KOMMUNEN 1863–1890

Frans Schartau, känd stockholmare, var född i Malmö. Typiskt!

Stockholm din o-farmorsf-stad inlaga.indd 8 2013-02-13 14.20

Är du en typisk stockholmare? Då har du eller din släkt inte varit stockholmare så länge. En typisk stockholmare har flyttat in från landet eller utlandet eller så har hennes föräldrar gjort det. Så är det i stora städer. Den här boken heter *Stockholm – din och farmors farmors stad*. Var just din farmors farmor än bodde så tror jag att hon föddes på 1800-talet. Det är då den här historien börjar, ungefär år 1860, i Stockholm.

Då styrdes Stockholm på ett gammaldags sätt. Några få fick vara med och bestämma, och inte vem som helst. Man måste tillhöra borgerskapet och tillhöra en köpmans eller hantverkares familj. Det fanns också många regler för vilka som fick arbeta och starta företag i staden. Till slut krävde riksdagen att man ändrade på reglerna så att Stockholm och landets andra städer och landsförsamlingar kunde bli moderna. År 1863 infördes stadsfullmäktige, det som numera kallas kommunfullmäktige. Stockholmarna fick rösta på dem som de ville skulle få vara med och bestämma i staden. Det var visserligen bara mycket rika stockholmare som fick rösta, men det var en början på något nytt!

En av de första att sitta i Stockholms stadsfullmäktige var Frans Schartau. Han var grosshandlare, storköpman. Och han var gammaldags, sur, argsint och snål. Han höll själv med om att han var en snåljåp. Han ville bara spara pengar och tyckte illa om förändringar. Han försökte till exempel stoppa bygget av en järnväg tvärs genom Stockholm, men misslyckades. Han var också emot att många skulle få vara med och rösta. Och att göra staden fin var bara slöseri!

Frans arbetade i alla fall hårt. När han var 67 år var han ute och promenerade. Han gick ner sig i isen i Långholmssundet, men han kröp upp själv, gick med blöta kläder till Gamla stan och jobbade på kontoret hela dagen. Fast några år senare blev han förkyld och dog 1870. Han fick aldrig se allt fantastiskt som Stockholm skulle få vara med om, allt det som Stockholms stadsfullmäktige och alla stockholmare har hittat på under 150 år. Och hade han det hade han säkert sagt:

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 9 2013-02-13 14.20

VI BESTÄMMER ATT NI BESTÄMMER

I början fanns bara män i stadsfullmäktige. De träffades en kväll varje månad i börssalen i Gamla stan. 100 ledamöter som bestämde om stadens gator, parker, belysning, renhållning, avlopp, sjukhus, barnhem, uppfostringsanstalter, skolor, polis, fångvård, hamnar, vatten, gas och elektricitet. Stadsfullmäktige hade inte så värst mycket pengar. Folk betalade bara några få procent av vad de tjänade i skatt. Många, särskilt de som hade ont om pengar smet från skatten helt. Men fullmäktige fick in rätt mycket pengar på avgifter för försäljning av brännvin.

Några hundra människor var anställda av staden, bland annat två som hade till arbete att döda stockholmare. Det var skarprättaren (bödeln) och hans assistent.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 10 2013-02-13 14.20

Efter 1970 kallas stadsfullmäktige för kommunfullmäktige och har 101 ledamöter. På det sättet kan det aldrig bli lika (50 – 50) vid en omröstning. Mer än hälften är kvinnor. Sedan 1922 sammanträder fullmäktige i Rådssalen i Stadshuset på Kungsholmen. De träffas var tredje måndag. Och sedan 1920 utses några av ledamöterna till borgarråd. Åtta borgarråd har specialansvar för olika saker, som ekonomi, skola, trafik, kultur och miljö. Sedan finns det fyra borgarråd som både hjälper och säger emot de andra borgarråden. Numera betalar stockholmarna 30 procent i skatt. De tolv borgarråden jobbar heltid i stadshuset. De andra 89 ledamöterna jobbar bara extra med politiken.

Numera är 40 000 människor anställda av staden och jobbar med allt från dagis till äldreboende. Men det finns ingen skarprättare. Bra, va?

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 11 2013-02-13 14.20

RUM OCH RÖST

Bal på slottet på vintern

”Promenad” på Djurgården på våren

Höst i Kungsträdgården

Anna seglar på sommaren

Konstnärinnan Anna Palm målade den här målningen åt Augusta Lundins modeateljé vid Brunkebergstorg omkring 1890. Anna bodde på Brännkyrkagatan 4A. Sen gifte hon sig med löjtnant Alfredo de Rosa och flyttade till Italien. Där fortsatte hon att måla stockholmsmotiv.

Målningen visar ett mysigt stockholmsliv, men de flesta stockholmare hade det inte så mysigt. År 1901 diskuterade man i fullmäktige om hur illa många bodde i Stockholm. En ledamot berättade om en familj som bodde i ett nedlusat hem. Lössen kliade, men barnen lyckades ändå somna sönderklösta i sina sängar. Deras pappa var tvungen att sova sittande med pannan mot bordskanten för att slippa lössen. Man bodde trångt också. Varannan stockholmare bodde i ett rum och kök med minst fyra andra personer. Men det skulle ändra sig. Femtio år senare fanns ett rum per person och numera har vi nästan två rum per person. Och så finns de hemlösa som har noll rum per person.

RÖSTRÄTTEN I STOCKHOLM

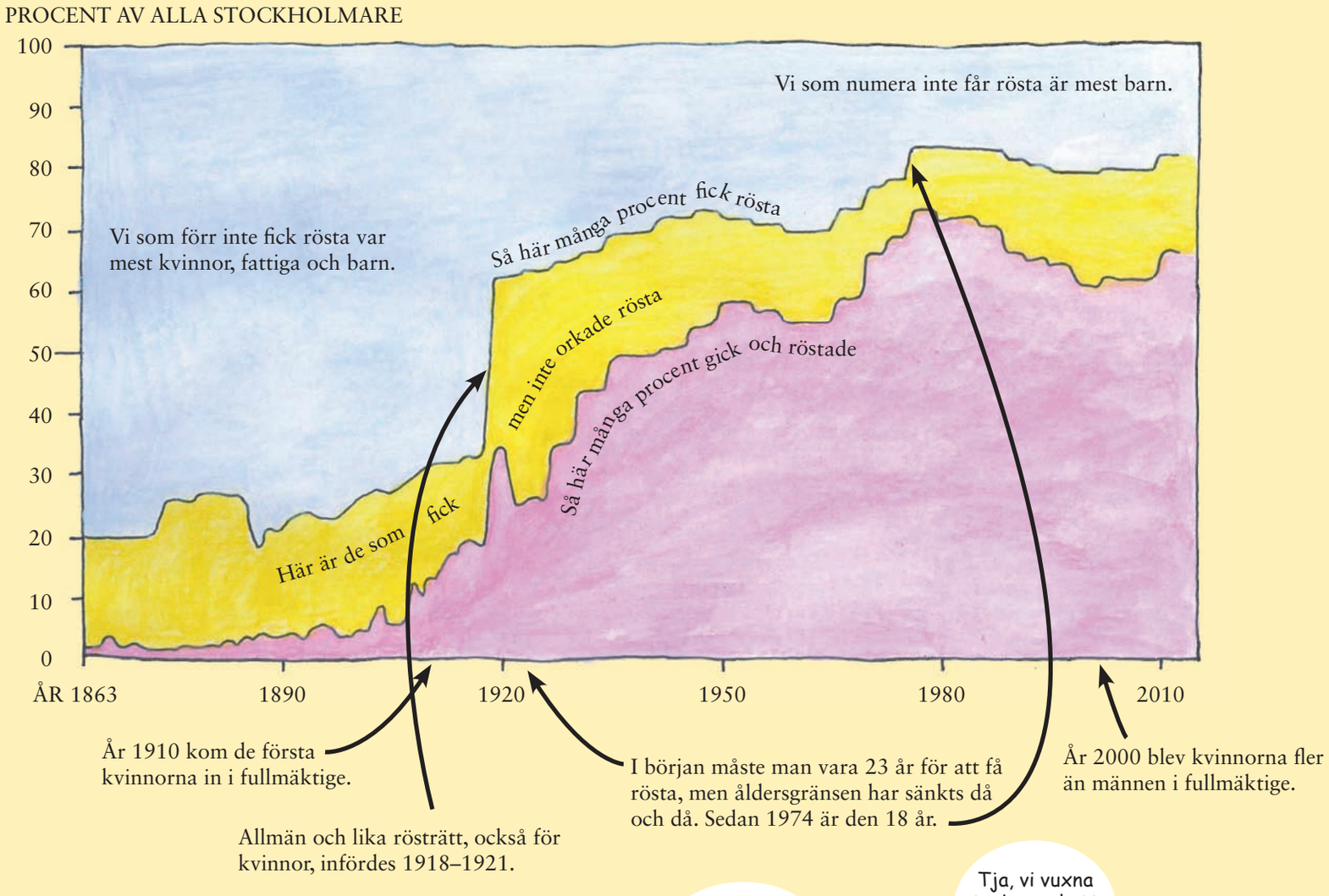

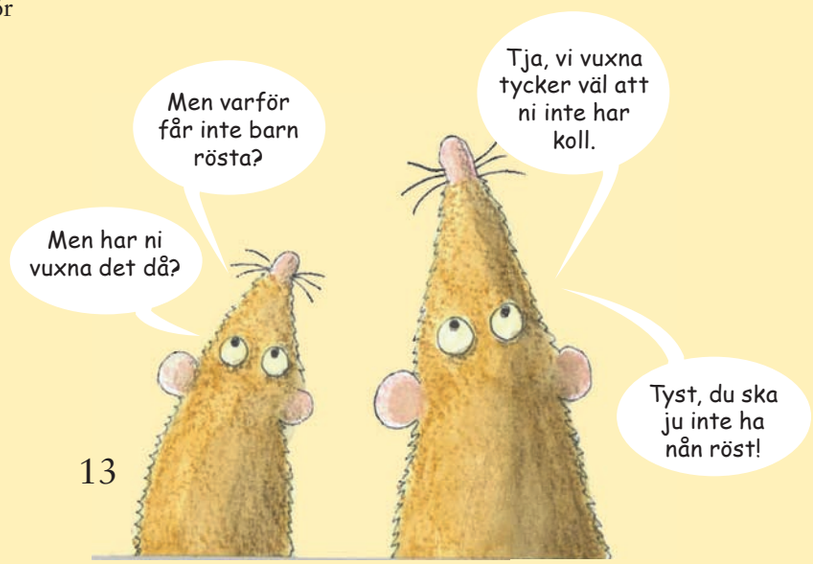

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 13 2013-02-13 14.20

POLITIK I BÖRJAN

Många regler togs bort på 1800-talet – till exempel fick vem som helst starta företag och tjäna pengar. De som ville ha frihet att ändra och hitta på nya saker kallades liberaler. Fördelen med liberalerna var att de startade företag och industrier och att de ville att fler skulle få vara med och bestämma. Ja, en del tyckte till och med att kvinnor skulle få vara med och styra Stockholm! Nackdelen var att en del liberaler mest tänkte på sig själva, tjänade massor av pengar på sina fabriker men gav arbetarna så låga löner att de inte kunde köpa bra mat eller bo ordentligt.

Den som var emot förändringar och frihet kallades konservativ. Fördelen med de konservativa var att saker inte ändrades till något dåligt. Nackdelen var att de inte heller ändrades till något bra.

En tredje grupp var socialisterna. De ville att alla skulle dela lika. Ingen skulle äga mer än de behövde. Många fattiga arbetare i Stockholm var socialister, och en del ville ta makten från de rika med våld. Det var nästan bara konservativa och liberaler som satt i stadsfullmäktige.

Ett rikt stockholmshem på 1800-talet.

En känd liberal var André Oscar Wallenberg. Han var en sjöman från Östergötland som bland annat tjänade pengar på kortspel innan han ärvde pengar och flyttade till Stockholm. Där bröt han benet och startade en privatbank år 1856, vilket retade de konservativa. Banken fanns en trappa upp på Lilla Nygatan i ett smalt rum. Bankdisken var träskivor som stod på bockar och packlårar, men den fungerade!

Stockholm din 6-farmorsf stad inlaga.indd 14 2013-02-13 14.20

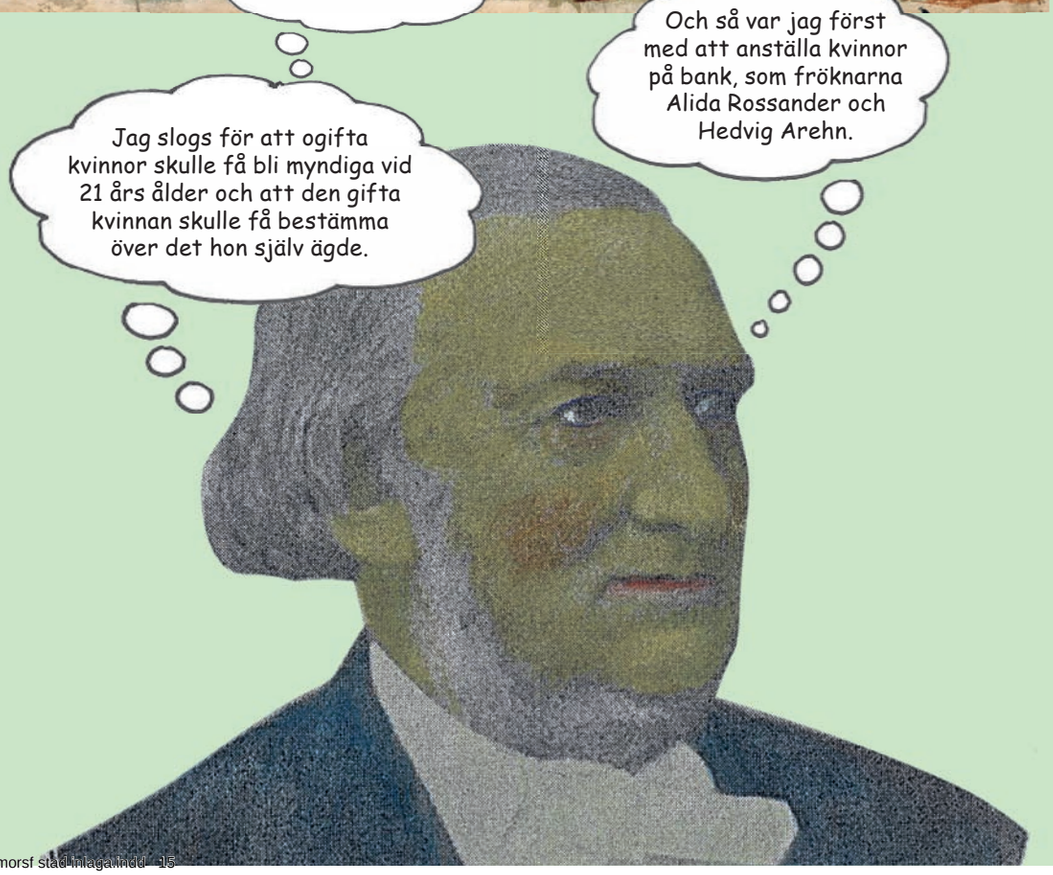

Wallenberg hyrde pengar av folk genom att de fick betalt, ränta, för att spara sina pengar i hans bank. Sedan kunde han hyra ut deras pengar för lite mer ränta till folk som behövde låna pengar. Så tjänade han pengar åt sig själv, men folk som sparade tjänade också på det, och de som lånade kunde till exempel bygga hus eller starta företag för pengarna.

Wallenberg jobbade hårt på banken. Om folk pratade för mycket när de ville honom något röt han ”Var god och säg mig rubriken!”.

Wallenberg fick tjugoen barn med tre kvinnor, bland annat en akterstäderska som städade aktern på hans båt. Adelsdamen Anna von Sydow från Skeppsholmen tänkte bli konstnär men fick bli hemmafru när hon gifte sig med Wallenberg och födde fjorton barn.

När Wallenberg kom hem på kvällarna fick Anna skriva upp texter som han kom på om kvinnans frihet och som publicerades i tidningar. Han satt i stadsfullmäktige från starten 1863 till sin död och även i riksdagen. I januari 1886 halkade han och föll omkull på Vasabron. Efter det mådde han illa i några dagar och sedan dog han.

Stockholm din o farmorsf stad.indaga.indd 15 2013-02-13 14.20

JÄRNVÄGEN

Så här såg det ut vid Slussen år 1898. Ett ånglok kommer åkande ur tunneln mot söder. Tack vare järnvägen kunde Stockholm bli en industristad. Utan järnväg hade man inte kunnat frakta stora mängder råvaror och människor från hela Sverige till Stockholm eller färdiga industrivaror åt andra hållet.

I början av 1860-talet byggdes en järnväg som gick från Södermalm västerut till Göteborg. Den kostade 36 228 939 kr och 23 öre att bygga. Resan till Göteborg tog 14 timmar. Med häst hade det tagit fyra dagar. 1866 byggdes en järnväg från Norrmalm norrut. 1871 bands de ihop av en järnväg som gick över Riddarfjärden och samma år invigdes Centralstationen.

När stadsfullmäktige röstade igenom att binda ihop järnvägen fanns 93 ledamöter på plats. 69 röstade för, 24 röstade emot och Frans Schartau protesterade extra mycket.

Järnväg var bra om man skulle ut från staden. Men inne i staden tog man sig fram på många andra sätt.

Gamla stan

Skeppsholmen

Ångbåt

I dag ligger det ett torg här med Slussens tunnelbanestation och en busstation under.

Segelskutor

Hästvagn

Ryttare

Synd om hästarna försvinner. Hästbajs innehåller ju så mycket gott!

Stå

Gå

Hästdroska

Springa

Både i Stockholm och i Göteborg menade man att klockan var 12 när solen stod rakt i söder. Men det gjorde solen 24 minuter senare i Göteborg än i Stockholm. Så när klockan var 12.00 i Stockholm var hon bara 11.36 i Göteborg.

Skulle man ange stockholmstid eller göteborgstid i tidtabellen för tågen som gick mellan de två städerna? Man valde göteborgstid eftersom det var värre att göteborgare kom försent till tåget än att stockholmare kom för tidigt. Men stockholmarna blev sura.

Till slut, år 1879, valde man att en tid ungefär mittemellan skulle gälla för hela Sverige, och så är det fortfarande.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 17 2013-02-13 14.21

LINDHAGENPLANEN

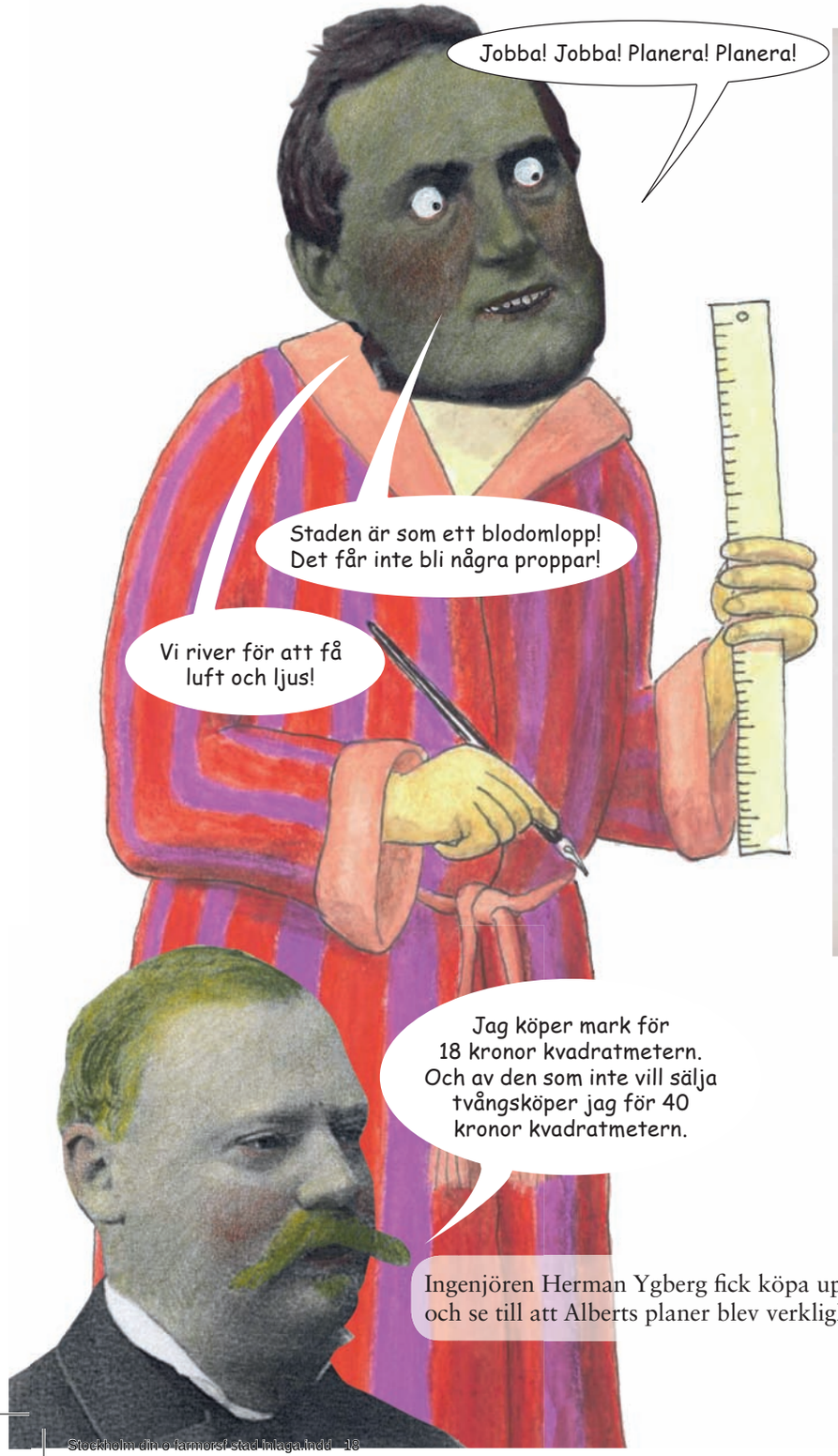

Ingenjören Herman Ygberg fick köpa upp mark och se till att Alberts planer blev verklighet.

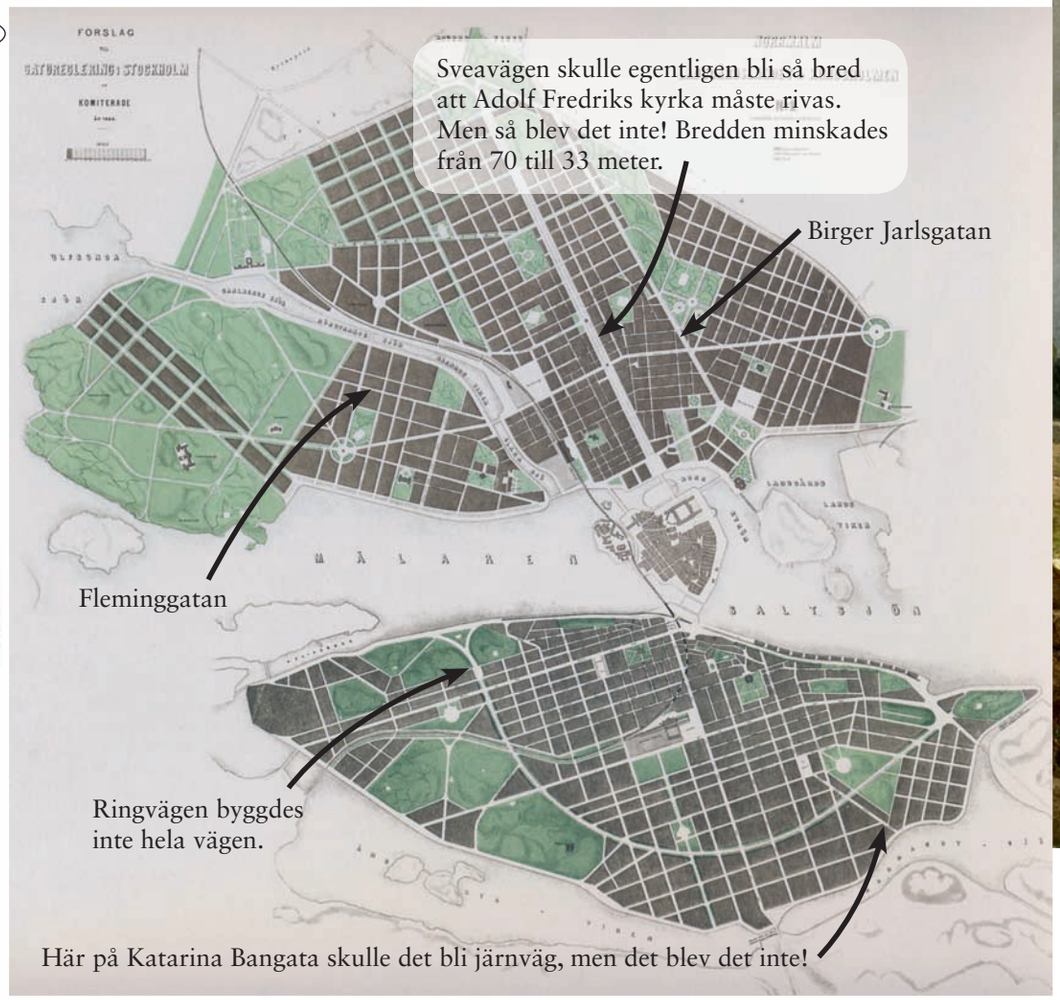

Albert Lindhagen fick på 1860-talet i uppdrag av stadsfullmäktige att göra en plan för hur Stockholm skulle bli en modern stad, med breda gator och stora parker. Han klädde sig i nattrock, ritade och planerade hela dagarna, på kvällarna och ibland på nätterna så att han bara hann träffa sin familj när han skulle äta. Allt Albert planerade blev inte av. Stadsfullmäktige ändrade en del i planen. Men tack vare Lindhagenplanen kom Stockholm att bli modernare på 1870- och 1880-talen.

Stockholm din o-farmors stad Inlaga.indd 18 2013-02-13 14.21

Fleminggatan 1868 före Lindhagenplanens tid. Gissa hur den ser ut nuförtiden. Det var inte alltid det blev mer luft och ljus.

Här skymtar slottet fram.

DYNAMIT

Tack vare dynamiten var det lätt att spränga bort bergknallar som låg i vägen för gatorna. Fast det var dyrt, tyckte en del stadsfullmäktigeledamöter, så exempelvis Birger Jarlsgatan fick bli lite krokig med bergknallar kvar i stället för spikrak som Albert tänkt sig.

Alfred Nobel som uppfann dynamiten hade en fabrik i Vinterviken utanför staden, där den tillverkades.

Ibland skedde olyckor. En eftermiddag i juni 1868 sprängdes ett fabrikshus i luften. Smällen hördes över hela stan. Fönsterrutor krossades till och med på Operakällaren. Särskilt nervsvaga människor var nära att svimma.

Fabrikshuset blev till tegeldamm och stengrus. Träden omkring rycktes upp med rötterna. I huset arbetade fjorton människor, också barn. Amanda Johansson, 12 år, och Augusta Pettersson, 13 år, höll på att packa dynamit. Alla dog och gick i småbitar. Några bitar for iväg 170 meter. De samlades ihop i hinkar.

Alfred förbättrade säkerheten och fick fortsätta tillverkningen trots att grannarna klagade.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 19 2013-02-13 14.22

HÄST BIL CYKEL

Hästar har funnits i Stockholm sedan staden grundades. Oftast användes de för att dra vagnar med olika laster. Så var det fortfarande för hundra år sedan. Polisen fick hålla ordning på alla hästar i trafiken.

Man kunde få böter för hästen, om man inte band fast den. Utköraren Karl Fredrik från Sigtunagatan hade kört ett lass av äppelläsken Pomril till Enskede i februari 1913. På Skogsvägen gick han in i en butik och värmde sig i över en halvtimme, medan hästen stod obunden och obevakad utanför. Konstapel Nilsson hade sagt till utköraren en gång tidigare för samma sak, så nu blev det böter.

Redan i slutet av 1890-talet fanns det enstaka bilar i Stockholm, men de var inte många. En elbil från herr Adolf Östbergs affär såldes till den engelske markisen av Anglesey, som alltid bar röd frack till middagen och kunde dansa som en orm. Han försvann till Paris med bilen. När han dog 1905 efterlämnade han över 200 par broderade strumpor, hundra kostymer och massor av juveler och knähundar.

Elbilar var snabbare än bensinbilar, men jämfört med i dag körde alla bilar sakta. När Stockholms första fartdåre Carl Oscar Forslund åkte fast för fortkörning på Strandvägen 1900 hade konstapel Karlsson sprungit ikapp bilen och gripit honom.

År 1903 startades en automobilklubb med Adolf Östberg som sekreterare. Året efter fanns det drygt tjugo personbilar och åtta lastbilar i Stockholm. Automobilklubbens sekreterare herr Adolf Östberg sa att ”det idylliska lugnet på våra gator har snart försvunnit”.

År 1908 gick det illa. Då körde prins Wilhelms chaufför ihjäl den sjuttioåriga justitierådinnan Maria Thomasson i hörnet av Arsenalsgatan och Norra Blasieholmshamnen. Prinsen och prinsessan satt i bilens baksäte och sa att de inte såg något. Chauffören sa att han körde sakta. Alla skyllde på justitierådinnan.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 20 2013-02-13 14.22

Klubbens medlemmar fick lära sig att de måste vara försiktiga med hästar. Om en häst verkade rädd när man kom körande i bil måste man genast stanna, stiga ur, gå fram till hästen, prata lugnande med den och leda förbi den.

Stockholmshästarna hade varit rädda för velocipeder, cyklar, också, men hade hunnit vänja sig. En känd cykeltillverkare var Per From, som också var fullmäktigeledamot. Han hade sin cykelverkstad på Mäster Samuelsgatan. Per gav ut en broschyr med goda råd till cykelägare och sa att det borde ligga ”hvarje hjulryttare om hjertat” att sköta sin cykel.

Redan 1894 fick stadsfullmäktige besluta om trafikregler för cyklar. Många klagade nämligen på cyklisterna, som lätt smet undan om något hände. Därför måste cyklisterna ha tydliga registreringsskyltar där numren var minst åtta centimeter höga målade i vitt på svart botten. På trafikerade platser fick man inte köra snabbare än att ”en fullväxt man som går med rask gång kan följa med velocipeden”.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 21 2013-02-13 14.22

BROTT OCH STRAFF

När kungen och hans familj åkte vagn förbi Kungsträdgården år 1908 stod folk och hurrade, men Birger Svahn, som var son till en filare på Kungsholmen, busvisslade. Då ryckte arga stockholmare fingrarna ur munnen på honom, polisen kom och tog honom och han fick 75 kronor i böter.

Andra gjorde värre saker. År 1895 lyckades polisen ta fast medlemmar i Stora Ligan, som bestod av äldre pojkar som höll till i en ”Atletklubbslokal” (träningslokal) i Gamla stan. De stal fotogenlampor i husens förstugor, de höll fram sedlar för att växla till mynt, men behöll sedeln när de fått mynten och sprang iväg. De stal sparkstöttingar, skor och rockar som hängde utanför klädaffärer. De arbetade också som ficktjuvar, gjorde inbrott i lägenheter och lurade bort affärsexpediter och tömde deras kassalådor.

Pojkarna var mest ute efter mat. Det som inte gick att äta sålde de vidare till hälaren Morsan, och köpte mat för pengarna. Ofta bjöd de andra på mat, utan att tala om hur de fått tag på den.

Morsan hette egentligen Hedvig Aronsson. Hon hade en klädaffär, där hon köpte och sålde pojkarnas stöldgods. Till slut kom polisen på henne och hon dömdes till straffarbete. När hon blev frigiven flyttade hon till Amerika. Då var hon 52 år gammal.

På Långholmen fanns ett fängelse där folk från hela Sverige satt instängda. Där måste de stiga upp halv sex, klä sig, städa cellen och äta frukost. Sedan var det morgonbön, arbete, motion, middag, arbete, aftonmåltid, arbete, aftonbön och inlåsning i cellen halv åtta på kvällen. Det låter trist, men på söndagarna fick man i alla fall sovmorgon till klockan sex. En fånge berättade att fångarna blev bleka och magra. De tappade livslusten och många blev vansinniga och fördes till dårhus.

Där Arkitekthögskolan ligger i dag fanns tidigare ett kvinnofängelse som såg ut som ett slott. Fast det var inte färdigbyggt när Morsan hamnade i fängelse.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 22 2013-02-13 14.22

En av tjuvpojkarna var Piggen, Wilhelm Strand, son till en järnarbetare på Norrtullsgatan. Redan som nioåring stal han fyra kronor, och fortsatte sedan med att lura till sig saker från hotell, stjäla ägg, byxor, körsbärssylt, vindruvor, västar, makaroner, 24 sardinburkar, vin och punsch. De flesta brotten begick han mellan 15 och 18 års ålder. Han dömdes flera gånger till fängelse och straffarbete. Efter att han blev fri år 1896 begick han inga fler brott utan flyttade hem till en skomakare. Där gjorde han skomakardottern med barn och gifte sig med henne. De fick ett barn till men redan efter ett år dog Piggen i lunginflammation. Det var 1911.

Piggen fotograferad hos polisen när han var 17 år.

En änglakvinna som kramar och pussar en liten änglabebis? Tänkte Piggen på sin mamma när han tatuerade den?

En konstig grej är att Ester och Dorotea är Wilhelms frus namn. Hon var högst fyra, fem år när Wilhelm tatuerade sig många år innan de gifte sig. Kanske är det en slump?

Polisen tog av Piggen skjortan för att tatueringarna skulle synas. Man kan se att han är solbränd från halsen och uppåt och på händerna.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 23 2013-02-13 14.22

ANTON TYCKTE OM ALLT

Hej, jag hette Anton Nyström, var envis och retlig och föddes i Göteborg 1842.

Jag pluggade i Uppsala, Lund, Köpenhamn, Berlin, Wien, Paris och London. Sedan blev jag läkare i Stockholm.

Jag var rätt bra på att sjunga och spela fiol, men bäst tyckte jag om att skriva, föreläsa och bråka för att Stockholm och Sverige skulle bli bättre.

Jag blev ateist, en som inte tror på Gud. Det gjorde att många religiösa tyckte illa om mig. Jag försökte lämna kyrkan, men det fick jag inte. Man måste vara med!

Jag ville skilja kyrkan och staten åt och krävde på ett möte på Folkets hus i Stockholm att man skulle avskaffa tron på djävulen och helvetesstraffen.

Jag trodde inte heller på socialismen eller på att göra revolution.

I stället var jag positivist och trodde på vetenskapen och att man ska hjälpa varandra och göra världen bättre.

Jag var liberal, men tyckte att många liberaler var dumma mot arbetarna, så jag var med och startade arbetarföreningar, ledde strejker och krävde reglerad arbetstid och rösträtt åt arbetarna.

Men jag ville också att arbetarna skulle få fin bildning. Dels vore det rättvist att inte bara folk med mycket pengar hade råd med sånt, dels fick arbetarna något annat att göra än att sitta på krogen och dricka öl och sprit på kvällarna.

Kom och hör om matematik, astronomi, geografi, fysik, kemi, historia, ekonomi och svenska! Vi finns på Klara Norra Kyrkogata 8 i Stockholm, mitt i universum!

Här låg Stockholms arbetarinstitut!

Stockholm din o farmors stad bilaga.indd 24 2013-02-20 15:54

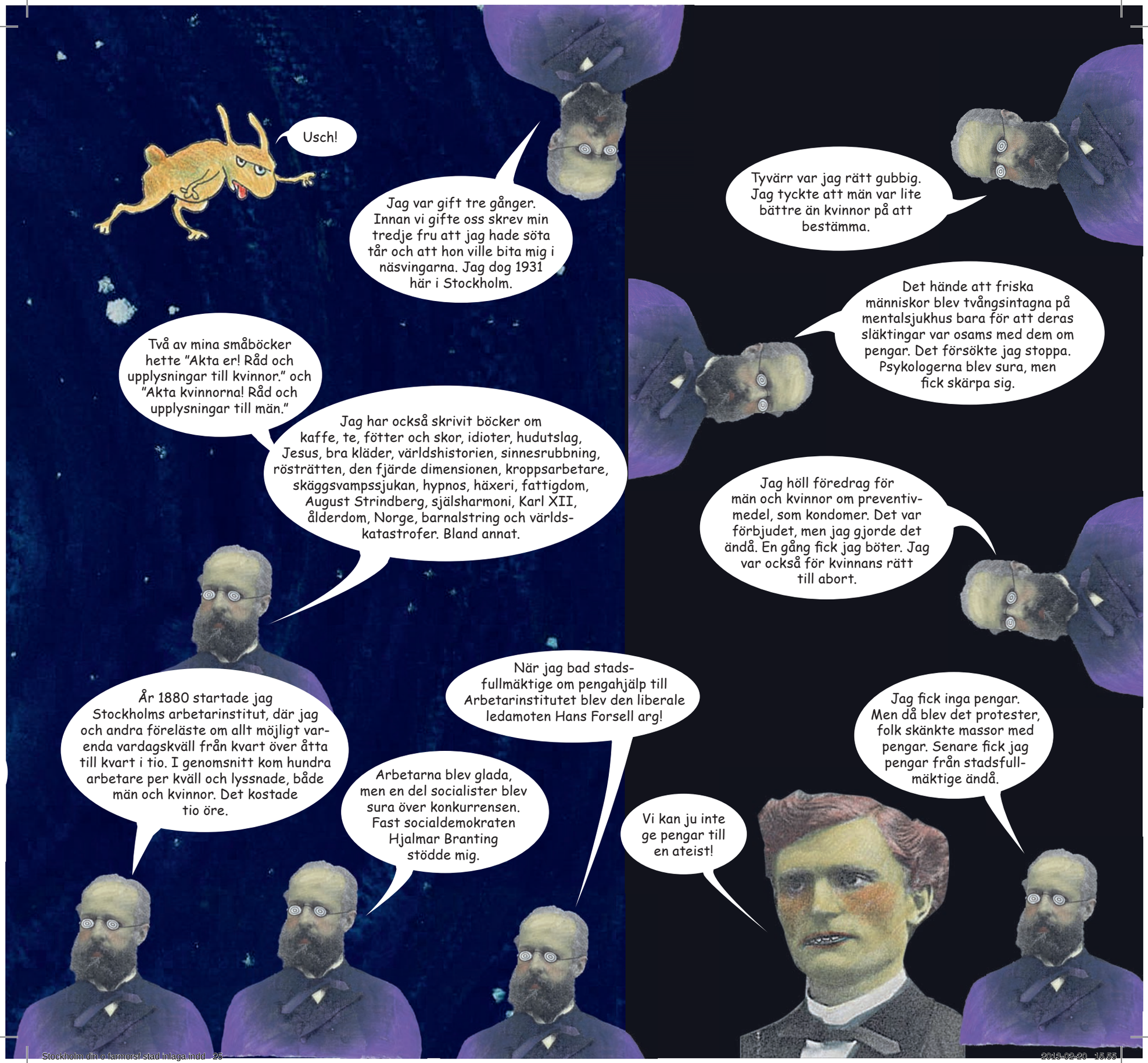

Stockholm din o-farmors stad inlaga.indd 25 2013-02-20 15:55

Vi vill ha DEN DEMOKRATISKA STADEN 1890–1920

I slutet av 1800-talet var det bara en liten del av alla stockholmarna som hade rätt att rösta och vara med om att styra Stockholm. Men det var många som ville vara med och de kämpade för allmän rösträtt. År 1921 fick äntligen alla rösta!

Nej, förresten, inte alla. Inte ens nu för tiden får barnen rösta. De får vänta tills de blir vuxna. Men så finns det massor av stockholmare som aldrig någonsin får rösta hur gamla de än blir, nämligen alla stadens djur! De kan bara hoppas på att vi ska vara hyggliga mot dem.

Det fanns massor av hästar i Stockholm i början av 1900-talet. De flesta fick dra tunga vagnar på Stockholms backiga gator. Och några drog häst-spårvagnar. Spårvagnarna var hemskt tunga. Hästarna slet så att hovarna och benen ofta blev inflammerade och skadade. På morgoninspektionen i stallet brukade en sjundedel av alla hästarna vara skadade varje dag.

I februari år 1908 diskuterade stadsfullmäktige Stockholms hundproblem. Ledamöter berättade om obehaget inför lösa hundar som kom fram och undersökte maten när man åt på restaurang, hur de sprang lösa på torg, slogs med andra hundar, ofredade hästar och människor, grävde i planteringar och skrämde gravida kvinnor och barn. Skulle man införa hundskatt och kopplingstvång? En ledamot tyckte att man inte behövde ha hunden kopplad. Hans egen hund sprang lös och hade bitit sönder byxorna på flera cyklister, men då var det ju bara att betala skadestånd. Hunden var ju människans vän, och då skulle man väl inte plåga den med att koppla den!

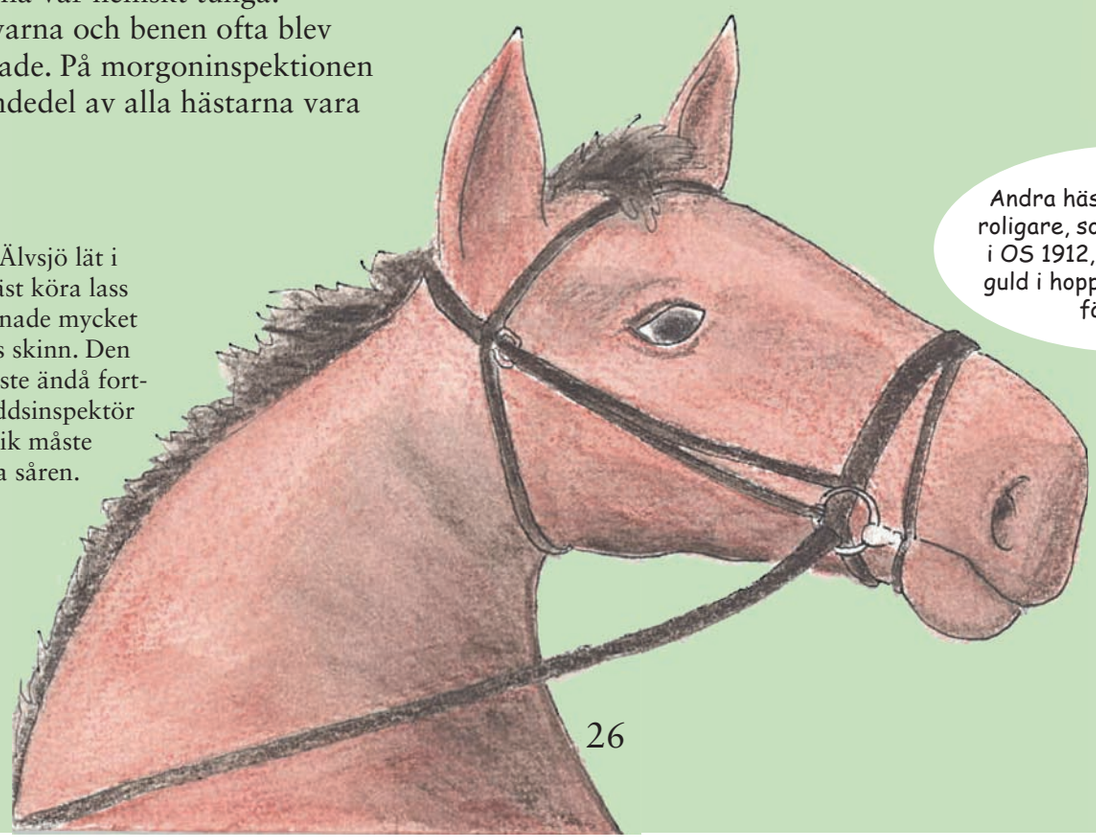

Andra hästar hade det nog roligare, som de som var med i OS 1912, där vann Sverige guld i hoppning, dressyr och fälttävlan.

Brevbäraren Erik Staflund i Älvsjö lät i december 1912 sin bruna häst köra lass på upp till 700 kilo. Det regnade mycket och seldonen skavde hästens skinn. Den fick två blodiga sår, men måste ändå fortsätta dra lassen. En djurskyddsinspektör anmälde Erik till polisen. Erik måste låta hästen stå torrt och läka såren.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 26 2013-02-13 14.23

Ett stort problem i Stockholm var alla råttor som sprang omkring och knaprade mat och spred sjukdomar. I oktober 1900 startades krig mot råttorna. Barn fick betalt när de lämnade in en avhuggen råttsvans. Sammanlagt 146 191 råttor dödades.

Råttorna finns kvar än i dag, och inte bara råttorna! Luften och torgen är fulla av duvor, ”luftens råttor”, som också sprider smuts. År 1971 ville ledamoten Thyra Bratt att kommunfullmäktige skulle undersöka om man kunde ge duvorna p-piller i stället för att skjuta dem.

Kampen mot råttorna fortsatte. Den 28 april 1944 var Olow Klärre ute på stan. Han var direktör för Klärre & Co som tillverkade Karlsons Klister och olika gifter. Nu skulle han testa ett nytt råttgift som hette Motti Red Sqouills för att se hur mycket som behövdes för att döda en råtta. Han hade annonserat efter levande råttor och cyklade runt och samlade in dem i en bur på hjul.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 27 2013-02-13 14.23

BAJS OCH DRICKSVATTEN

I mitten på 1800-talet hämtade stockholmarna sitt vatten från smutsiga brunnar. I närheten kunde finnas soptippar och nedgrävda lik. Många blev sjuka. På 1860-talet drogs vattenledningar och stockholmarna kunde hämta vatten i kranar. Vattnet var ganska rent och stockholmarna blev friskare. Före vattenledningarna gjorde en stockholmare av med tio liter vatten per dygn. Framåt år 1900 var det uppe i 100 liter. (Numera är det 200 liter.) Det blev populärt att bada och tvätta sig. Och var man rik kunde man skaffa sig en WC, en vattentoalett!

År 1904 fanns det 80 000 torrdass men bara 1 506 WC i Stockholm. Man hade byggt avlopp, men stadsfullmäktige ville bara att vanligt smutsvatten skulle få rinna i dem. Det luktade ändå illa om Stockholms fjärdar på somrarna.

Man fick inte spola ner i avloppet, utan man hade särskilda rum där bajset hamnade och slevades ut när det behövdes. Torrdassen stod ute på bakgården eller uppe på vinden. Man bajsade i plåttunnor. När tunnan var full kom en budare på natten, skruvade på ett lock, lyfte upp tunnan på axeln och bar ut den till en hästkärra. Folk klagade på att hästkärrorna bullrade.

Första gången stockholmsförfattaren August Strindberg gick på WC, en toa som man kunde vattenspola, blev han imponerad.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 28 2013-02-20 15.56

1896 • •URINKURAR•

Hundra liter bajs och kiss per stockholmare och år hämtades. Men i genomsnitt kissade en stockholmare 550 liter och bajsade 73 kg på ett år. Vart tog allt kiss vägen?

Folk kissade i rännstenar, bakom plank och i pottor som de tömde i avloppen. Kisset rann ut i Mälaren och Saltsjön. Bajset såldes som gödsel till bönder utanför Stockholm. Där hamnade också gödseln från stadens 7 000 hästar.

År 1909 gick stadsfullmäktige med på att man fick spola ner i stadens avlopp. Det blev vanligare med WC, fast de sista torrdassen försvann först på 1970-talet. Mycket bajs rann ut i Mälaren och Saltsjön. Man trodde att bajset skulle späs ut, men i stället blev vattnet jätteskitigt. År 1927 var sista gången på femtio år som man hade simtävling i Riddarfjärden. Från 1930-talet byggde man reningsverk, och numera kan man bada igen inne i Stockholm.

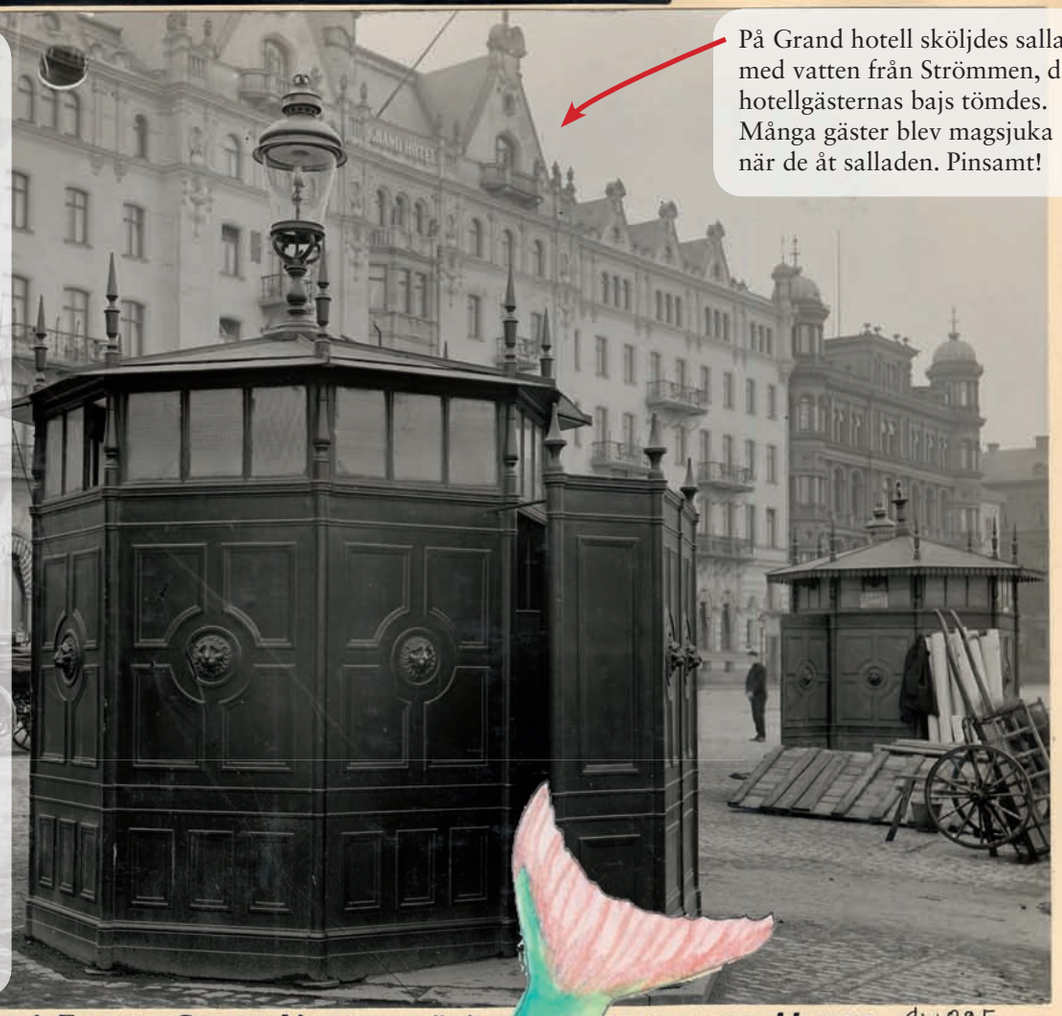

På Grand hotell sköljdes salladen med vatten från Strömmen, där hotellgästernas bajs tömdes. Många gäster blev magsjuka när de åt salladen. Pinsamt!

URINKUR №8 • J FONDEN GRAND HOTELL DÄRINT LINDERSKA HUSET • 4ia825

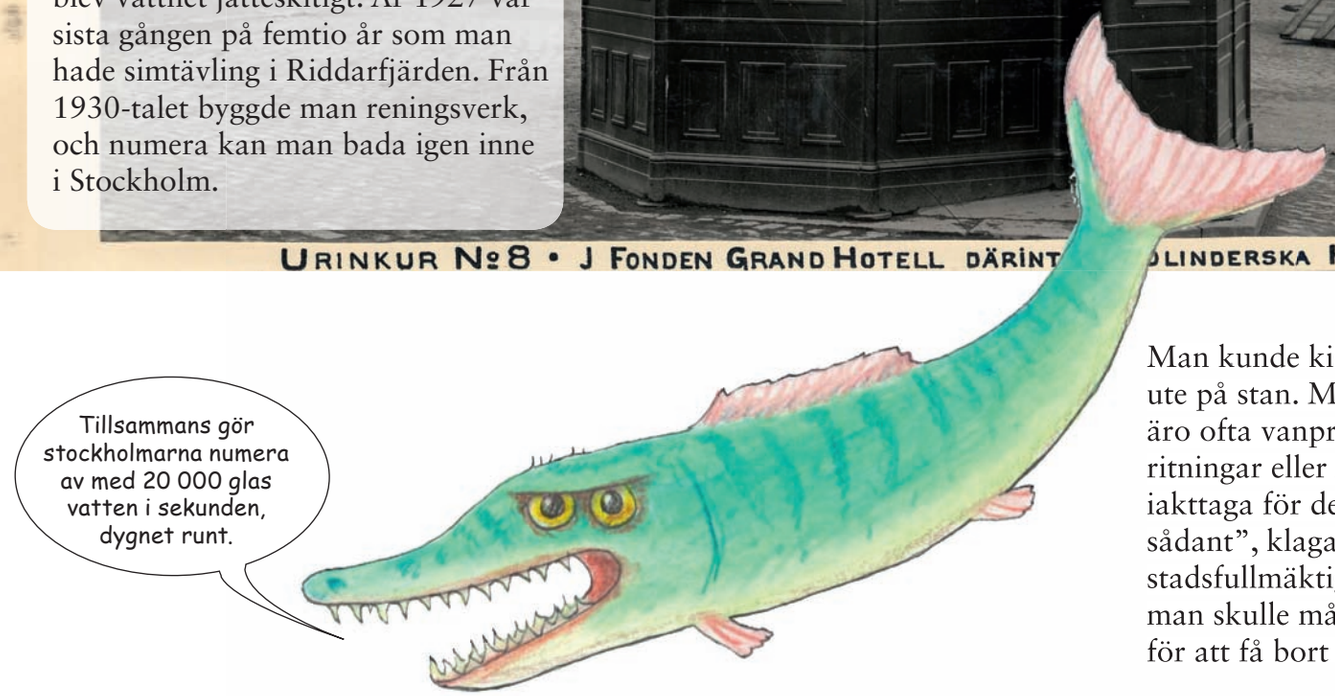

Man kunde kissa i urinkurar som fanns ute på stan. Men ”Insidorna av dessa äro ofta vanprydda med ytterst obscena ritningar eller inskrifter, vidriga att iakttaga för den som inte har smak för sådant”, klagade Karl Fries i ett brev till stadsfullmäktige år 1916. Han tyckte man skulle måla om urinkurerna oftare för att få bort klottret.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 29 2013-02-13 14.23

GRISEN SKRIKER

Vid mitten av 1800-talet togs många regler bort för att göra det enklare att starta och driva företag. Det var både bra och dåligt. Till exempel fick man nu slakta själv var som helst. I utkanten av Stockholm, särskilt kring Skanstull, startades små slakterier på bakgårdar och i skjul där det ofta var blodigt och smutsigt.

Slaktardrängarna var kända för att supa och slåss mycket. De drog omkring i stora gäng och skrämde folk. Men på 1880-talet var det en slaktardräng som förklarade att de var tvungna att arbeta så mycket att de bara fick sova tre timmar per natt. Om de inte drack brännvin skulle de inte orka arbeta.

Det mesta köttet fördes in från landsbygden av småslaktare och såldes på torgen från öppna stånd och vagnar. Köttet kunde vara fullt med bakterier och mask.

Stadsfullmäktige insåg att något måste göras. De lät bygga upp ett modernt slakthusområde med stora slakthallar och kylrum i Johanneshov söder om staden. År 1912 kunde den långsmale kungen Gustav V inviga Slakthusområdet. Alla hurrade och så satte man igång att döda alla djur som fraktades in på området med tåg. För att inte blanda ihop till exempel grisar som hade olika ägare kunde de märkas med gröna färgfläckar.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 30 2013-02-13 14.23

Köttet fördes efter slakt in i staden och kunde säljas i den nybyggda Central-saluhallen vid Kungsbron. I annonser skrev man att man hade ”förstklassig, hygienisk varubehandling”. Det fanns också tvättrum med tvål och handdukar gratis för all personal.

Som mest lyckades man slakta 98 000 djur på ett enda år. Det var 1939. Numera har man slutat slakta på Slakthusområdet. Man styckar bara djuren, det vill säga skär upp dem i mindre bitar. Fast de har alltså slaktats någon annanstans först. Och snart kanske det blir mest bara bostäder här (för levande människor).

På Slakthusområdet arbetade också mikroskopister. De satt hela dagarna och tittade på köttbitar med mikroskop och letade efter farliga bakterier och maskar. En av dem var Maria Malmborg. Hon tjänade 1 600 kronor om året. Det räckte till att köpa tretton hela kor eller drygt 11 428 liter mjölk. Men det ville nog inte Maria.

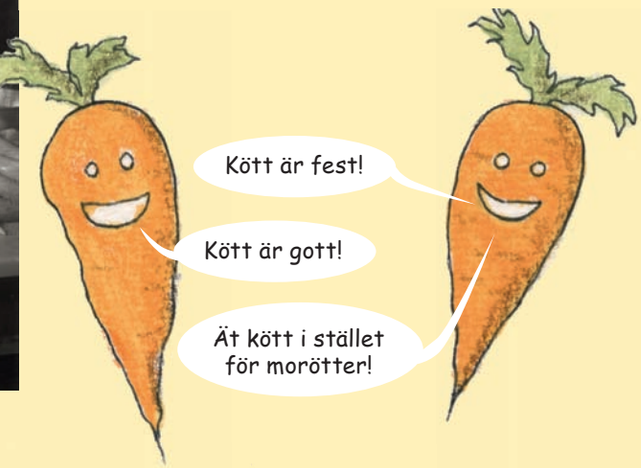

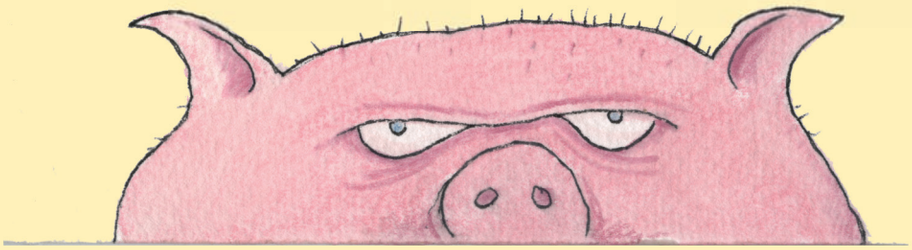

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 31 2013-02-13 14.23

STADEN FLYTTAR UT PÅ LANDET

För drygt hundra år sedan var det noga med hur man byggde inne i Stockholm. Men utanför stadsgränsen kunde man bygga som man ville. Där kunde man starta farliga fabriker eller hitta på helt andra saker. Ute vid Råsunda startades till och med en strutsfarm. En yta stor som tio fotbollsplaner inhägnades och åtta strutsar hämtades från Tyskland 1910. Strutsarna fick namn som Alma, Amanda och Anders.

Tanken var att föda upp strutsarna och rycka fjädrarna av dem, eftersom strutsplymer var på modet att bära i damhattar. Men det gick inte så bra, så man började visa upp strutsarna mot betalning. Alma la ägg som inte kläcktes och Amanda fastnade med huvudet i staketet och flaxade sig till döds. Amanda konserverades och serverades som stek. Strutsfarmen gick i konkurs 1912, men ännu 1918 lär Anders ha sprungit omkring på området.

Nära staden byggdes också de första förorterna från slutet av 1800-talet. Arbetarna måste bo nära industrierna för de hade inte råd att åka tåg till jobbet. Nära Liljeholmen i Årstadal och i Sundbyberg byggdes kåkstäder lite hur som helst. I Djursholm byggdes fina villor för folk som hade pengar, och de kunde åka med den nybyggda Roslagsbanan in till staden.

Sydväst om staden, vid Vinterviken, fanns Alfred Nobels dynamitfabriker, de som exploderade ibland. Här byggdes förorten Aspudden på 1910-talet och en spårvagnslinje som gjorde det ganska billigt att åka in till staden. Husen i Aspudden byggdes som stadskvarter, med stora hyreshus och breda gator.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 32 2013-02-13 14.24

Det var ofta privata bolag som köpte mark och byggde hyreshus. En del hus blev bra, andra blev inte så bra, därför att bolagen bara var ute för att tjäna pengar. Bolaget i Aspudden byggde bra tegelhus och ordnade med affärer, dansbana, idrottsplats och bio intill.

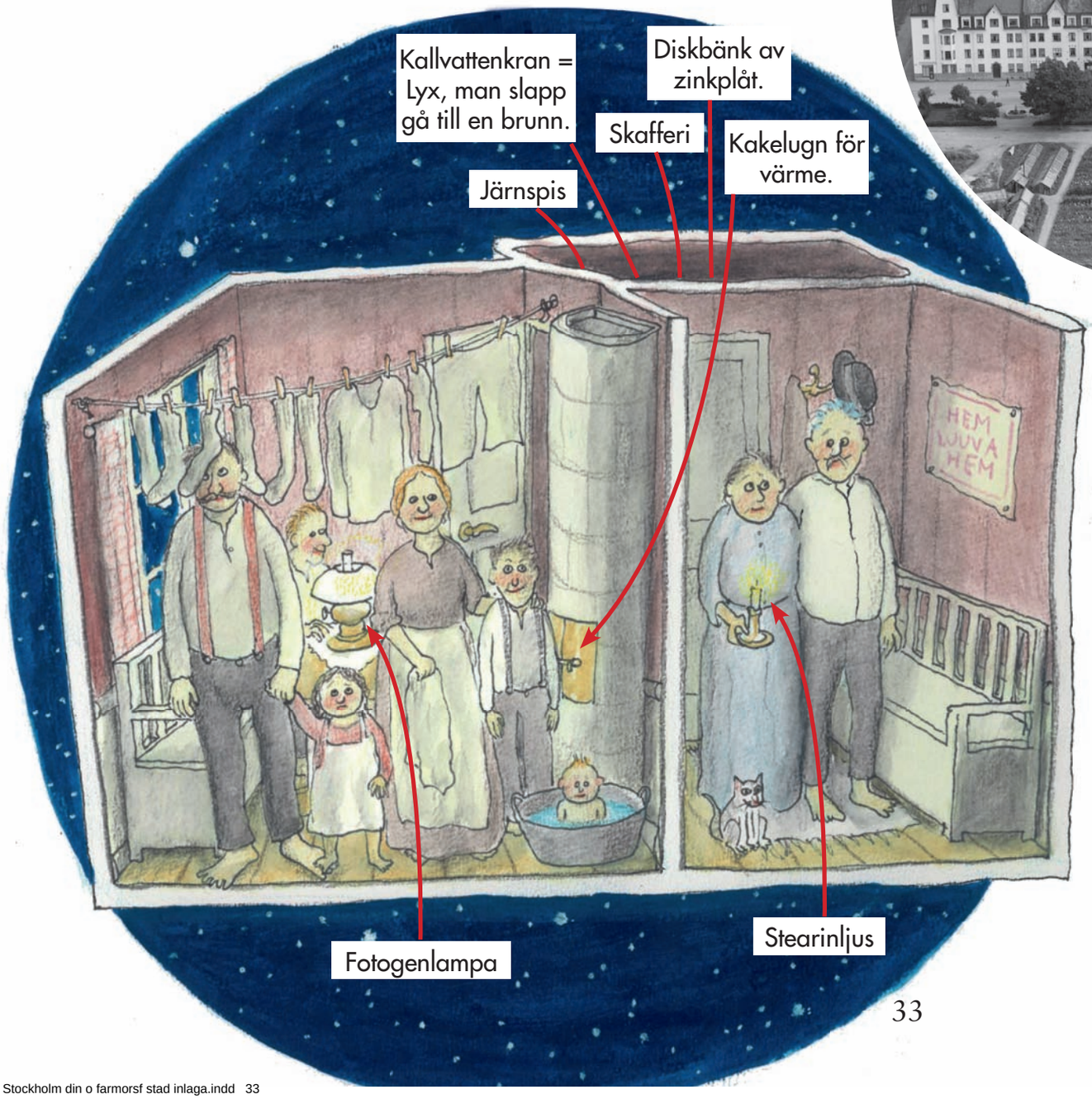

Lägenheterna i Aspudden var små, ofta bara 25 kvadratmeter. De var nästan lika dyra att hyra som lägenheter i innerstaden. Därför kunde ett par familjer dela på en lägenhet. Det var trångt och nog inte så mysigt om man jämt bodde så.

Dass fanns på gården, men så småningom fick man dass i trapphuset på varje våning.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 33 2013-02-13 14.24

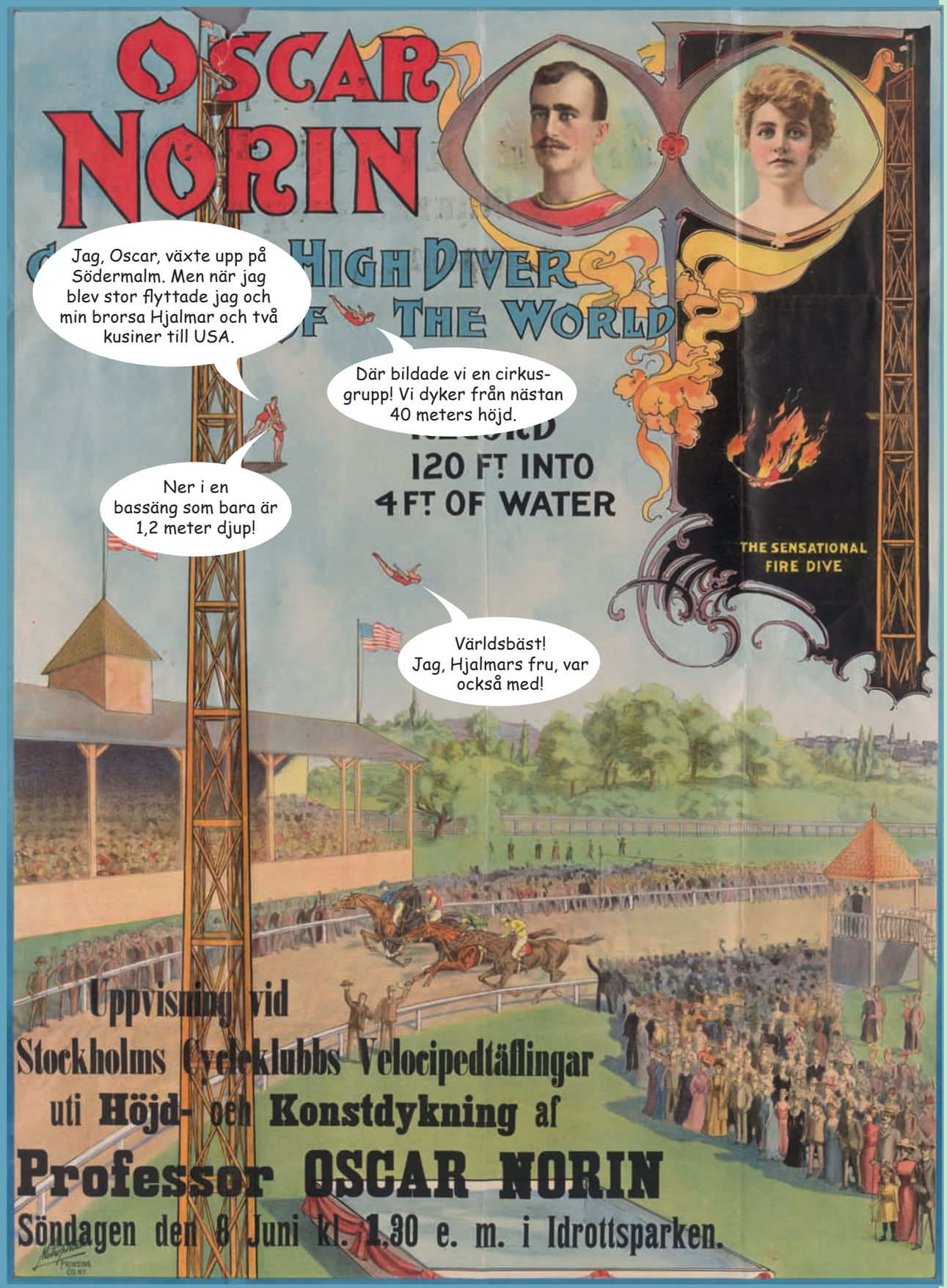

FRITID

Bor man på en bondgård finns det alltid arbete att göra. Djur och mark måste tas om hand. Stockholmarna hade också arbete, men dessutom ledigt. I den stora staden fick man tid över, fritid, som man kunde använda till idrott och lek.

Det tyckte stadsfullmäktige var bättre än att folk bara slappade eller drog runt och busade. Därför lät man bygga en av Sveriges första riktiga lekparker i Vasaparken i slutet av 1800-talet. Där Stadion finns i dag invigde man Idrottsparken år 1896.

I Idrottsparken fanns bland annat en stor grusplan för idrott och fotboll med en 400 meter lång betongbana runtom. På betongbanan kunde man springa eller cykla. Ofta ordnades cykeltävlingar, men sommaren 1901 bjöds på något extra.

Professor Oscar Norin från USA uppträdde med sin dyktrupp. På affischen syns hästar galoppera där cyklisterna skulle rulla fram. Det var väl för att det såg mer fartfyllt ut.

År 1910 revs Idrottsparken och man började bygga Stadion. Stockholm skulle få …

OS 1912!

Det fanns många nystartade idrottsklubbar i Stockholm. AIK, Djurgården och Hammarby var bara några av dem. Från början var mest militärer och rika människor med, men alltfler arbetare idrottade också. Riktigt populär blev idrotten 1912 när Olympiska spelen skulle hållas på det nybyggda Stadion. På våren fick stockholmsbarnen skriva skoluppsatser om ”Betydelsen av ett sunt idrottsliv”. Anna Hansen skrev bland annat att det var en glädje att sparka boll. Hon fick Ba på uppsatsen av läraren Hans Hallén som rättade med rött bläck. Det var ett ganska bra betyg.

Ibland råka ju de båda parterna i gräl med varandra, men det går snabbt över. Och huru mycket större nytta ha icke dessa kamrater av sin fritid än t.ex. andra, som sitta inne och läsa en bok, eller som gå på biograf, där luften ofta är osund och kvalmig och där deras fantasi vanligen jagas upp genom de mest överspända bilder.

1908 bildades Kronprinsessans hockeyklubb, fast vi spelade bandy och måste ha mössa på huvudet.

Under OS i Stockholm tyckte den japanske maratonlöparen Kanaguri att det blev så varmt att han stannade och drack saft hos en familj i en villaträdgård i stället för att springa i mål. Han blev inbjuden att springa klart långt senare. När han sprang över mållinjen på Stadion hade det gått drygt 54 år. Det är nog världsrekord.

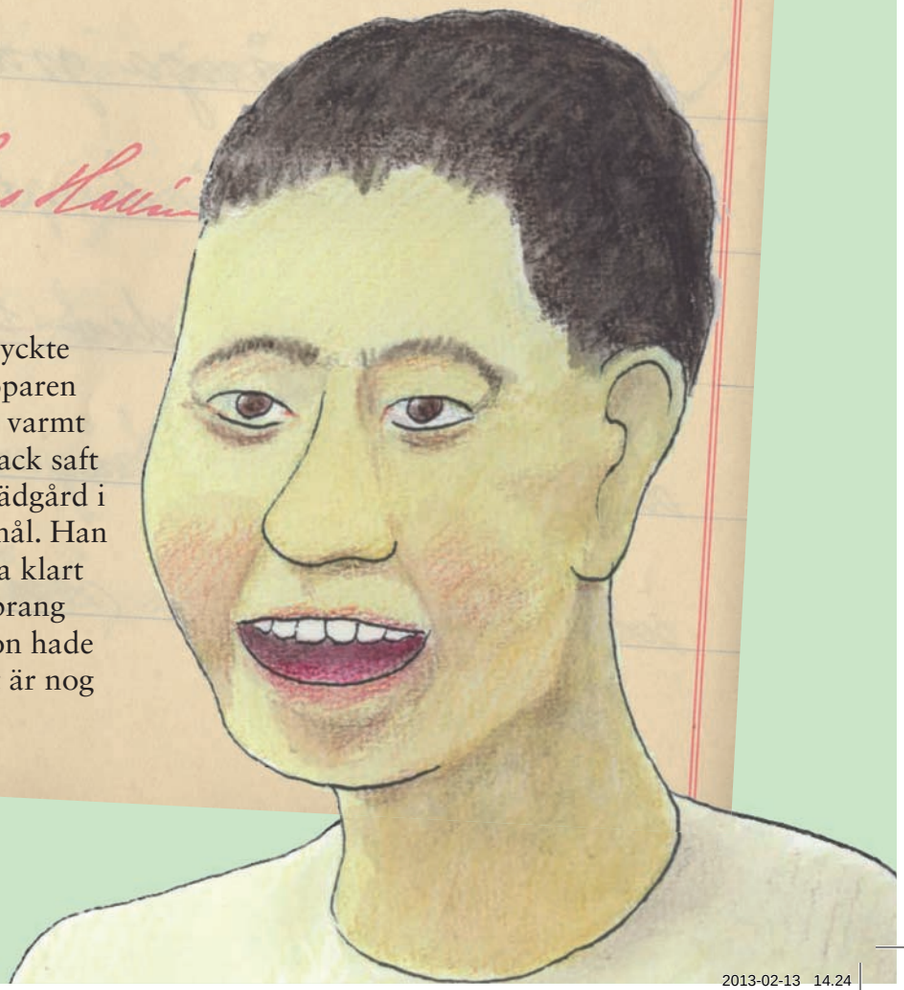

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 35 2013-02-13 14.24

KÄR I VEM MAN VILL

I Stockholms stolta stad, där allting härligt är och skönt, Där ögat möts af prakt och ståt, af blomster och af grönt,

Där hände denna tragedi, Som skulle så omtalad bli, I hela Sveriges land.

I den här visan från 1911 berättas det om 17-åringarna Lilly och Lisa som tog livet av sig genom att knyta ihop sig med hattbanden, fylla sina väskor med stenar och hoppa i Hammarby sjö. Det gick många rykten om dem, som att de varit olyckligt kära i varsin kille. År 1945 gjordes till och med en staty av dem som kallas ”Systrarna” på Mosebacke torg. Men de var inte systrar och de var nog kära i varandra, inte i några killar. Att vara homosexuell var förbjudet och ansågs skamligt. Kanske tog de livet av sig för att de inte trodde de skulle få leva tillsammans. Ingen vet säkert.

Det var till och med förbjudet att kalla någon homosexuell som inte var det. När stockholmsförfattaren August Strindberg kallade en kvinna lesbisk fick han böter som straff.

Många homosexuella flyttade ändå till Stockholm från landet eftersom det var lättare att leva som man ville i en storstad. Till exempel var arbetskarlen Frans Pettersson och måleriarbetaren Lars Johansson sambor i en lägenhet i Gamla stan, men år 1897 åkte de fast, fotograferades av polisen och dömdes till tre månaders straffarbete.

Frans

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 36 2013-02-13 14:24

Homosexualitet blev tillåtet 1944, men det sågs som en sjukdom. Ännu på 1970-talet beskrev Socialstyrelsen homosexualitet som en sjukdom. Det tröttnade många homosexuella på, så de ringde till Försäkringskassan och sjukskrev sig. En tjej som hette Anne-Marie fick faktiskt sjukpenning för att hon var lesbisk.

Trettio homosexuella satte sig i trappen till Socialstyrelsen på Östermalm och protesterade. De sjöng: *Aldrig, aldrig, aldrig ger vi upp, vi är bögar och lesbiska tillsammans*. Vakterna visste inte vad de skulle göra, men sedan kom Socialstyrelsens chef Barbro Westerholm och lovade att ta bort homosexualiteten från sjukdomslistan. Det skedde 1979.

Numera ordnas Pride-festivalen varje år i Stockholm för att påminna om att man får vara som man vill och vara kär i vem man vill.

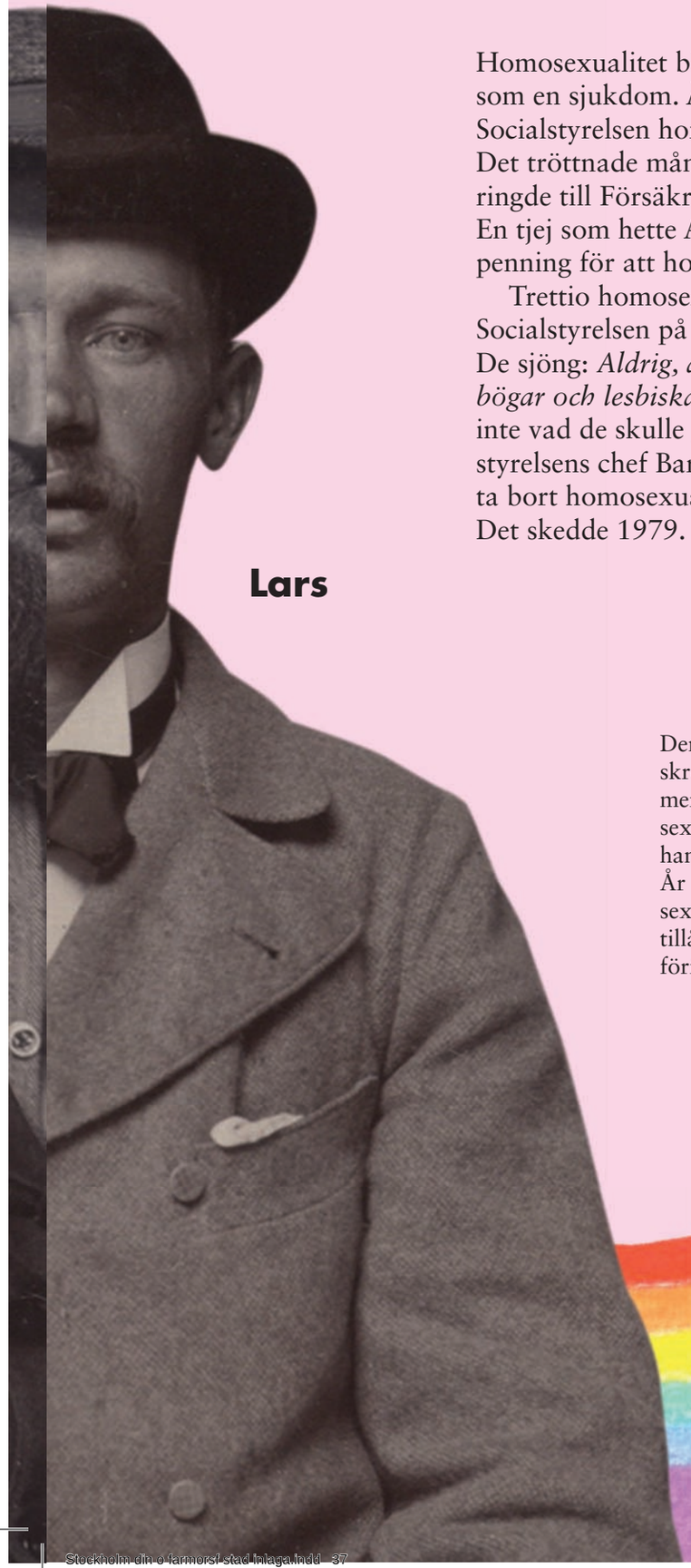

Lars

Den kände stockholmsläkaren Anton Nyström skrev år 1904 att homosexualitet var en last, men att han hade lyckats ”bota” två homosexuella män med hjälp av hypnos. När han blev äldre ändrade han sin uppfattning. År 1919 skrev han att han trodde att homosexualitet var medfödd, att den skulle tillåtas och att polisen skulle sluta förfölja homosexuella.

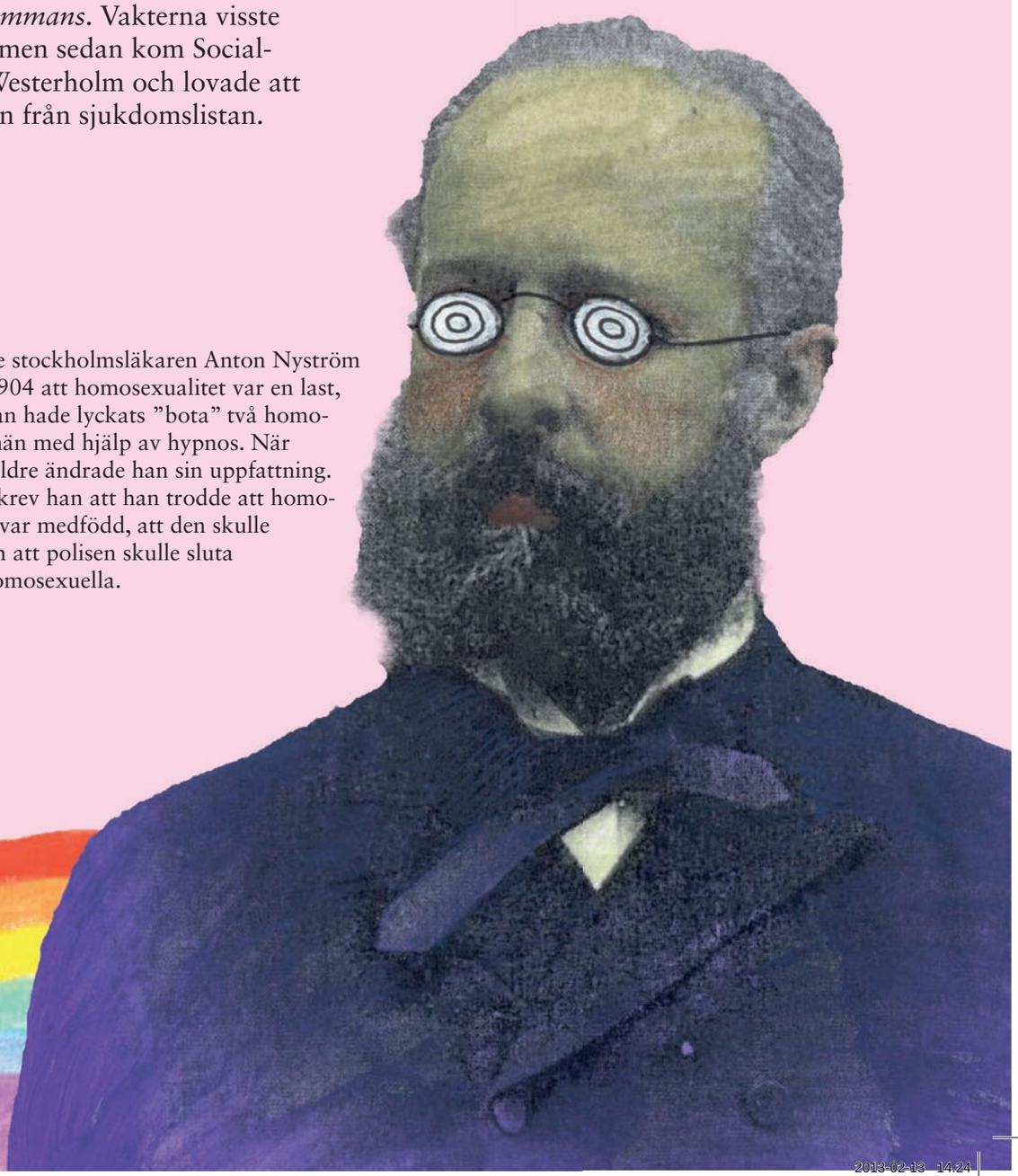

Stockholm din o-farmors stad bilaga.indd 37 2013-02-13 14:21

DEMONSTRATIONER OCH STREJK

Kata Dalström var en bråkig småländsk överklasskvinna som slogs för arbetarna. Hon blev tagen av polisen, men släpptes snart.

År 1902 demonstrerade tiotusentals arbetare i Stockholm för rösträtt. De tågade genom Stockholm. Men nära Kungsträdgården överfölls de av polisen med sablar och käppar. Det blev stort slagsmål med tjut och hurrarop. En demonstrant fick ett sabelhugg över huvudet så att mössan gick i två delar, och en polishjälm ramlade i marken.

Sedan kom ridande polisen och red rakt in i folkmassan och slog med sina ridspön. Män, kvinnor och barn skrek och de kastade galoscher, käppar, hattar och stenar. Polisen högg med sablarna. Blodet rann om huvudet på en demonstrant som sprang och gömde sig i Folkets hus. En annan demonstrant som stod helt lugnt fick ett käppslag i huvudet av polischefen Stendahl så att han nästan föll ihop. Socialdemokraten Hjalmar Branting höll tal: ”Medborgare! Dagens demonstration är slut. Den har varit imponerande. Låt den också sluta imponerande genom att ni nu fredligt åtskiljas och gå hvar och en till sitt!”

Arbetarna hurrade och många gick hem. Andra blev kvar. En del ungdomar som samlats på Norra Latins skolgård kastade sten på poliserna över staketet. Då kom ridande polisen och jagade bort dem. 72 demonstranter anhölls, mest unga arbetare.

Dagen därpå samlades också folk på stan. Vid Kungsholmstorg stod några hundra arbetare och fyra kolbärare som sjöng ”Arbetets söner” på kvällen. Polisen försökte jaga iväg allihop. Men då viftade barberarbiträdet Anna Maria Engström med armarna och ropade: ”Leve den allmänna rösträtten och kvinnans medborgarrätt!” och försökte få folk att stanna. Till polisen lär hon ha sagt: ”Vänta skall ni få!”. Hon blev anhållen men förnekade att hon sagt så där. Hon fick ändå femtio kronor i böter.

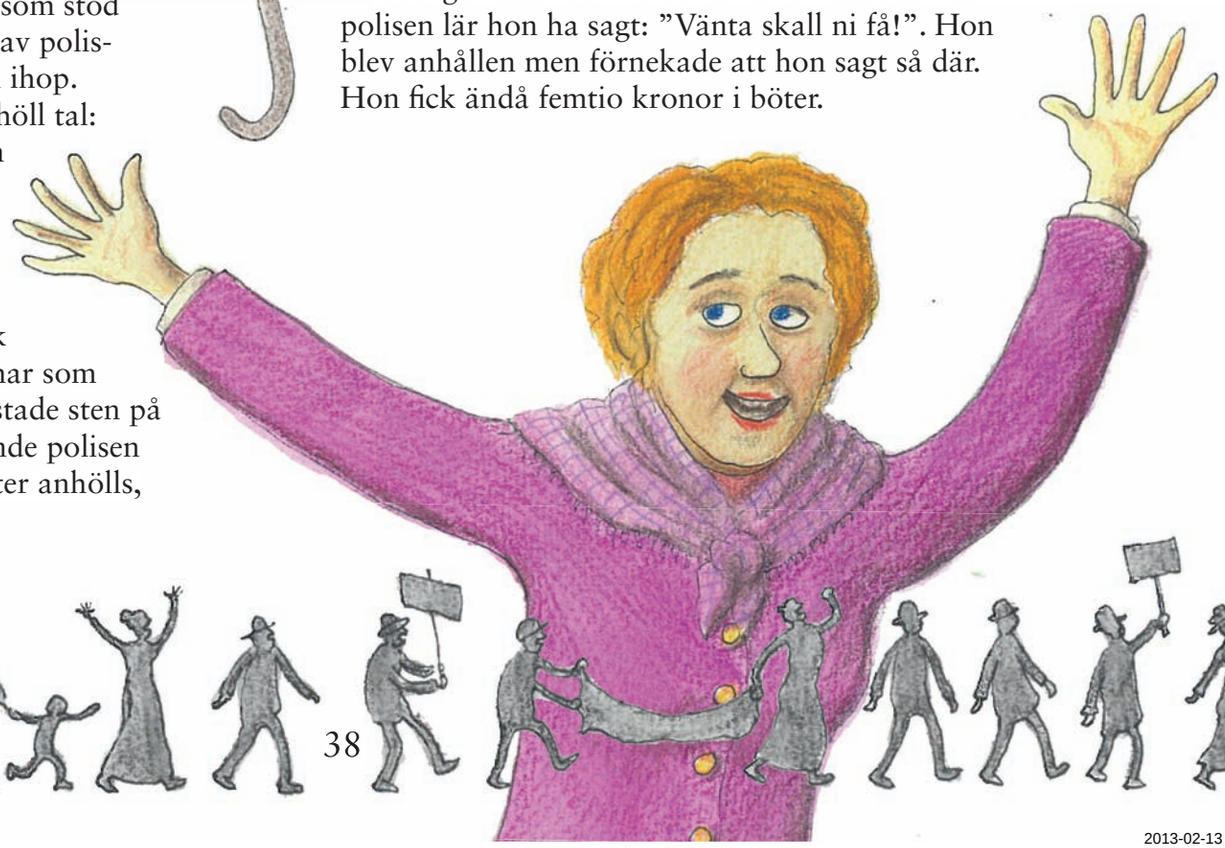

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 38 2013-02-13 14.24

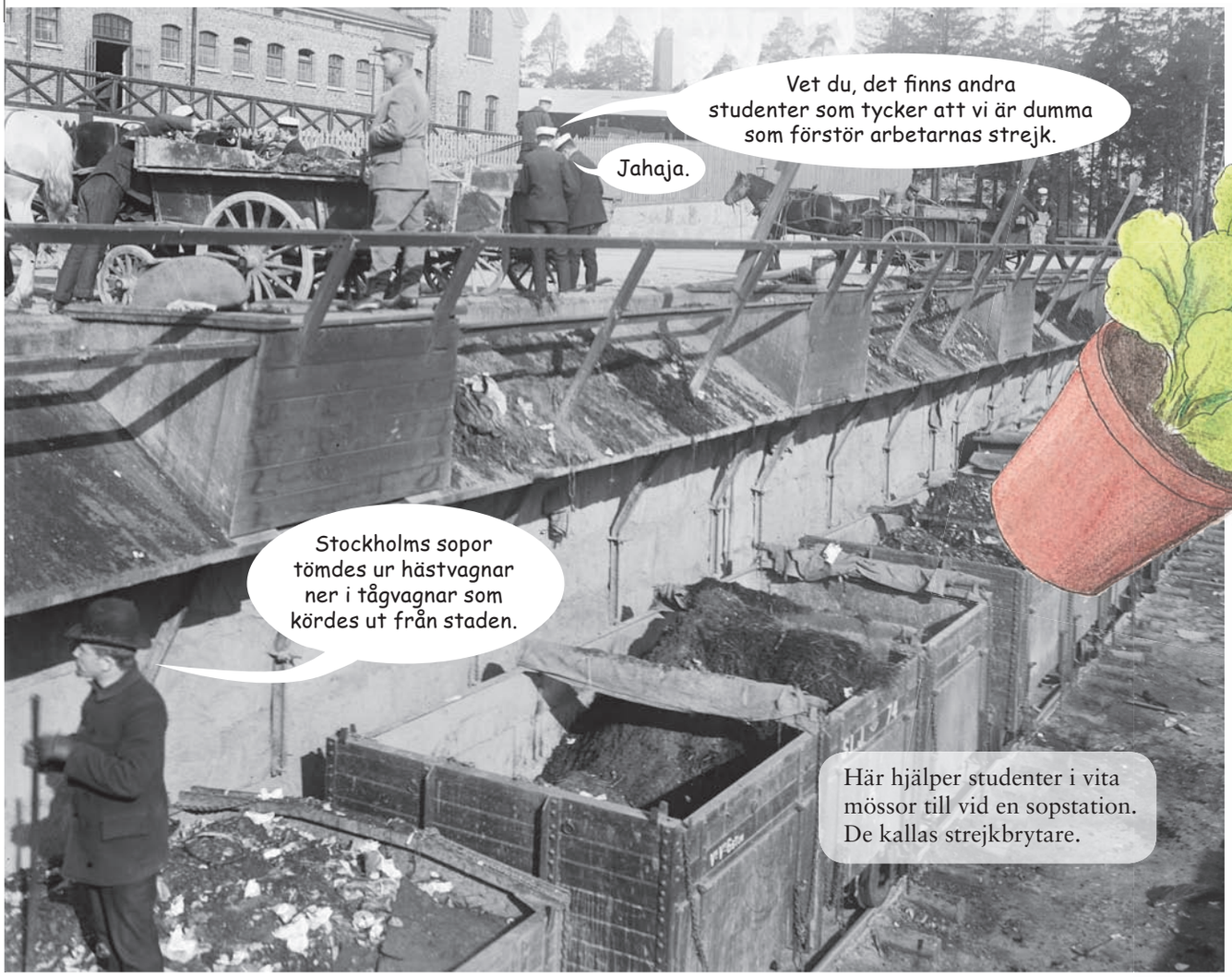

Här hjälper studenter i vita mössor till vid en sopstation. De kallas strejkbrytare.

Många rika stockholmare tyckte faktiskt att arbetarna gjorde rätt som demonstrerade för rösträtt. Men när arbetarna var organiserade i fackföreningar och demonstrerade för högre lön blev de inte lika glada. Om arbetarna fick högre löner fick ju fabriksägarna mindre pengar! När renhållningsarbetarna gick i strejk den 19 maj 1905 tog studenter i vita mössor över deras arbete. Det blev bråk mellan studenter, strejkande arbetare och poliser. I trakten av Surbrunnsgatan och Tulegatan greps drygt trettio arbetare. Men nitton poliser skadades av blomkrukor och stenar som kastades från fönstren i hyreshusen intill.

När arbetsgivarna ville sänka arbetarnas löner 1909 blev det storstrejk. 300 000 arbetare strejkade i hela Sverige. Arbetsgivarna låste ute massor av arbetare från arbetsplatserna. Fackföreningarnas pengar räckte inte till mat till alla, så till slut fick de hungriga arbetarna ge upp.

Alla lärde sig något av demonstrationerna och strejkerna. En del arbetare tänkte att de måste göra revolution med våld, andra att man måste gå lugnt och rättvist fram. Arbetsgivarna och de rika anade att de kanske skulle vara tvungna att ge ifrån sig lite av makten och pengarna. I stadsfullmäktige ville man anställa fler poliser.

Även vid storstrejken 1909 fanns strejkbrytare. Alfred Ander tog jobb som spårvagnskonduktör. Sedan misshandlade han en kassörska till döds vid ett rån. Han avrättades på fängelsegården på Långholmen med en giljotin som köpts från Frankrike för 2 865 kronor och som var 442 cm hög. Det var Sveriges sista avrättning.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 39 2013-02-13 14.24

FÖRSTA VÄRLDSKRIGET

Sverige höll sig neutralt under första världskriget 1914–1918, så vi slapp kriga. Men flera hundra svenska sjömän dog när deras skepp blev torpederade eller gick på minor. Här hemma blev det ont om mat. Maten ransonerades. Var och en fick kuponger som de måste lämna in när de köpte mat i affären eller på restaurang. Det fanns till exempel ”Restaurantkort för Potatis”, ”Grynkort för spädbarn”, ”Risgrynskort” och ”Extra Ärtkort för Bäckflottare”.

Många utlänningar flydde från kriget till Stockholm. Fullmäktigeledamoten Jonas Folcker tyckte att stockholmarna var alldeles för gästfria mot flyktingarna. Han föreslog att de skulle få betala fem kronor i veckan i skatt för att få vara kvar. Men han fick inte som han ville.

Man odlade kål i blomsterrabatterna på Karlaplan år 1917. Bra idé!

Det var extra ont om mat i Stockholm eftersom det inte fanns några bönder här. Men man odlade mat i parker och trädgårdar så gott det gick.

Värst var det för barnen i fattiga familjer. De var så undernärda att de fick blåsor i munnen och blödande tandkött. Bland föräldrarna gick rykten om att potatistransporter försvann och att bönder och affärsmän gömde potatis för att kunna ta extra betalt i smyg.

Flera tusen stockholmskvinnor överlämnade ett brev till riksdagen där det stod: ”Vi kunna ej längre uthärda med att se våra barn svälta och tyna bort i brist på näring.”

Tvåbarnsmamman Clary Ählström bodde på Södermannagatan. Hon var silverpolerare och brukade sitta hemma och polera skålar, cykelmärken och polisknappar. Men hon och hennes barn var hungriga. En lördagseftermiddag i början av maj 1917 kom hennes trettonårige lillebror Alle springande upp för trapporna och sa att det gick rykten om att det fanns potatis i Carlssons speceriaffär. När hon kom dit stod redan flera kvinnor där och grälade med polisen.

Det hade funnits potatis där på morgonen, men nu hade Carlsson bara fyra liter kvar som han ville ha själv. Allt fler människor samlades. Kvinnorna försökte ta sig in i Carlssons affär. En konstapel lyckades ringa efter hjälp i en tobaksaffär och fick dit 88 konstaplar och 30 ridande poliser. Småpojkar kastade sten på poliserna och gömde sig i portarna.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 40 2013-02-13 14.24

Clary var så arg att hon sprang runt och fick folk att hjälpa till mot polisen. Polisen högg mot människorna med sina sablar så att de blödde. Till slut blev Clary uppslängd på ett lastbilsflak. En konstapel höll fast henne med foten och sa: Tig med dig, din jävla hora!

Bråken fortsatte till midnatt. Clary fick 140 kronor i böter. Hon fick tre barn till och dog 1966.

Clary blev avritad vid rättegången. Hon hade huckle och fängelsets grå kappa.

Här står folk på Hornsgatan i kö för mat.

År 1917 genomfördes ryska revolutionen (i Ryssland!), då tsaren störtades. Överheten var orolig att det skulle bli revolution i Sverige också. I början av juni var det stora kravaller och slagsmål med polisen utanför Riksdagshuset, där högern såg till att stoppa allmän och kvinnlig rösträtt vid en omröstning. Som tur var ändrade sig riksdagen ett par år senare. Vi slapp revolution, stora våldsamheter och diktatur som i Ryssland.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 41 2013-02-13 14.24

KVINNLIG RÖSTRÄTT

Banktjänstemannen Signe Bergman bodde ensam i en lägenhet i Stockholm. Det ansågs opassande för kvinnor. Det fanns mycket som ansågs opassande för kvinnor, fast det var okej för män, som att rösta. En dag i maj 1905 läste hon i tidningen om Albert Lindhagens son Carl, som satt i stadens fullmäktige och var borgmästare. Carl hade talat för kvinnlig rösträtt i riksdagen, men blev hånad. En riksdagsman hade sagt att kvinnorna själva inte ville ha rösträtt. Föreningen för kvinnans rösträtt hade ju bara 4 000 medlemmar! Nä, nu har de strax 4 001, tänkte Signe. När hon var yngre hade hon varit i Storbritannien och blivit imponerad av engelska suffragetter, kvinnor som slogs för rösträtt. Signe blev snart ledare för kvinnornas rösträttskamp i Sverige.

Så här skrev hon i tidningen *Idun* år 1906:

”Det är i den uppgående solens tecken som de svenska kvinnorna skola segra!”

Hon ordnade möten, delade ut flygblad och pratade med politiker och kungen. År 1911 ordnade hon Den Internationella Rösträttskongressen i Stockholm.

Stadsfullmäktige bidrog med 3 000 kronor till kongressen, trots att flera ledamöter som inte gillade kvinnlig rösträtt protesterade.

Många stödde kvinnorna, men efter att ett förslag om kvinnors rösträtt röstats ner i riksdagen 1917 blev Signe ledsen och slutade kämpa. Men redan året därpå började den allmänna rösträttsreformen att genomföras. Då fick både kvinnor och män rösträtt, oavsett om de var rika eller fattiga. Det gällde både för valet till Sveriges riksdag och till Stockholms stadsfullmäktige. Äntligen demokrati!

Redan på 1800-talet fanns några kvinnor bland de rika stockholmare som fick rösta till stadsfullmäktige, och 1910 valdes högerpolitikern Valfrid Palmgren och socialdemokraten Gertrud Månsson in som de första kvinnorna i fullmäktige.

Ett väldigt SUDDIGT foto från tidningen Idun.

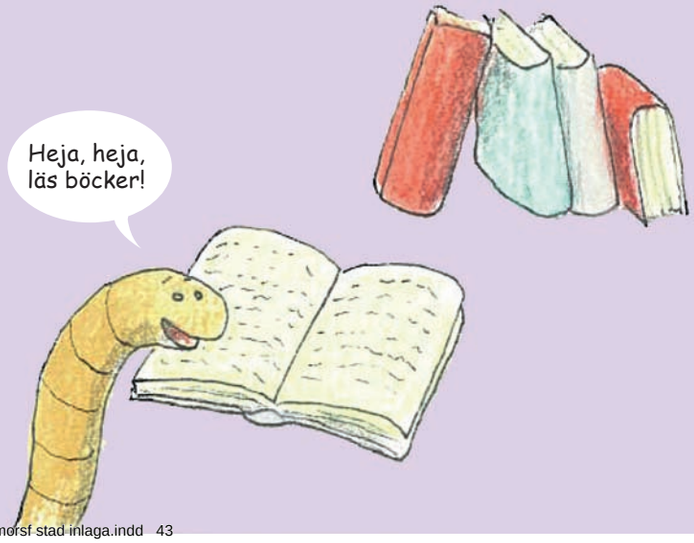

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 43 2013-02-13 14.35

Vi vill ha VÄLFÄRDENS STAD

Stadshuset ser nästan ut som ett sagoslott. Ragnar hade inspirerats av hus i Venedig. Venedig brukar ju kallas Sydeuropas Stockholm (eller om det var tvärtom). Han blandade också in islamisk konst och romantiska idéer om medeltiden, som var populära just då. Byggstilen kallas nationalromantik. De flesta stockholmarna och Ragnars arkitektkompisar tyckte att det blev fint, men några tyckte att det var omodernt och för mycket krusiduller och grejer.

Stadshuset är nog Sveriges mest kända byggnad, eftersom Nobelfesten hålls där.

Innan det fanns internet var man tvungen att komma ihåg allt själv, som till exempel när Eldkvarn brann. Det måste en riktig stockholmare veta. Eldkvarn var en ångmaskindriven kvarn som låg på Kungsholmen närmast Gamla stan. Klockan fem på kvällen den 31 oktober 1878 ramlade en gaslampa ner och tände på mjöldammet på kvarnens golv. Mjöl, säd och en del av kvarnen brann så våldsamt att hela Stockholm lystes upp. Elden speglade sig i vattnet och massor av folk sprang ut och trängdes för att se eländet. Trots branden kunde kvarnen fortsätta användas ända till 1906, då den revs.

År 1908 var det dags att bygga Stockholms stadshus på Eldkvarns tomt. Arkitekten Ragnar Östberg fick uppdraget. Trots att han hade hjälp av massor av konstnärer och byggnadsarbetare, både män och kvinnor, dröjde det femton år innan stadshuset kunde invigas. Ragnar höll på och ändrade och fixade med detaljer hela tiden.

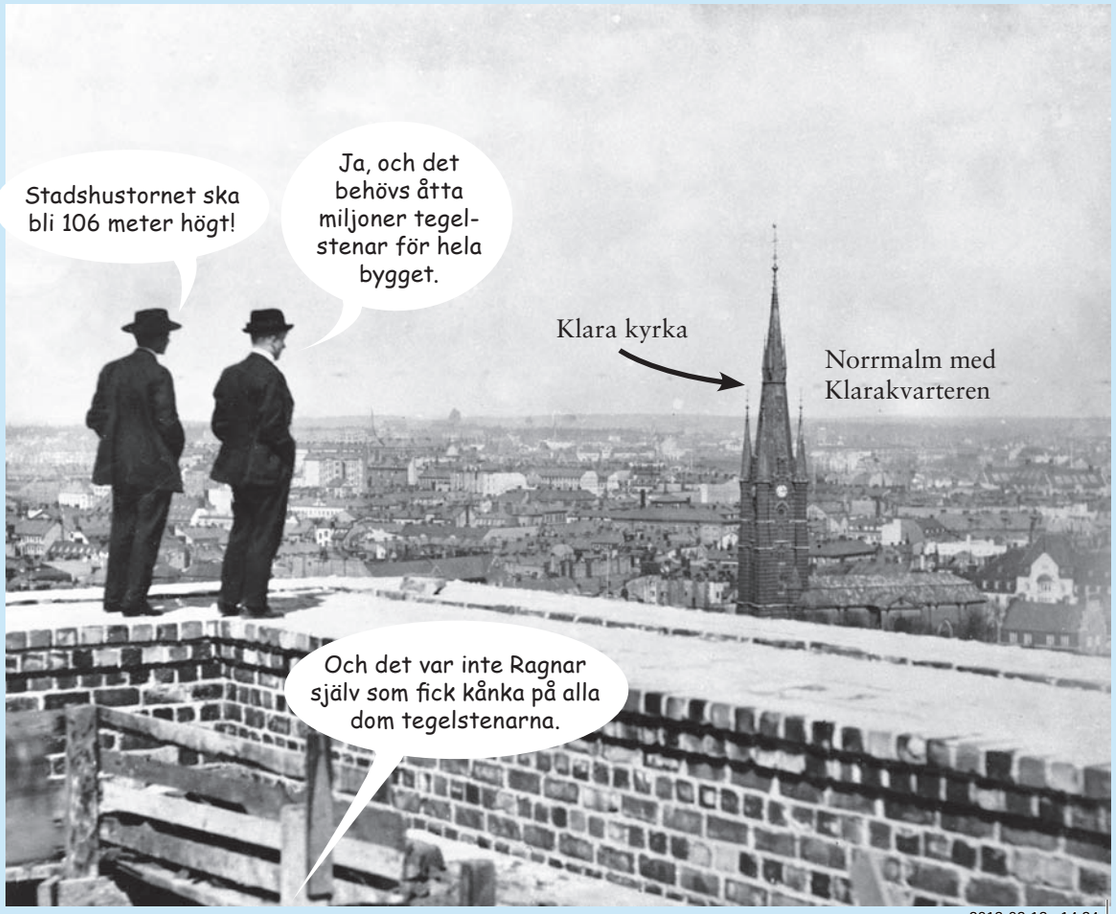

1920–1950

Stadshuset invigdes den 23 juni 1923, på 400-årsdagen av Gustav Vasas intåg i Stockholm. Men Gustav Vasa var en trist diktator. Då är det bättre att fira Stadshuset som en symbol för demokratin. Stadsfullmäktige flyttade dessutom från Gamla börssalen i Gamla stan till Rådssalen i Stadshuset redan året innan. Och då hade för första gången i världshistorien alla vuxna stockholmare fått vara med och rösta på dem!

Så här såg Stadshuset ut 1921.

Numera menar man att något var länge sedan när man säger att ”Det har inte hänt sen Eldkvarn brann”. Ett exempel:

Mycket spännande har hänt i Stadshuset, men också utanför. I februari 1950 föll en häst med en snövagn ner i Riddarfjärden, men polisen lyckades rädda hästen.

Och nu när vi fått demokrati var det dags att hjälpas åt att göra det bra för alla att bo i Stockholm!

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 45 2013-02-13 14.24

SJUK I STAN

På Kungsholmen invigdes Serafimerlasarettet år 1752. Där kunde åtta fattiga stockholmare få vård. Det brukar räknas som Sveriges äldsta sjukhus. Ett par sjukhus byggdes också i Stockholm 1831. Men i slutet på 1800-talet beslutade stadsfullmäktige att bygga fler och stora sjukhus. Sabbatsbergs sjukhus invigdes 1879 med 340 sängplatser, och sedan kom Sankt Görans sjukhus 1888 och Roslagstulls sjukhus 1893. På 1900-talet byggdes Sankt Eriks sjukhus, Karolinska sjukhuset och Södersjukhuset.

Sjukhus var inte populära. De som hade råd såg till att läkaren kom hem till dem i stället. Sjukhusen var mest till för folk som inte hade så mycket pengar eller när man skulle göra svåra operationer eller behövde använda speciella apparater. Många var rädda för sjukhusen.

Det blev inte bättre av att läkarna behövde använda patienter för undervisning. Eftersom det fanns gott om sjuka på Sabbatsberg ville man att läkarstudenter skulle få komma och titta på dem. När stadsfullmäktige skulle besluta om det 1906 fick ledamöterna läsa vad olika experter tyckte. Det kunde vara rätt jobbigt. Här är en enda mening ur en sådan text. Begriper du något?

”Då kanslerembetet för Upsala universitet och karolinska mediokirurgiska institutet härmed öfversänder och till herrar stadsfullmäktiges benägna bifall förordar institutets lärarekollegii framställning derom, att vid Sabbatsbergs sjukhus klinisk undervisning måtte få, när förhållandena göra det lämpligt och önskvärdt, af lärare vid institutet på sjukhusets olika afdelningar meddelas, sker det under förutsättning, att en sådan anordning kan vidtagas i samråd med den af stadsfullmägtige vid sjukhuset anställde öfverläkare, så att icke hans åligganden och verksamhet kunna lida ett till kollisioner ledande intrång och är kanslerembetet förvissadt, att vid sådant förhållande den af lärarekollegium föreslagna åtgärd, på samma gång som den medicinska undervisningen derigenom på ett väsendtligt sätt befrämjades, icke skulle blifva utan ett fördelaktigt inflytande på den sjukvård, Sabbatsbergs sjukhus har att ombesörja.”

Ledamöter i stadsfullmäktige protesterade framför allt mot att kvinnor med sjukdomar i underlivet skulle tvingas ligga och visa upp dem för en läkare och alla hans manliga studenter. Det måste ju vara plågsamt. Räckte det inte med att de redan led av att vara sjuka? Men hur ska våra studenter kunna lära sig något, undrade läkarna.

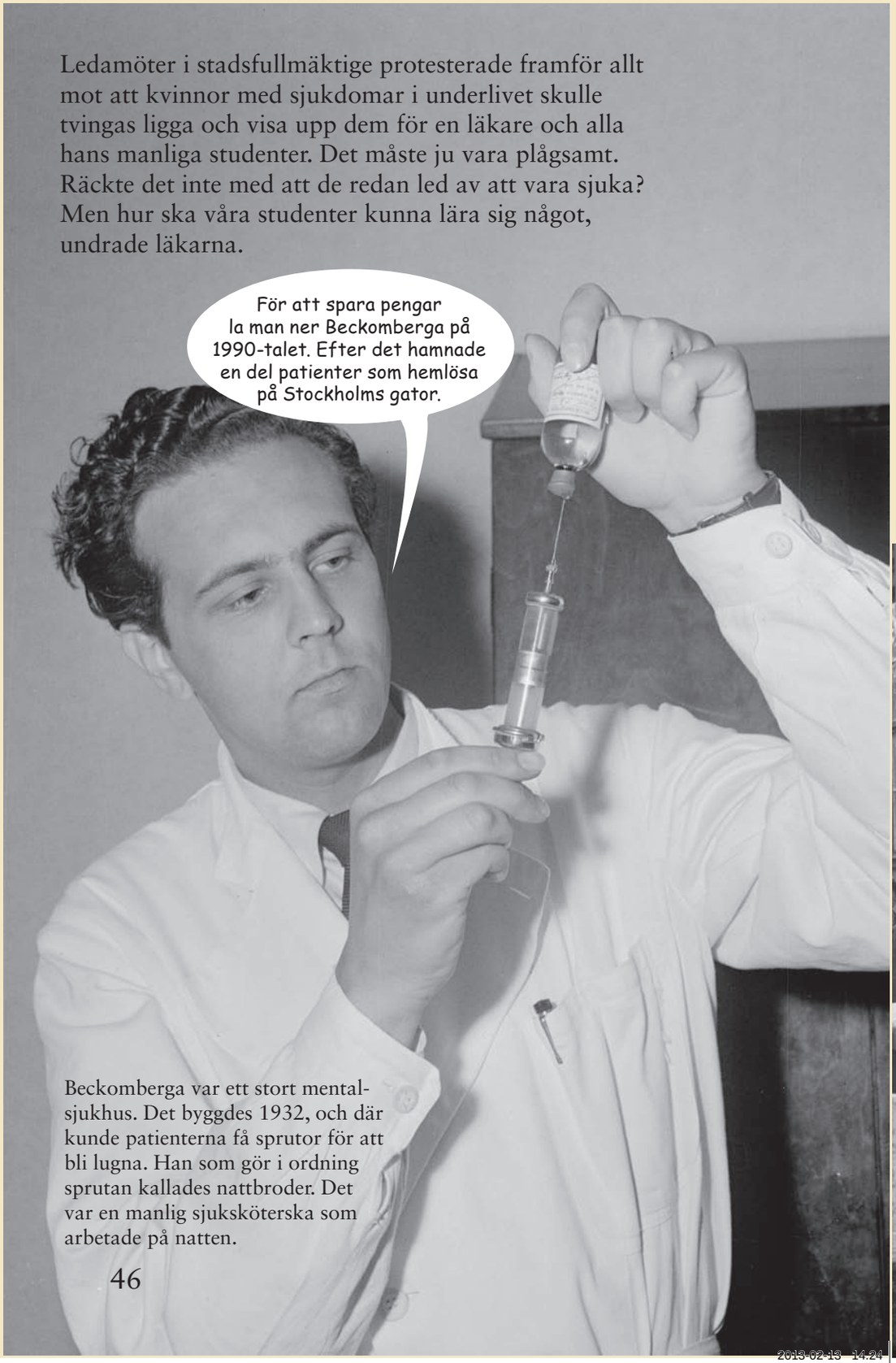

Beckomberga var ett stort mentalsjukhus. Det byggdes 1932, och där kunde patienterna få sprutor för att bli lugna. Han som gör i ordning sprutan kallades nattbroder. Det var en manlig sjuksköterska som arbetade på natten.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 46 2013-02-13 14:24

Det här är en spottkopp i emaljerad plåt. På 1800-talet ansågs det nyttigt att spotta. Många snusade, tuggade tobak eller var lungsjuka. Sjukhusens spottkoppar hade lock för hygienens skull.

En skalpell användes att skära med vid operationer. Den här tillverkades i Tyskland på 1800-talet.

År 1903 fanns det en hästdragen ambulans i Stockholm, med belysning. Ambulansen var nog rätt skumpig men den var gratis för folk utan pengar. De plockades upp ute på stan. Annars kostade åkturen 5 eller 10 kronor.

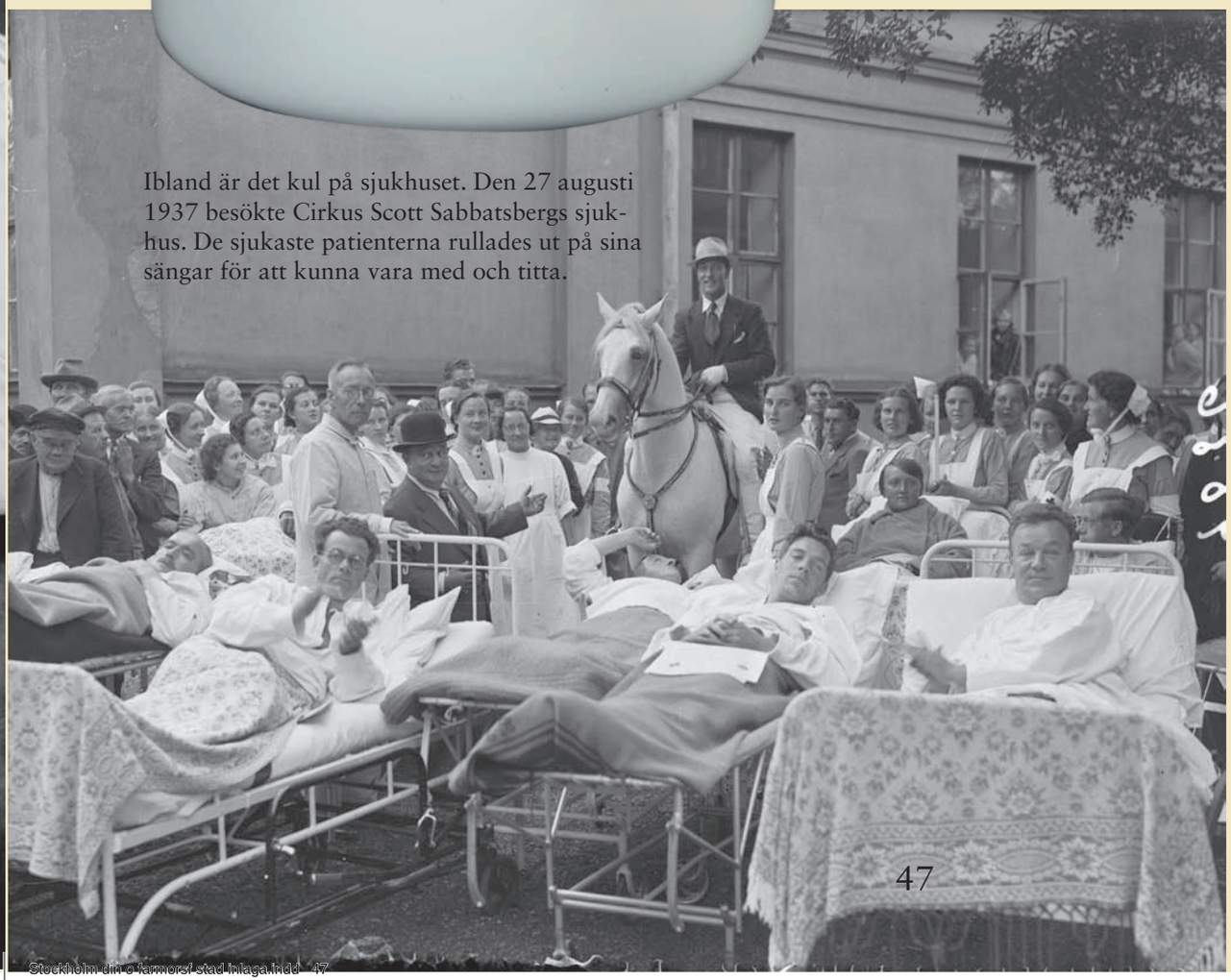

Ibland är det kul på sjukhuset. Den 27 augusti 1937 besökte Cirkus Scott Sabbatsbergs sjukhus. De sjukaste patienterna rullades ut på sina sängar för att kunna vara med och titta.

År 1892 anhöll konstapel Samuelson Brita Kristina Olofsdotter på Surbrunnsgatan när hon försökte gömma sig därför att hon trodde att människor jagade henne och försökte döda henne. Tidigare hade hon bara varit lite sjuk, men sedan hon blivit kär i en metodistpastor som skällde ut henne hade hon blivit sämre. Hennes dotter hade inte råd att ta hand om henne. Professor Bruzelius på Kungsträdgårdsgatan konstaterade att hon inte var normal och att hon ofördröjligen borde intagas på sjukhus.

Stockholm din ö-rikaste stad Inlaga.indd 47 2013-02-20 16.01

MÅNGA BARN OCH INGA RUM

Under första världskriget var det för dyrt att bygga bostäder i Stockholm, så det blev bostadsbrist. Stadsfullmäktige försökte ordna billiga lån till dem som byggde smålägenheter och bestämde att hyrorna inte fick bli hur höga som helst. Folk behövde ju inte bara någonstans att bo, de måste ju ha råd att bo också!

Men det byggdes inte så mycket ändå. Familjer i små lägenheter tvingades hyra ut rum till andra familjer och bodde trångt. Staden blev tvungen att bygga nödbostäder, ungefär tusen stycken i bland annat Alvik, Stadshagen, Vanadislunden och Årsta. De var enkla tvåvåningshus i trä med små enrummare. Dasset fanns i en bod på gården. Lägenheterna hölls varma genom att man eldade i kakelugnar. Väggarna var fodrade med sågspån och kalk. Det skyddade mot vinterkylan, men lössen trivdes i fodret. Nödbostäderna blev kvar i många årtionden.

Hösten 1923 togs gränsen bort för hur höga hyrorna fick bli. Då höjdes hyrorna så mycket att många inte hade råd att bo kvar. 400 familjer flyttade in i kolonistugor och bodde där under vintern. Staden tog hand om 500 familjer som fick flytta in där det fanns plats, som i gymnastiksalar.

Så småningom byggdes fler bostäder, och från 1935 byggde man barnrikehus, åt trångbodda familjer. En familj var trångbodd om de bodde fler än två föräldrar och två barn i en etta med kök.

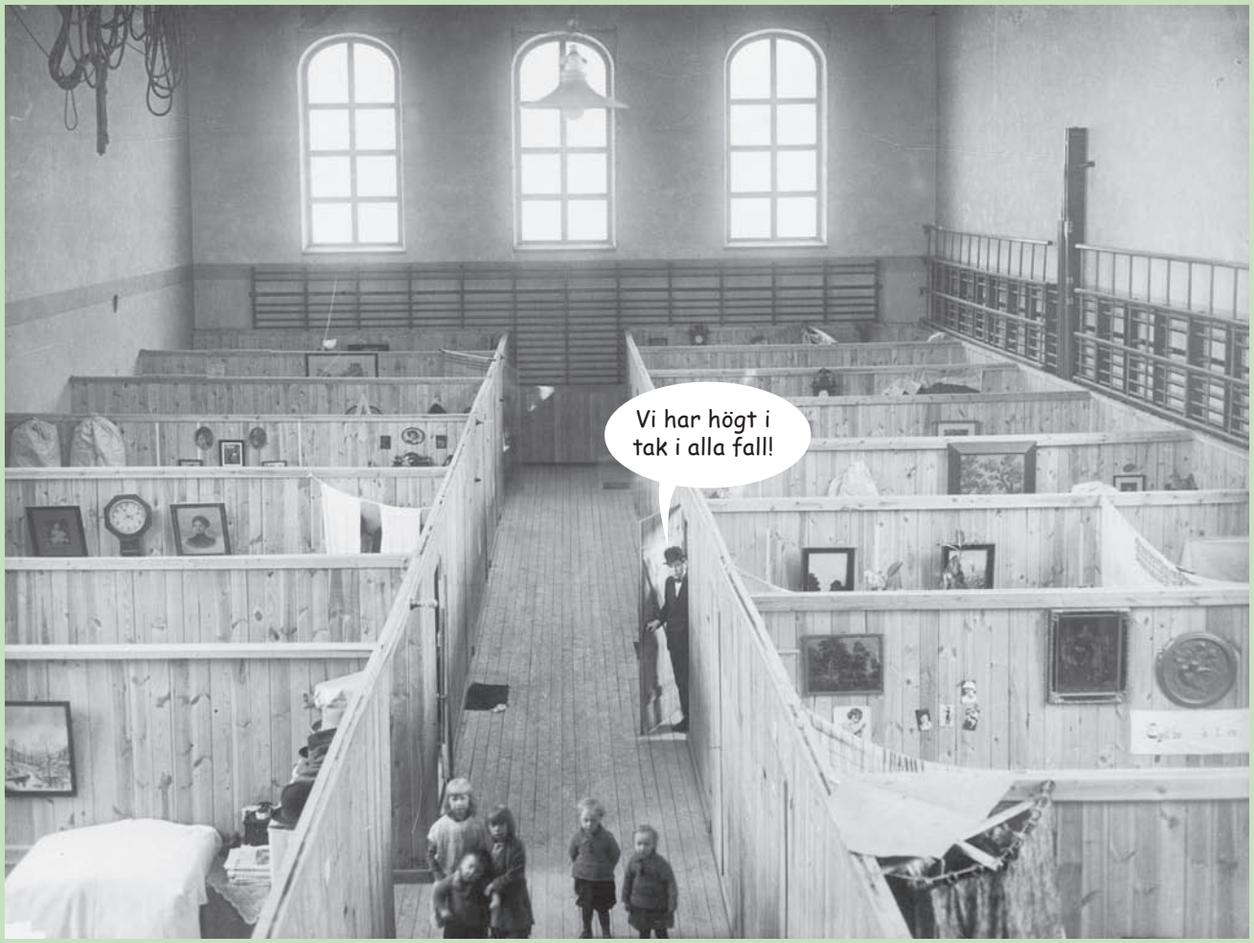

Polisens gymnastiksal i Stockholm var 1925 indelad i små lyhörda plankbås. I varje bås bodde en familj med sina grejer. Inget vidare, men plank var bättre än kritstreck på golvet och ett draperi som på andra ställen.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 48 2013-02-13 14.25

Det var härligt att flytta från ett skjul i en park till en lägenhet i ett barnrikehus. Nu slapp jag bära in vatten från brunnen och ut slaskvatten, såga och hugga ved och bära in till spisen och kakelugnen, värma vatten till disk, tvätt och barnens bad och hålla på med fotogenlampor. Nu fick vi vattenkran och gasspis och elljus. Och badkar! Jag hade aldrig sett ett badkar förut!

Och på våren samlas alla familjer i kvarteret och sjunger "Vintern rasat ut bland våra fjällar".

Så här kunde en gubbe bo i ett skjul i Stadshagen 1902. Tur att ingen bor så nuförtiden. Eller?

Vevgrammofon som gick att bära med sig. Lite bökigare än en Ipad.

Grammofonskivor som kallades stenkakor. Gick väldigt lätt sönder.

Här är vardagsrummet i ett barnrikehus. Bilden är från Stadsmuseets lägenhet på Stickelbärsvägen. Den kan du besöka.

I Stockholm och runt omkring staden byggdes både radhus, som i Bromma, och flerfamiljshus, som i Hammarbyhöjden. I till exempel Enskede byggde folk småhus själva. Hade man otur fanns det stora stenar där man grävde källare.

Bra låtar från 30-talet är "Waxholm 1:an" med Fridolf Rhudin och "Jag har en liten melodi" med Ulla Billquist. Kanske finns de på nätet att lyssna på.

Småhus i Enskede.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 49 2013-02-13 14.37

VA' E' FUNKIS?

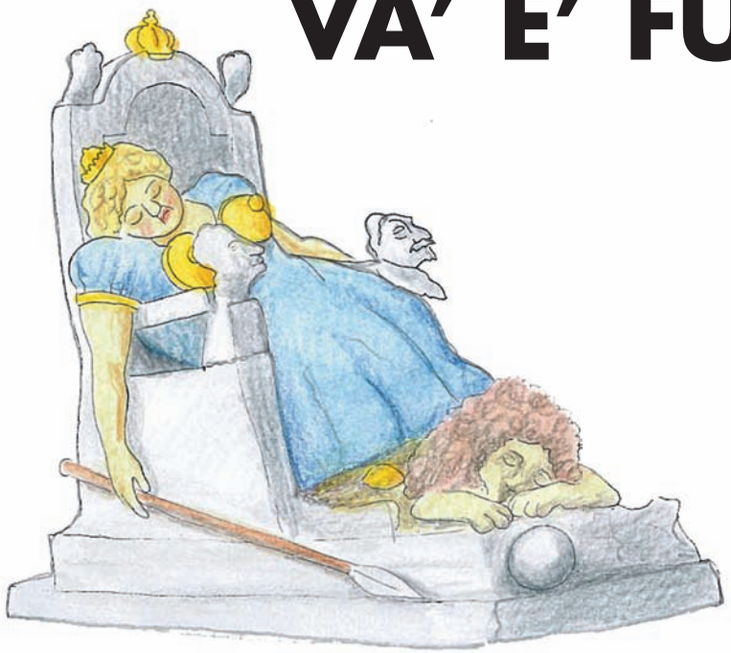

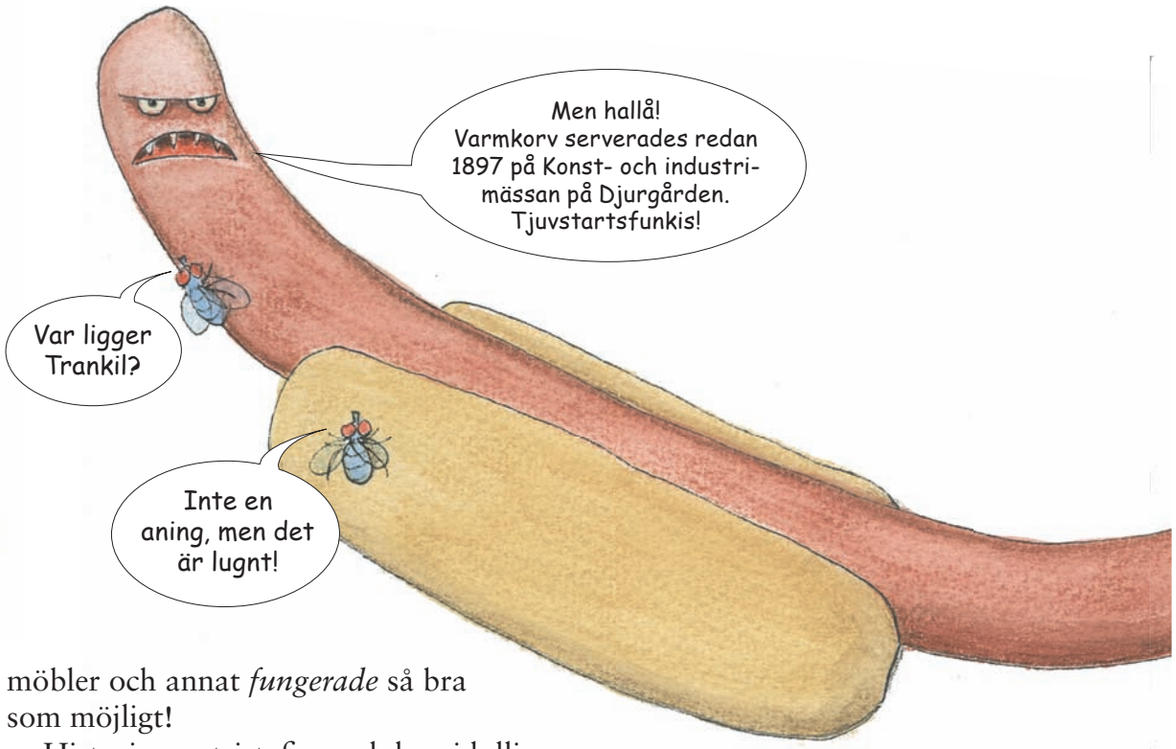

Osvald Almqvist var en lång och mager man från Trankil som blev arkitekt vid Tekniska högskolan i Stockholm 1908. När ett monument över Sverige skulle byggas 1910 föreslog Osvald och hans kompis Sven Boberg att man skulle bygga en jättestor tron där Moder Svea hade somnat och glidit ner så att hon blockerade Riksdagshuset. Det blev inget monument, i stället la man pengarna på att snygga till Uppsala högar från järnåldern.

Osvalds tanke var att Sveriges och Stockholms politiker måste tänka nytt. Allt som byggdes var så gammaldags och nationalromantiskt! I slutet av 1920-talet blev Osvald en av funktionalisterna. De förde in funktionalismen, det som nu kallas funkis, till Sverige. Funkis gick ut på att man skulle strunta i traditionerna och bara tänka enkelt, billigt och praktiskt. Det viktiga var att hus, möbler och annat *fungerade* så bra som möjligt!

Historia var trist, fina och krusidulliga utsmyckningar på husväggarna var onödiga och Stockholms stadshus var fult!

En stor utställning, Stockholmsutställningen, ordnades 1930 längs Djurgårdsbrunnsvikens norra strand. Där byggde man upp lådliknande hus med släta väggar, visade stålrörsstolar och väggmålningar med abstrakt konst (Man såg inte vad de föreställde!). Där fanns till och med en *Hot Dog*-kiosk där man kunde köpa varmkorv – mat som man kunde äta samtidigt som man gick – jättefunkis!

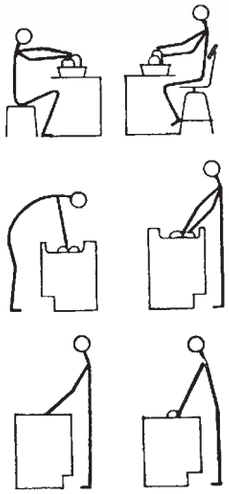

Osvald skrev också en bok om hur kök skulle se ut för att fungera bra. Här är teckningar på olika köksjobb.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 50 2013-02-13 14.40

Nu blev funkis poppis i Sverige. Världens mest kända funkisarkitekt, Le Corbusier, föreslog att man skulle riva nästan hela Stockholm och bygga skyskrapor i stället. Men de svenska arkitekterna tog det lite lugnare, fast bara lite. Många tyckte att funkis var bra men lite trist, så man försökte blanda gammalt och nytt. Mys-funkis!

Osvald var stadsträdgårdsmästare i Stockholm på 30-talet och såg till att vi fick sammanhängande parker med gång- och cykelvägar och stora skogsparker. Människor mår bra av natur, även inne i stan. Träd- och gräsfunkis!

Vissa tyckte att hela Sverige skulle bli funkis, inte bara arkitekturen. Alva Myrdal ville att samhället skulle bli effektivare. Kvinnor skulle ha samma rätt som män att arbeta, så hon planerade nya daghem, ”storbarnkammare”. Dagisfunkis!

Tillsammans med arkitekten Sven Markelius lät hon dessutom bygga ett gult kollektivhus med 57 lägenheter på John Ericssonsgatan 6. I huset fanns dagis, nattis och restaurang. Det fanns mathissar så att man kunde få upp mat direkt i lägenheten och en lucka där man slängde smutstvätt och så fick man tillbaka ren tvätt. På taket fanns plaskdamm, dusch och sandlåda. Det var nog bekvämt att bo där, men det behövdes 21 människor som fick sköta allt åt hyresgästerna. Lyxfunkis!

Alva hade många spännande idéer och försökte bland annat ordna fred i världen. Hon hittade också på funkisleksaker. Men en funkisidé var inte så bra. Hon tyckte att man skulle sterilisera människor som samhället ansåg vara olämpliga föräldrar, så att de inte kunde få barn. Felfunkis!

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 51 2013-02-13 14:25

SLUSSEN

Slussen är som en smal tratt för all trafik mellan Gamla stan och Södermalm. Dessutom åker båtar på tvärs genom Slussens sluss mellan Mälaren och Saltsjön.

Jamen, det är ju för att det finns en sluss där som det heter Slussen!

Oscar Bergs konditori är världsberömt i Stockholm. Till exempel brukar den snorrika familjen Hallwyl nära Nybroviken köpa massor av glass, godis, tårtor och äppelpaj av oss.

Så här såg det ut en tidig eftermiddag 1925 vid Slussen. Rätt mycket trafik.

När det inte fanns så mycket trafik med bilar och spårvagnar gick det bra, men från första världskriget fram till 1930 ökade trafiken flera gånger om. När båtslussen användes kunde det bli flera timmars kö.

Fullmäktige höll på och räknade trafiken och bråkade i flera år innan de kom på hur de skulle bygga om Slussen.

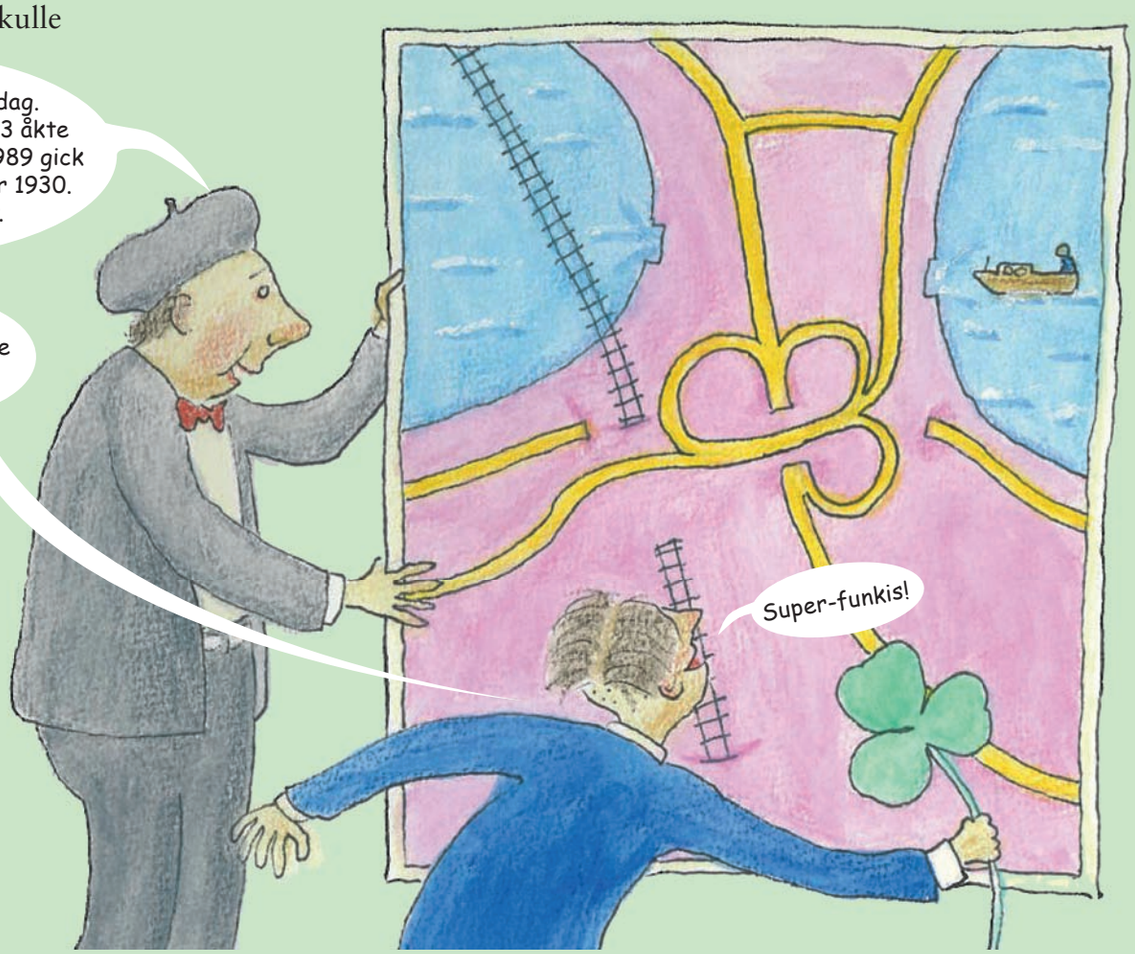

Arkitekten Tage William-Olsson och ingenjören Gösta Lundborg hittade på en superfinurlig ”klöverbladslösning” så att alla bilar och bussar kunde åka över Slussen utan att fastna i stora korsningar. Den blev klar 1935. Fast nu kunde bara små båtar slussas, sådana som rymdes under vägarna. Resten fick åka genom Hammarbykanalen söder om Söder.

Stockholmstrafiken for i luften också! 1936 öppnades Bromma flygplats, några år efter att flera fullmäktige-ledamöter med fruar bjudits på en tur i ett tremotorigt Junkerplan över Stockholm. Borgarrådet Harry Sundberg blev så glad över utsikten att han skrek:

Sedan sextiotalet finns också Arlanda, men fortfarande flyger 2 miljoner människor per år från och till Bromma. Det är lite bullrigt för dem som bor i närheten.

Titta så vacker den nya Slussen är!

– Ni, Ni i Stockholm, har gjort den moderna tidens första stora verk, trafikknuten Slussen! sa den franske arkitekten Le Corbusier, världsetta på funkis. Men nu har Slussen hunnit bli väldigt sliten. Sedan 20 år bråkar fullmäktigeledamöterna om de ska reparera, bygga om eller riva Slussen.

Bussiga Slussen 1952.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 53 2013-02-13 14.25

NAZISTER OCH KOMMUNISTER

En lördagskväll i februari 1931 kom den 17–årige skolpojken Karl Göran Edqvist upp på kommunisttidningen *Ny Dags* redaktion. I sällskap hade han 17-åringen Wollrath Tham och 15-åringen Lars Olof Bergman, som hade följt med mest för att det var lattjo. De var rikemanspojkar från Saltsjöbadens samskola och nazister. Planen var att kidnappa chefredaktören Sillén, som ju var kommunist, hänga upp honom så att han knappt nådde ner till golvet med tårna och måla honom röd.

Edqvist drog en revolver och skrek ”Hands up!” Också Tham drog upp en revolver. Men männen på redaktionen slängde en bläckflaska i huvudet på Tham och brottade ner honom. Edqvist tog upp en revolver till som han tryckte mot tinningen mot en av männen, men han fick armen vriden ur led och övermannades. När Bergman försökte hjälpa sina vänner fick han en smäll på näsan så att han blödde näsblod. Under slagsmålet välte hyllor på redaktionen.

Pojkarna fick sätta sig på golvet, klagade och grät innan polisen kom. När någon sa till Edqvist att han skulle hamna i fängelset på Långholmen svarade han: ”Ja, det är väl bättre än plugget i alla fall.”

I pojkarnas fickor hittades pistoler, förbandsgrejer, en stor dolk, en kedja med lås, metalltråd, en burk cykellack och en pensel för att måla Sillén, en lärobok i två delar om kampsporten Jiu-Jitsu, några tidningsurklipp om bombplan och en visselpipa.

Nazisterna hatade kommunister men också demokrati. De försökte bli invalda i stadsfullmäktige i Stadshuset genom att åka runt med hönor på lastbilsflak och klaga på demokratin. De förstod inte hur bra demokrati är, utan ville hellre använda våld för att ändra på saker. Men de var så få att ingen blev invald.

Ordföranden bankade med klubban och sa:

Jag får lov att vädja till herr Kilbom och efterföljande talare att inte göra sig skyldiga till dylika överord.

Även kommunisterna ogillade demokrati och planerade att göra revolution, men några av dem lyckades faktiskt bli invalda i stadsfullmäktige. Kommunisten Karl Kilbom protesterade 1928 mot att de borgerliga ville beväpna ordningspolisen. Han trodde att de skulle skjuta arbetare som demonstrerade. Även socialdemokraterna var emot pistolerna, de tyckte att sabel och ”battong” var tillräckligt och att risken fanns att folk kom till allvarlig skada om polisen bar pistol. Så polisen blev utan pistoler.

De flesta stockholmarna var varken nazister eller kommunister och intresserade sig för viktigare saker. Hembiträdet och ledamoten Hanna Grönvall föreslog till exempel redan år 1922 att man skulle ordna ett hem för bostadslösa och arbetssökande kvinnor, men det dröjde ända till 1931 innan det togs upp till fullmäktigedebatt. Då fick hon som hon ville, men hon var irriterad över att det tog så lång tid.

Stockholm din o farmors stad inlaga.indd 55 2013-02-20 16:03

ANDRA VÄRLDSKRIGET

Nazisterna är mest ökända för sitt hat mot judar. Men redan långt innan nazismen spreds till Stockholm behandlades judar illa här, trots att de judiska stockholmarna inte skiljde sig nämnvärt från andra stockholmare. Folk skojade elakt om dem och sa att de var giriga, lömska och överdrev storleken på deras näsor. Tidningarna tryckte skämtteckningar, som den här, där en man som hälsar på en annan man som är tecknad som en jude klipper av sig fingrarna därför att han inte ville ta honom i hand.

Stockholmaren Hjalmar Mehr skulle senare bli en känd stockholmspolitiker. Han försökte 1938 ställa upp för socialdemokraterna för att väljas in i fullmäktige. Men det fick han inte. De sa att Hjalmar inte skulle locka några väljare, eftersom han inte hade något yrke och dessutom var jude!

När nazisterna började dyka upp i Stockholm slutade många skämta, särskilt under andra världskriget som började 1939, och mest efter 1943 då det började gå dåligt för Tyskland i kriget. I Tyskland förföljdes och mördades judarna och det insåg många var fruktansvärt. Men nazisterna fanns lite varstans. Bokhandlaren Einar Åberg nära Hötorget satte 1941 upp en skylt i sin affär med texten ”Judar och halvjudar äga icke tillträde”. Han fick skyltfönstret krossat flera gånger och ibland var det slagsmål inne i butiken. Åberg kom att bli den förste som dömdes för hets mot folkgrupp, men det var först efter kriget.

Från 1941 fram till krigets slut 1945 fanns Deutsche Schule på Karlavägen 25, en skola med alla stadier från förskola till gymnasium. De flesta av de 200 eleverna var svenskar, men de flesta av lärarna var från Tyskland. Flera av dem var nazister och skolan fick pengar från Nazityskland.

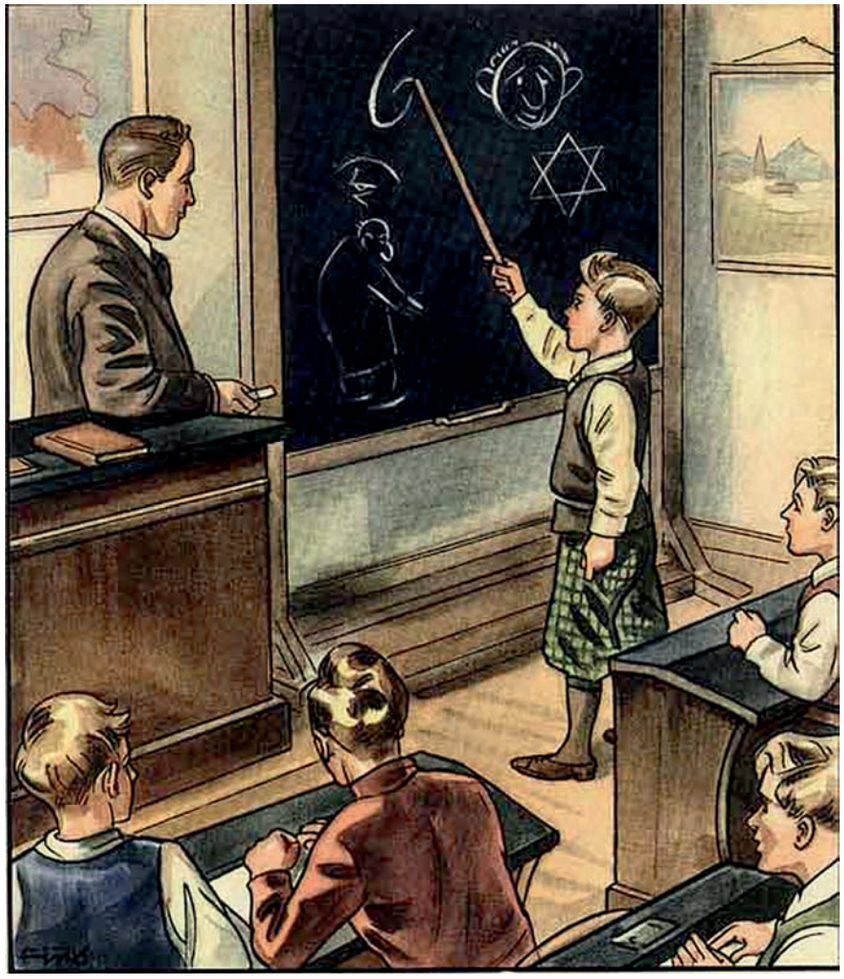

Det här är en bild ur en nazistisk barnbok. En pojke visar sina kamrater att en judes näsa ser ut som en sexa. Med sådana bilder uppfostrade man barn till att hata judar.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 56 2013-02-13 14.25

Under andra världskriget var Sverige neutralt, men Stockholm var fullt av spioner. De spionerade på varandra, både tyskar, ryssar, amerikaner, engelsmän och svenskar. Tysken Ludwig Lewy arbetade för Storbritannien. Han samlade in information om nazister genom att fråga ut flyktingar och affärsmän som hade kontakter i Tyskland. Men en polis hittade en bunt av hans papper i trappen till Posten på Katarinavägen. Ludwig dömdes till åtta månaders straffarbete av Stockholms rådhusrätt.

Tyskan Erika Schwartze arbetade på Tysklands ambassad i Stockholm, men smugglade ut hemliga brev därifrån till Säpo, Sveriges hemliga polis.

Elsa Johansson och hennes brittiske fästman Alfred Rickman hade en tandläkarmaterialfirma i Stockholm. I smyg förvarade de 200 kilo sprängämnen och 320 kilo brandbomber i en källare på Grevgatan 4. De planerade att spränga hamnen i Oxelösund för att hindra exporten av svensk järnmalm till Tyskland. Helst skulle ingen människa skadas. Men varje gång de besökte hamnen fanns folk där, och år 1940 åkte de fast.

Kontoristen George Artur Koch spionerade för Tyskland. Här är hans osynliga bläck. På lappen står: Flaskan innehåller hemligt bläck. Inlämnat till Statens kriminaltekniska anstalt 20/2 -40 av Ö. K. Söderström. Stockholmspolisens 6:e rotel.

Ö. K. = Överkommissarie

Lottorna i Lottakåren sköt pistol, försvarade Sveriges demokrati, tog hand om flyktingbarn, kokade ärtsoppa åt soldater och stod i torn och spanade efter främmande flygplan.

HJÄLP, BIO!

Alma Hedin var en av de första kvinnorna som satt i stadsfullmäktige. Hösten 1917 ville hon prata om stadens biografer:

Om man kväll efter kväll på biograferna ser detektivdramer, blir man så van, så bekant med brottet, att man ej längre känner någon avsky därför.

I de flesta rapporter om stölder bland barn står att en av de förnämsta orsakerna varit att komma åt penningar till biografema. Många barn i Stockholm gå på biograf så gott som varje kväll.

Barnen komma slappa till skolan, trötta av spänning och vaka på de tider, då de egentligen för länge sedan skulle vara i säng.

Gertrud Thörnell höll med år 1918.

Man funderade på att införa regeln att barn under 15 år bara fick gå på bio en gång i veckan och att priset skulle vara minst 25 öre. Men i slutändan verkade det inte finnas så mycket man kunde göra.

Redan 1896 kunde man gå på tillfälliga filmvisningar i Stockholm, men året därpå öppnades den första biografen. Där visades franska filmer och den första snutten svensk film. Man fick se Siams (Thailands) kung stiga iland vid slottet och hälsa på svenske kungen. Efter 1904 blev biograferna snabbt fler. Som mest fanns det 110 biografer, år 1943.

Stockholm din o-farmors stad!maga.indd 58 2013-02-13 14:25

Bioannonser från 1938. Tänk så många filmer man har missat!

I början var alla filmer stumfilmer.
Först omkring 1930 kom ljudfilmen.
År 1953 visades den första 3D-filmen.
Här ser du 3D-publiken.

IRRITERANDE!
Förr kunde alla ungar på bio vika en visselflärp av sin biljett.

Vik och riv ett litet hål.

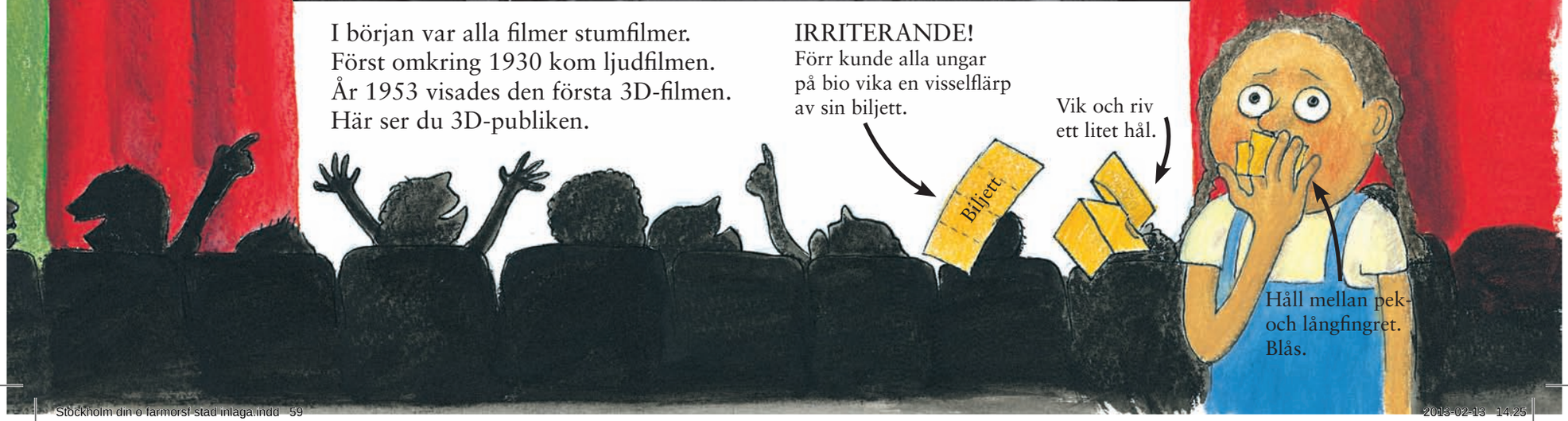

Stockholm din o farmors stad inlaga.indd 59 2013-02-13 14.25

Vi vill ha STADEN OCH REGIONEN 1950–1980

Staden Stockholm blev till för sådär 750 år sedan. Mesta tiden har staden bestått av Gamla stan och några kvarter närmast intill på Norrmalm och Södermalm. Utanför fanns bara bondgårdar och kor och hästar som gick och betade. Ja, det fanns gott om grisar och andra djur inne i staden också.

Under fullmäktiges tid från 1863 och framåt har Stockholm vuxit. Kommunen har köpt upp och tagit mark från kommunerna runt omkring. Men Stor-Stockholm består också av förorter som hör till andra kommuner. Och hela Stockholms län med andra städer hänger också ihop med Stockholm, ja, ibland tänker man sig en ännu större Stockholmsregion. För att inte tala om att Stockholm är hela Sveriges huvudstad.

Stockholm har inte bara vuxit genom att man har byggt massor av torg, köpcentra och stora och små hus ute på landsbygden runt omkring. Man har också byggt vägar, pendeltåg och tunnelbanor så att man snabbt ska kunna resa dit man vill, till exempel mellan ett hem ute på landet och ett jobb i stan.

Det med STORA bokstäver hör till kommunen, det med små ligger utanför.

Årtalen kan syfta på när det hände nåt speciellt, som att en stadsdel blev en del av Stockholms kommun eller att man invigde ett centrum eller en tunnelbanestation.

AKALLA 1970-talet

2000: Värsterort. Tuffis.

Sundbyberg 1927 eller tidigare.

KISTA 1977

1906: Fia Jansson. Söder och Spånga.

Solna

TENSTA 1970

RINKEBY 1971

BROMMA FLYGPLATS 1936

VÄLLINGBY 1954

BROMMA 1916

1913: Låt oss gå till Hässelby. Badplats för både män och kvinnor. Skandal!

TRANEBERG 1937

TRANEBERGSBRON 1934

ESSINGELEDEN 1967

GRÖNDAL 1913

LILJEHOLMEN 1913

Norsborg köptes 1900 för dricksvattnet.

ASPUDDEN 1926 men snarare 1910-talet.

Hallunda 1975

Fittja 1972

BREDÄNG 1962

Botkyrka

1994: Välkommen till förorten.

SKÄRHOLMEN 1968

Huddinge

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 60 2013-02-13 14.25

Om man flyger över Stockholmsområdet, ser man nästan bara skog, fjärdar och sjöar.

Ja, om det inte vore så himla molnigt jämt!

Men då kan man lyssna på 100 Stockholmslåtar från olika tider som finns på Stockholmskällan. Kolla tipsen i GULA RUTORNA!

Vallentuna

Täby

Djursholm 1890

Roslagsbanan

1972: Down Valhallavägen. Cool!

1972: I miljonärskvarteren. Östermalm.

1938: Två rum och kök på Östermalm.

KUNGSHOLMEN

1899: Kungsholmsligans paradmarsch. Stekt i smör!

ÖSTERMALM 1880-TALET

1930: På Kungsgatan. Så dåliga vitsar att de nästan är bra!

Lidingöbron 1925

1981: Vargarna tjuta. Skansen. Sjungs av Kenta, som hade tuff barndom.

NORRMALM

1972: Djurgårdsfärjan över Styx. Konstig!

VÄSTERBRON 1935

1961: Sakta vi gå genom stan. Bäst!

1982: Heroinister och kontorister. Ebba Grön om City.

1979: Rom i regnet. Puttinuttigt vid Zinkensdamm och Hornsgatan.

1908: Slussvisa. Halka på bananskal var ett nytt skämt.

1979: Mullvaden. Husockupanter.

SLUSSEN 1935

1940: Vårat gäng. Söder.

1979: En kväll i tunnelbanan. Bandet var från Gustavsberg.

1930: Fröken Gull från Skanstull. Sådär …

SÖDERMALM

Fisksätra 1970

Saltsjöbaden 1890-talet

Saltsjöbanan 1893

ÅRSTA 1943

HAMMARBYHÖJDEN 1938

1969: Rågsved. Före Ebba Grön.

FARSTA 1960

2003: Hon bor i Farsta. Dyrt åka tunnelbana.

Haninge

Tyresö

UNGDOMAR, FY!

Redan 1910 klagades det i tidningsinsändare på ”Bostonraseriet” att ungdomar dansade Boston, amerikansk vals, i stället för att dansa folkdans, sjunga i kör, läsa böcker eller fotvandra. Men då handlade det mest om lite rikare stockholmsfamiljer, där föräldrarna ordnade ”intetsägande bostonbaler” i hemmet.

På tjugotalet började jazzen bli populär, och ungdomar gick ut på dansställen. År 1933 sjöng Naemi Briese och Åke Söderblom in ”Söderjäntans lördag” på skivmärket Odeon – ”det tongivande märket”. Naemi var född på Söder, men Åke var från Fritsla.

Du kan gå in på nätet och lyssna på låten. Den är hur bra som helst, men efter andra världskriget tyckte ungdomar att den var töntig.

Så tog ungdomarna allt större plats i Stockholm. De flesta familjerna fick det bättre ställt och ungdomarna slapp börja arbeta tidigt för att tjäna pengar. De kunde gå längre tid i skolan. De hade också mer fritid. Men vad skulle de hitta på? De vuxna började tala om:

Musiken på radion var tråkig tyckte ungdomarna, men man kunde sitta i källare och spela jazzskivor. Hade man råd kunde man gå på Konserthuset. Där uppträdde Kid Ory och hans band från USA som bestod av 60-åriga gubbar, men de spelade så mycket roligare än svenska musiker att ungdomarna blev vilda av glädje. Men föräldrarna var bekymrade.

Söderslang:
Gestra = hälsa, vinka
Kis = kille
Kul = trevligt, började användas i början av 1900-talet. Man kunde också säga kulig och kuligast.
Labb = hand
Lattjo = kul
Moss = tjänare, hejsan

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 62 2013-02-13 14.25

En julikväll 1953 stod den här flickan och sjöng till gitarrkomp i hörnet av Vattugatan och Klara Södra Kyrkogata. Vad hon sjöng vet vi inte, men hon tog i, det ser man! Kanske är de scouter som samlar in pengar?

Skägg! Fy!

Shorts! Fy!

Jeans! Fy!

Uppknäppt skjorta! Fy!

Cigarett! Fy!

Inga strumpor! Fy!

Sjunga på gatan för pengar! Fy!

Här är en flicka med ett läppstift på jazzklubben Gazelle Club på Österlånggatan i maj 1962.

Stockholm din o farmors! stad inlaga.indd 63 2013-02-13 14.25

GÄNG PÅ STAN

Ibland hittar ungdomar på dumma saker, särskilt när de är i gäng utomhus och har det lite trist. Gängledaren kan vara dålig på att bry sig om att andra blir ledsna och de andra vågar inte säga emot. Och är man ett helt gäng kan var och en smita undan sitt eget ansvar. Ingen fattar riktigt varför det har hänt efteråt.

Påsken 1948 sprang massor med ungdomar runt kring Götgatan, krossade saker och slogs med polisen. Det kallas Götgatskravallerna. De här pojkarna springer på Skånegatan. Om de hade gjort något dumt vet jag inte, men de verkar tycka att det är kul i alla fall.

Vintern 2012 satte ett ungdomsgäng eld på en bil i Rinkeby och kastade sten på polisen när de kom. Då var det en elvaårig pojke som gick förbi som fick en sten i ögat. Han fick åka till sjukhus men det gick bra. Och gänget lär sköta sig bättre nu.

Extra korkade var några killar som våren 1983 sprängde sönder fem statyer i Stockholm, bland annat Kentauren uppe på Observatoriekullen. Tänk om någon hade råkat vara i närheten! När de åkte fast sa de att de gjorde det mest på skoj …

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 64 2013-02-13 14.26

Snälla X-gänget och Barnavårdsnämnden

Men det finns gäng som nästan bara är trevliga, som ett gäng vid Hornstull år 1957. Några hade mopeder med märkena Puch, Victoria och Monark som de trimmade så att de kunde åka 55 kilometer i timmen. Olagligt! En sommarmorgon åkte de en hel svärm på Skeppsbron. En polis med sabel, batong och pistol klev ut i gatan för att stoppa dem, men då delade de sig bara i två grupper och for på var sida om polisen.

Moppeförarna hade sett filmen ”Vild ungdom” med Marlon Brando på motorcykel och tyckte att de var jättehäftiga.

De lyssnade också på rock & rollmusik, inte på töntig jazz. En tjej hade en vevgrammofon som de spelade ”Rock around the clock” på. En präst tyckte att det var djävulens musik. De klädde sig som Marlon i skinnjackor och keps. De tänkte också rita dödskallar på jackryggarna. Tjejerna tyckte att det var larvigt så då ritade de ett X där. Så blev X-gänget till!

X-gänget bröt sig in i en gammal nedlagd maltfabrik på Reimersholme och inredde en hemlig klubblokal och målade ett stort X på väggen. Där kunde de spela ”Be-Bop-A-Lula” och äta varmkorv. Men så en kväll före jul knackade det på dörren. Tänk om det var polisen! Men det var Brandt och Videmyr från Barnavårdsnämndens nattpatrull. Det tyckte att fabriken var farlig, och faktiskt så brann den ner ett par veckor senare. Men Brandt och Videmyr ordnade så att X-gänget fick träffas i det gamla kaféet Lasse i Parken i stället.

Stockholms barnavårdsnämnd var till för att hjälpa barn och unga i staden. De ordnade inte bara med klubblokaler och ungdomsgårdar. Om en förälder misskötte sitt barn kunde de komma och ta barnet och lämna det till fosterföräldrar. Ofta var det bra, men ibland blev det fel och nästan alltid var det sorgligt och ledsamt.

Lars Stödberg, 16 år, var med i X-gänget. Här försöker han se tuff ut, men cigaretten är inte tänd. Lars pluggade till snickare men blev akrobat och uppträdde både i Las Vegas och i Persien (Iran).

Här är hela X-gänget med ett ishockeyspel. Barbro Wirestam har just vunnit mot Leif Lindbom i en match.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 65 2013-02-20 16.06

KLARA, FÄRDIGA, RIV!

Många hus på Norrmalm och särskilt kvarteren kring Klara kyrka var slitna och smutsiga efter andra världskriget. En del av dem var ju byggda redan på 1600-talet, så det kan man ju förstå.

Många fullmäktigeledamöter ville riva eländet och bygga nya, stora, fina hus som passade en huvudstads centrum. De visste hur det var att bo i slitna hus. Redan 1931 ordnades en arkitekttävling om hur innerstaden skulle byggas om. Man fick in 350 förslag, även från utländska kändisarkitekter som Alvar Alto och Le Corbusier, men inget av dem dög.

Fullmäktige fortsatte fundera, bråka och planera och till slut röstade man för en stadsplan 1952. Massor av hus skulle rivas i city, bland annat skulptören Tobias Sergels ateljé från 1700-talet. Han var kompis med Bellman, men nu fick han i alla fall ett torg uppkallat efter sig. Gissa vilket!

Många protesterade, men nu var man igång. Ända in på 1980-talet höll man på med rivningar och byggen.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 66 2013-02-13 14.26

Stadens nya stolthet blev de fem Hötorgshusen. De kallades fem trumpetstötar för att de var så ståtliga. Det var meningen att gavlarna skulle vara fulla med ljusreklam. Man fick upp över en kilometer röda, vita och blå neonrör på en gavel. Det var Europas största ljusreklam, men den är borta nu.

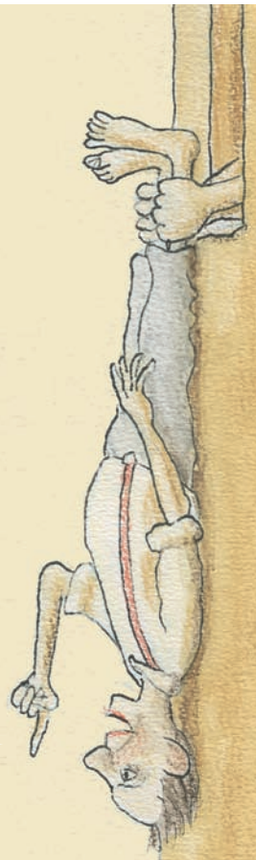

Det fanns många spännande människor som hade bott i de kvarter som revs. Nils Ferlin var en diktare som var ganska mager om benen. När han var 46 år hade han akrobatikuppvisning för några vänner en morgon men råkade ramla ut genom ett fönster tre trappor upp i ett hus på Tulegatan 7. Han hängde med huvudet ner och ryggen mot ytterväggen i flera minuter innan vännerna lyckades dra in honom. Han brukade också tävla i armbrytning på Café Cosmopolite på Vasagatan 5. En gång bröt han höger arm ur led och fick åka till Sabbatsbergs sjukhus. Där fick han stanna i tre dagar.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 67 2013-02-13 14.26

TUNNELBANAN

Ibland går rulltrapporna sönder, som här på Universitetets tunnelbanestation. Då blir det jobbigt. Fast man får motion.

Man byggde faktiskt en liten tunnelbana redan 1933 från Slussen till Björns trädgård, fast det var mer som en spårvagn under marken. Ja, redan 1906 hade man faktiskt börjat fundera på tunnelbana. Stadsfullmäktige var jätteintresserade men hade svårt att bestämma sig. De utredde, det vill säga undersökte och diskuterade frågan om tunnelbana bortåt sextio gånger! Men 1941 bestämde sig stadsfullmäktige äntligen. Nu skulle tunnelbanan bli av!

Invigningen av den första tunnelbanan skedde 1950. Då fick 75 000 stockholmare åka hela vägen från Slussen till Hökarängen. Det tog 17 minuter. Man fick också promenera genom tunnlarna kring Hötorget. Trafikchefen var orolig att tunnelbanan inte skulle klara av för många passagerare, så han varnade folk för att nöjesåka. Men redan första dagen åkte en kvarts miljon människor. Det var ju så roligt!

Men alla var inte nöjda. Stockholmaren Helge skrev en insändare till en tidning och klagade på att sätena var riktade mot varandra.

Tunnelbanan har byggts ut hela tiden. Ibland har det gått illa. När tunnelbanan skulle dras under Norrström 1952 råkade man den 13 december spränga så att allt vattenfylldes. Turligt nog var de flesta iväg på Luciafirande, så ingen skadades. 1971 drogs tunnelbanan ut till Farsta och 1985 till Rinkeby. Den är sammanlagt elva mil lång, varav mer än hälften går i tunnlar. Tunnelbanan kan som

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 68 2013-02-13 14.26

mest komma upp i åttio kilometer i timmen, men det finns hundra stationer att stanna vid så farten hinner sällan bli så hög. Stockholmare och besökare gör över 300 miljoner tunnelbaneresor varje år. Nu planerar fullmäktige att kanske dra den ut till Nacka också.

Många stationer har konstnärer fått utsmycka, så tunnelbanan har kallats en elva mil lång konstutställning. Titta noga när du åker nästa gång. I en pelare på T-centralen syns en stenyxa av en typ som kallas båtyxa och som användes för 4 500 år sedan. Kan du hitta den? Själva skylten med ett T som betyder tunnelbana hittade konstnären Kalle Lodén på redan 1933, men man har ändrat på den flera gånger.

Tack vare tunnelbanan har Stockholm kunnat bygga upp många förorter, så att folk kan bo nära naturen men ändå komma in till staden snabbt.

Tunnelbanan åker inte bara i tunnlar. Den kan åka i dimma också. Här står människor 1960 och väntar på Svedmyra station. Hoppas att tunnelbanan har kommit nu.

TIPS!

Jo, en sak till bara. Ibland ser jag människor sitta med skorna på sätet mitt emot. Kan ni inte låta bli det? Skulle ni inte kunna ha dem på golvet? Kan ni lista ut poängen med det?

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 69 2013-02-13 14.26

HUSEXPLOSIONEN

Trots att fullmäktige försökte öka bostadsbyggandet och såg till att nya förorter skapades som Vällingby och Farsta var det fortfarande ont om bostäder i Stockholm i början av 60-talet. Dessutom var många lägenheter trånga och omoderna. Och man rev ju en massa hus i innerstaden. 107 000 människor stod i bostadskö i Stockholm. Folk flyttade in till staden från landet för att få jobb. Kötiden kunde vara tio år. Det var ju lagom kul om man ville flytta hemifrån.

År 1965 bestämde riksdagen att man skulle bygga en miljon nya lägenheter, radhus och småhus i Sverige på tio år. Det kallas miljonprogrammet. Och det lyckades! Nästan i alla fall. Man byggde 300 bostäder om dagen!

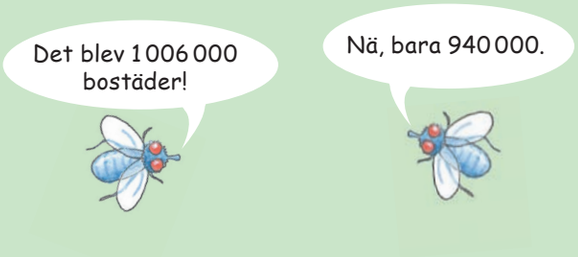

Arkitekterna och byggarna satsade på ett slags jätte- eller superfunkis. För att det skulle gå snabbt byggde man jättestora hyreshus och använde många maskiner, som jättelyftkranar, lastbilar och grävskopor. Husen fick stå brett isär så att man fick plats att bygga. Det gjorde att det kunde bli lite blåsigt mellan husen när de var färdiga. Och husen var så höga att om man var nere och lekte på gården var det svårt att höra när pappa eller mamma ropade att maten var färdig högt däruppe. Då kunde de ringa med en klocka i stället. Fast var man inte hungrig hörde man inte ändå. Tänk, då hade man inga mobiltelefoner!

Det var viktigt att människorna snabbt kunde åka in till stan från sitt förortshem. Förutom tunnelbana byggde man breda, bullriga motorvägar och stora parkeringsplatser. Men alldeles intill husen skulle vägarna vara bilfria, som gångvägar och gångtunnlar.

När miljonprogramhusen var nybyggda var det inne att bo i dem i stället för i den trånga, smutsiga innerstaden. Ja, familjer som ville vara balla (coola) flyttade ut. I ett höghus i Årsta flyttade det in en familj där alla hade balla kepsar.

Man byggde också små förortscentra med ett litet torg, ett par matbutiker, en frisersalong, en fotoaffär, ett bibliotek, en läkarmottagning och en kiosk. En bit bort fanns den spännande skogen att leka i.

Allmännyttan

Redan före miljonprogrammet lät Stockholms stad bygga hyreshus som ägdes och sköttes av kommunens bostadsbolag, som i Hammarbyhöjden och i innerstan. Bolagen kallas Allmännyttan. Många av miljonprogramhusen hör också till Allmännyttan. Genom Allmännyttan äger alla vi stockholmare en massa hyreshus tillsammans.

Fullmäktiges ledamöter är osams om Allmännyttan är bra eller om privata bolag eller de som bor där själva ska äga husen.

Och hade man tur fanns det en kokosbollsfabrik på bottenvåningen!

Allmännyttan har till uppgift att sköta om husen ordentligt och hjälpa dem som bor där. Det är bra!

Ja, men om folk får köpa sina lägenheter så blir de mer rädda om dem och sköter dem själva.

Ja, men många har inte råd att köpa. De har bara råd att hyra. Det blir bara folk som har pengar som bor kvar.

Ja, men folk måste få bestämma själva över hur de bor.

Ja, men ni säljer Allmännyttans lägenheter så billigt att de som köper kan sälja vidare dyrt och tjäna en massa pengar. Ni slösar bort det vi stockholmare äger tillsammans.

Ja, men vi i kommunfullmäktige ska inte slösa tid på att äga en massa hus.

Hur det blir med Allmännyttan beror på vilka stockholmarna röstar på, som ska styra i fullmäktige. Men ibland kan de som valts ändå inte bestämma som de vill. Vänd!

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 71 2013-02-13 14.26

ALMAR OCH MJÖLK

I maj 1971 skulle tretton stora fina almar sågas ner vid Kungsträdgården för att ge plats åt en tunnelbaneuppgång. Då blev många stockholmare upprörda.

Alla förstod att det skulle bli bråk vid fällningen. På kvällen den 11 maj bevakades almarna av 100 poliser, men 2 000 protesterande stockholmare dök upp. När polisen rusade iväg mot ett gäng som såg ut som bråkstakar passade flera personer på att klättra upp i träden. Där blev de kvar en vecka.

Det blev en del bråk där demonstranter kastade sten på polisen, välte en polishäst och stoppade en kranbil och motorsågar. Polisen slog tillbaka med ridpiskor och batonger. Men mest blev det en fest. Man serverade mat, folk sjöng, spelade gitarr och trummor och höll tal. Operakören kom ut från Operan och sjöng. Folk skrev på en protestlista som blev flera hundra meter lång. En polis höll tal och sa att han tyckte om almarna. Till slut fick almarna vara kvar. Tunnelbaneuppgången hamnade en bit bort.

Hjalmar Mehr, som satt i fullmäktige och var finansborgarråd, var en av dem som var ansvarig för alla rivningar. Han ångrade sig inte. Han hade vuxit upp i stan med halvruttna hus, torrdass, råttor på gården ”och djävligt och dant”. Så ville inte fattiga människor bo, medan de som bodde bra tyckte att det var romantiskt, sa Hjalmar. Och han ville också fälla almarna. Det var ju ett demokratiskt beslut fattat av fullmäktige, som stockholmarna hade röstat fram! Hur skulle det bli om bråkiga människor ute på stan fick sin vilja fram?

Hjalmar fattade inte att de flesta stockholmarna, oavsett om de var bråkiga ungdomar eller stadiga pensionärer, tyckte att för många hus hade rivits och att de ville ha kvar almarna. Det är inte alltid så lätt att veta vem som har rätt. Men en bra sak Hjalmar hittade på är månadskortet för buss och tunnelbana!

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 72 2013-02-13 14.27

Mjölkprotest

Det var fler som protesterade i början av 1970-talet. I Skärholmen år 1972 var matbutikskassörskorna trötta på att alla klagade på matpriserna. Särskilt hemmafrun Anne-Marie Norman var jobbig. Anne-Marie samlade ihop flera hemmafruar som klagade på mjölkpriset. Det skrevs om dem i tidningarna, de var med på TV och de besökte riksdagen, de demonstrerade med plakat där det stod: ”Priserna stiger och Palme tiger”. Palme var statsminister. Anne-Marie höll tal på Sergels torg. Folk slutade köpa mjölk så att den surnade i affärerna. Till slut var regeringen tvungen att införa prisstopp på mjölk och ost i flera år.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 73 2013-02-13 14.28

Vi vill ha KUNSKAPSSTADEN 1980–2013

Tiden från andra världskriget fram till 1970-talets början kallas rekordåren. Stockholm växte, det fanns gott om arbete, människor tjänade pengar och betalade skatt som kunde användas för att bygga upp staden. Man brydde sig inte så mycket om miljön eller att spara energi.

Men 1973 kom oljekrisen (och en gång till 1979). Det blev krig och revolter i länder där olja pumpades upp. Olja och bensin blev mycket dyrare. I Stockholm försökte man spara energi genom att sänka temperaturen i lägenheterna och släcka lampor, även varannan gatlampa. De som åkte bil till jobbet i stan försökte åka tillsammans i stället för att sitta en och en i sina bilar.

Industrin gick också dåligt, många blev arbetslösa och fullmäktige fick mindre skattepengar. I fortsättningen måste man spara.

Kunskapen i Stockholm

Från sjuttiotalet och framåt blev datorer vanligare på jobbet. För att klara alla nya arbeten måste folk få bättre utbildning. Många fler människor läste på universitet än tidigare.

Staten brukade ha hand om skolorna i Stockholm och hela Sverige. För att spara pengar lät de kommunerna ta över skolorna 1991. Sedan dess har fullmäktige ett stort ansvar för att eleverna ska lära sig tillräckligt i skolan för att kunna få arbete när de blir vuxna.

På 1980-talet spreds Compis-datorer i Stockholms skolor. Jämfört med dagens datorer var Compis-datorn rätt korkad. Den hade en tagent som hette ”UTPLÅNA”. Det var lite läskigt.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 74 2013-02-13 14.28

Politiken

Från 1970 kallas stadsfullmäktige för kommunfullmäktige. I fullmäktige fanns ungefär samma partier som i riksdagen, som socialdemokraterna, folkpartiet (liberalerna) och moderaterna (de konservativa, högern). Men för första gången kom 1979 ett helt nytt parti som bara fanns i Stockholm in i fullmäktige. Det kallades Stockholmspartiet. De ville stoppa rivningen av gamla hus, minska bilismen och bygga mer cykelbanor. Ett par kända stockholmspartister var Agneta Dreber och Stella Fare.

Ett annat nytt parti var Ny Demokrati som satt i fullmäktige 1991–1994. De var främlingsfientliga och tyckte att man skulle minska invandringen och skicka hem flyktingar. Samtidigt gick en man som kallades Lasermannen runt i Stockholm och sköt på mörkhåriga människor därför att han hatade invandrare. Han kallades Lasermannen därför att han hade ett lasersikte på sitt gevär. Sammanlagt sköt han elva människor, bland annat en student, en busschaufför och ett par kioskägare. Flera blev skadade för livet och en dog. Det var en hemsk tid. Polisen lyckades ta honom 1992 när han rånade en bank på Hornsgatan och sedan dess sitter han inlåst.

I kistan ligger Sveriges statsminister Olof Palme. Den 28 februari 1986 sköts han till döds på Sveavägen när han hade varit på bio med sin fru. Troligen var det en galning som sköt honom, men man vet inte säkert vem. 2003 mördades också utrikesministern Anna Lindh, av en knivman när hon handlade kläder på NK. Polisen grep mördaren efter några dagar.

Stockholm din o farmors stad inlaga.indd 75 2013-02-13 14.28

STADENS ENERGI

I Stockholm är det kallt och mörkt en stor del av året. Därför behövs mycket energi till värme och ljus.

På femtiotalet beslutade man att bygga ett kärnkraftverk i Ågesta i Huddinge i ett berg vid en åker. Det var färdigt 1963 och hettade upp vatten som åkte i rör till Farsta och värmde upp husen där. Det kallas fjärrvärme. Tanken var också att omvandla uran till supergiftigt plutonium som skulle användas till kärnvapen. Men eftersom riksdagen senare beslutade att Sverige inte skulle ha kärnvapen fick man nöja sig med att göra värme. Ja, kärnkraftverk blir så varma att man till och med måste kyla ner dem med så mycket vatten att man inte kan använda allt varmvatten.

Ett par ledamöter i fullmäktige, Ruth Forsling och Claes Nisell, tyckte 1969 att man skulle bygga ett kärnkraftverk vid Värtan och låta hett vatten rinna ut så att man kunde bada utomhus större delen av året:

”Även om man inte kan väntas åstadkomma den säregna atmosfären av varma källor som på Island, borde det ändå vara möjligt att förlänga vår utebadsäsong utan

Här byggdes kärnkraftverket i Ågesta.
En strålande idé.

Om du släcker din skrivbordslampa så spar vi energi.

Stockholm din o farmors stad inlaga.indd 76 2013-02-13 14:23

att de extra kostnaderna bleve avskräckande. Kanske Vanadisbadet och/eller Kampementsbadet kunde utnyttjas för detta ändamål?”

Men samma vår råkade en ventil på Ågesta gå sönder, det blev översvämning, säkerhetssystemen kortslöts och hade man inte lyckats trycka på rätt knappar hade det kunnat bli härdsmälta och en explosion som spred radioaktivt gift kring Stockholm. År 1974 stängdes Ågesta eftersom det var billigare med olja än kärnkraft. Men andra kärnkraftverk tillverkade el som sändes till Stockholm. Många var rädda för kärnkraften. År 1980 ordnades en folkomröstning. Folk demonstrerade i Stockholm. På Katarinahissen satte ungdomar upp banderoller med texter som ”Kärnkraft är säkert – tänk på det när dina barn får bölder” och ”Ta’t lugnt ta en jod”. Jodtabletter hjälper lite grann mot radioaktiv förgiftning. Ingen minns riktigt i dag vad resultatet av omröstningen blev eller om man ska bry sig om resultatet.

Nu för tiden värms stockholmarnas lägenheter ofta med fjärrvärme, till exempel från Hammarby värmeverk. Det har fullmäktige bestämt. Där samlar man ihop värmen från vårt avloppsvatten med hjälp av ett slags jättestort kylskåp, och skickar ut hundragradigt vatten i rör till nästan hundratusen lägenheter.

Fast på vintern måste man hjälpa till lite grann genom att elda med sopor och olja gjord på granris, grisknorrar, olivkärnor, rutten fisk och annat. Röken renas innan den skickas ut.

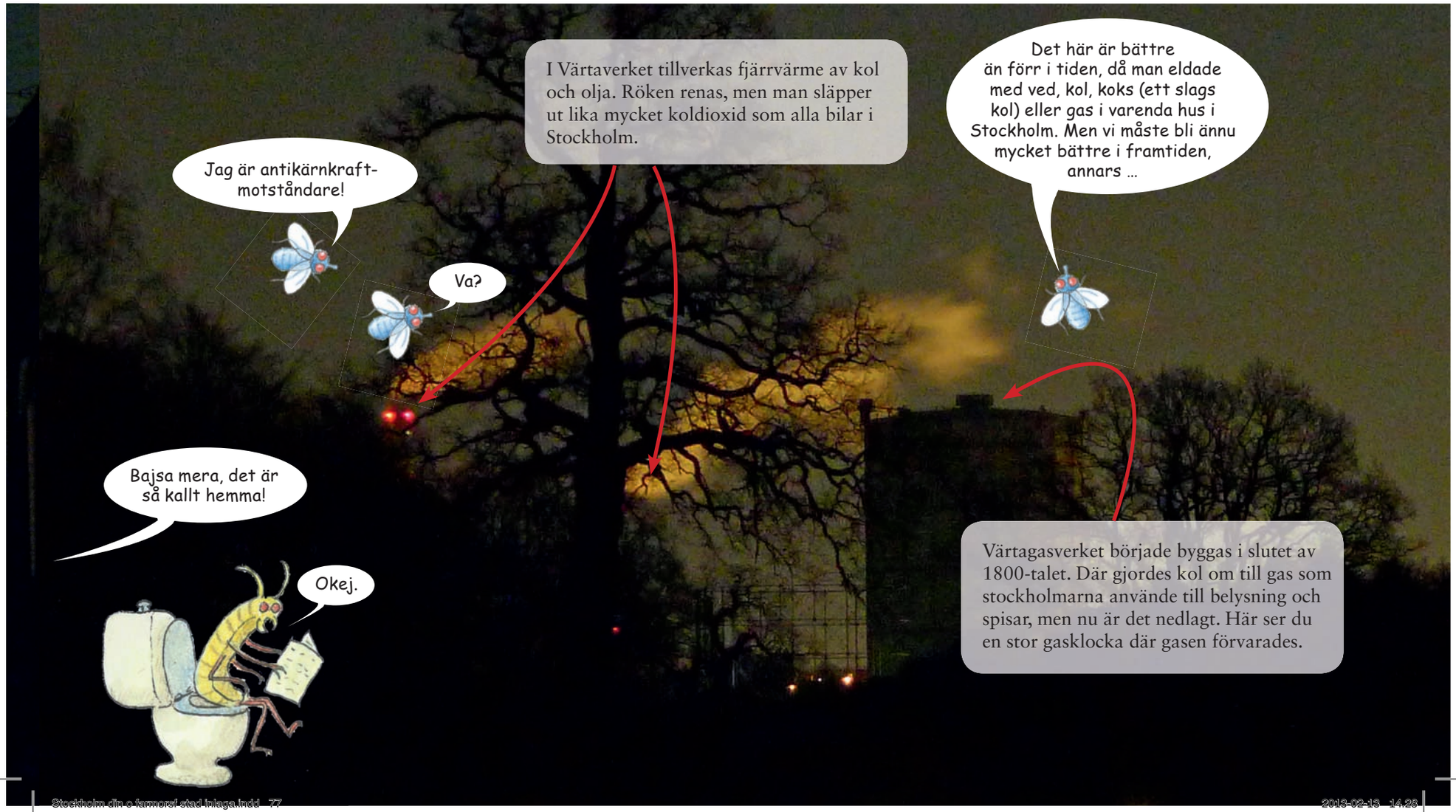

Stockholm din o farmors! stad bilaga.indd 77 2013-02-13 14:28

BILAR OCH BARN

För hundra år sedan var bilarna inte så många i Stockholm. Det fanns inga bensinmackar. Man fick köpa bensin på apoteket eller i färghandeln. Även om bilarna var bullriga fanns det folk som ansåg att de var miljövänligare än hästar, eftersom bilar inte bajsar på gatan. Fast de första taxibilarna kallades ändå ”stinkstånkare”.

Från början var det bara rika människor som hade råd med bilar, men bilarna blev billigare och allt fler stockholmare köpte dem.

År 1920 fanns det 5 000 bilar i Stockholm. Numera finns det över 300 000 bilar som används i Stockholms kommun. I hela Stockholms län finns det en halv miljon bilar till, som gärna åker in till stan. Och då har vi inte räknat med 50 000 lastbilar i kommunen, och 1 000 bussar, 12 000 motorcyklar, 4 500 mopeder, 2 300 traktorer och 1 500 snöskotrar!

Med så många bilar som pruttar runt blir det mycket avgaser och koldioxid. Det är värre än lite hästbajs. Det har fullmäktigeledamöterna förstått och försöker lösa på olika sätt.

Allra bäst är att lägga pengar på miljövänlig kollektivtrafik, så att folk kan åka buss, tunnelbana och pendeltåg i stället för bil. Från början byggdes kollektivtrafiken för att folk som inte hade råd med bil skulle kunna åka, och det var därför Hjalmar Mehr hittade på månadskortet. Men numera inser man att det är bra för miljön dessutom.

Därför har man också infört biltullar. Den som åker bil in till eller ut från stan måste betala en avgift. Den som tycker det är dyrt väljer att åka buss eller tunnelbana.

Och så försöker man ordna med cykelbanor inne i stan. Sedan 1990-talet har antalet cyklister blivit dubbelt så många. Men ibland blir det trångt och en del cyklister är inte kloka utan struntar i både hjälm och trafikregler!

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 78 2013-02-13 14.29

Stockholm din o-farmors stad inlaga.indd 79 2013-02-13 14:30

MÄNNISKOR OCH MAT

Typiska stockholmare kommer inte från Stockholm, i alla fall inte deras föräldrar. Att de kommer till Stockholm beror på tre olika saker. De kan fly från våld, krig och förtryck, de kan söka arbete eller så har de råkat bli kära i en stockholmare.
Här är några exempel:

Från hela Sverige har folk kommit för att det verkar roligare i storstan.

Från Norrland har några kommit för att jobba som sköterskor.

Från Malmö har några kommit för att de har blivit kära i stockholmare.

Från Finland har folk kommit för att arbeta ända sedan Stockholm blev till.

Många kurder har flytt hit undan krig och förtryck.

Från Estland flydde många undan ryska kommunister och tyska nazister under andra världskriget.

Från hela Sverige har homosexuella kommit för att få vara i fred.

Från Örebro har några kommit för att bli musiker.

Från USA har några kommit på 60-talet för att slippa militärtjänst.

Från Italien och Grekland kom många för arbete under 50- och 60-talet.

Redan 1906 kom en persisk kille till Sverige.

Från Paris har åtminstone någon kommit för att hon ville flytta hemifrån.

Från hela Europa har judar kommit för att slippa bli förföljda och mördade.

Från Senegal kommer folk med utbildning som inte hittar bra jobb hemma.

Från Libanon har åtminstone någon kommit för att fly från krig och för att det finns bra dagis i Stockholm.

Men det här måste betyda att Stockholm är fullt med folk som tycker om fred och demokrati och arbete och kärlek! Hjälp!

Från Somalia flyr folk undan krig.

Från Chile flydde många 1973 när general Pinochet blev diktator och började fängsla och döda folk.

Jag har hört om en fattig italienare som gick hela vägen till Sverige och arbetade ihop pengar och sedan gick han dessutom hela vägen tillbaka till Italien och köpte tågbiljetter till sin familj och åkte till Sverige med dem allihop.

Från Jugoslavien kom folk först för arbete men på 90-talet flydde de undan krig.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 80 2013-02-13 14.30

Också mat kommer till Stockholm från hela världen. Det som är bra är att det finns mycket gott att äta. Nackdelen är att mat transporteras lång väg av lastbilar och båtar som slösar energi, ger avgaser och smutsar ner.

I en fryst kycklingrätt kan kycklingen vara från Thailand, riset från USA, bananerna från Equador men mjölk, grädde och ärtor från olika delar av Sverige och tillverkningen kan ske i Västergötland.

I en fryst lasagne kan vetet vara från Frankrike, köttet från Brasilien och Irland, tomaterna från Italien och så kan den vara tillverkad i Skottland.

I framtiden blir maten dyr. Då måste vi odla inne i stan, både mellan och på husen.

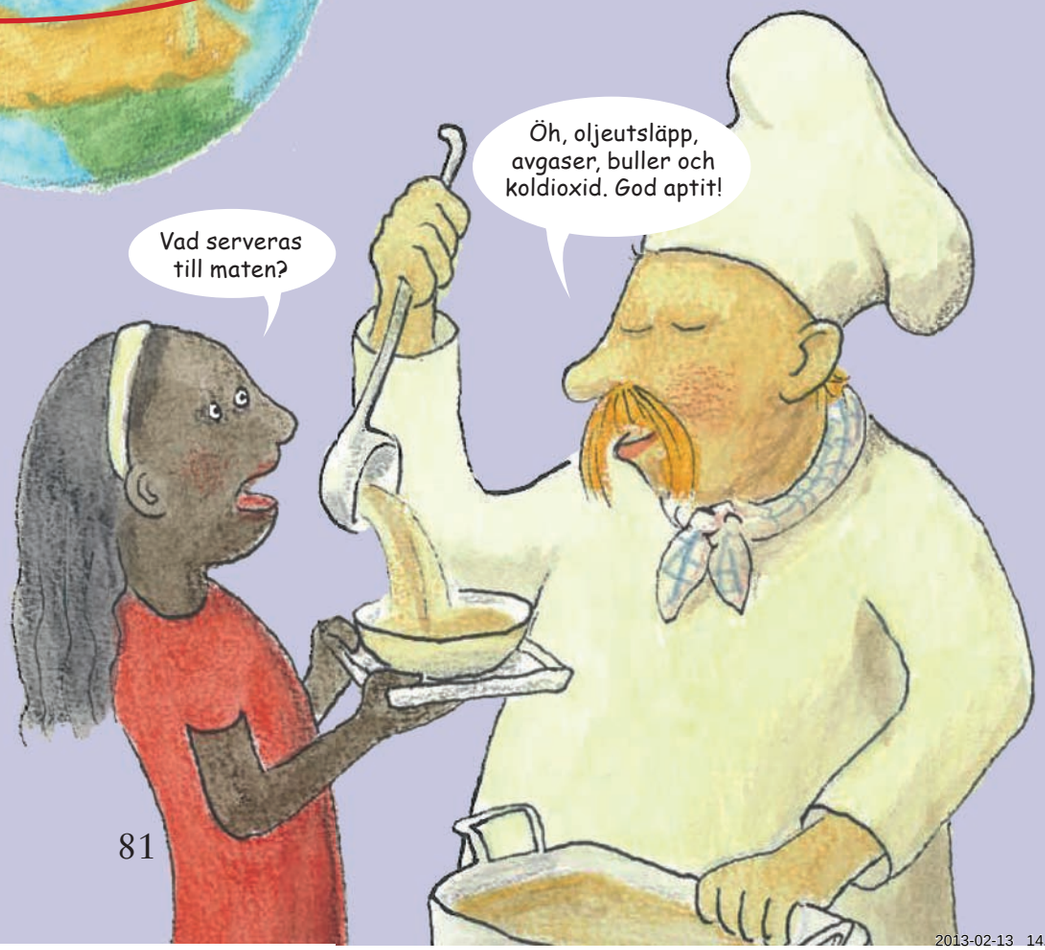

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 81 2013-02-13 14.30

FORTSÄTT TJAFSA!

Jaha, nu är boken strax slut. Trots att jag verkligen har försökt klämma in massor med bilder och fakta har jag bara fått rum med en liten, liten del av Stockholms historia och vad fullmäktige har sysslat med i 150 år. Och det värsta, nej, det bästa är att historien fortsätter. Och det gör fullmäktige också. Just nu har vi stockholmare valt in ledamöter som tillhör sju partier, och de är överens om en sak:

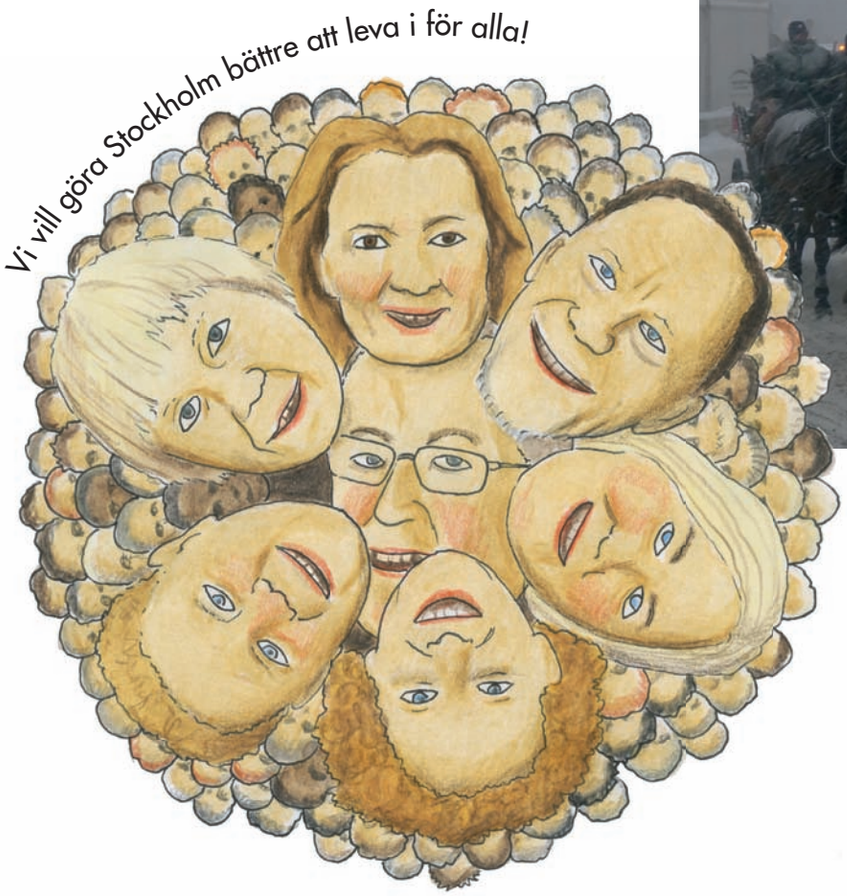

Här har jag ritat fullmäktiges alla 101 ledamöter, tror jag. Kontrollräkna gärna!

Men HUR Stockholm ska bli bättre är de inte överens om. Och så tjafsar de på det där bra, demokratiska sättet. Alla 101 ledamöterna hjälps åt för att komma på hur man ska använda stockholmarnas skattepengar på skola, äldrevård, husbyggen, tunnelbana och allt möjligt som behövs.

För det mesta blir det bra, men ibland kan fullmäktige besluta rätt knasiga grejer, det visar historien. Ofta kan det handla om en bra idé från början, men så tar man i för mycket i verkligheten. Ett exempel: Man behövde riva en del hus i staden på 50- och 60-talet, men man rev alldeles för många! Fullmäktigeledamöterna är ju bara människor, och ibland kan det bli fel.

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 82 2013-02-13 14.30

Och fullmäktige kan göra fel igen! Vad ska du göra om du upptäcker det? När du blir äldre får du rösta och kan vara med och påverka vilka som ska styra Stockholm. Redan nu kan du ringa eller mejla politiker eller skriva insändare i tidningen eller springa runt på stan och tjafsa om vad du tycker. Och så kan du bli politiker själv, förstås.

Om några år finns det en miljon stockholmare. Här är några av en miljon viktiga frågor och åsikter som stockholmarna och fullmäktige redan nu tjafsar om:

Folk som flyttar hit och unga som flyttar hemifrån måste bo någonstans. Bygg hus!

Bygg bättre bilvägar!

Färre avgasiga bilar!

Ska vi bygga i stadens parker eller i förortsskogarna?

Nej, men stockholmarna behöver naturen!

Bygg inga fula hus!

Blir de fula kan vi täcka för dem med en massa järnpinnar!

Regler behövs så att folk inte gör dumma saker!

Och hur ska skolan se ut?

Måste alla gå och stirra i sina smartphones hela tiden? De kan ju lika gärna bo ensamma i skogen i stället för i en härlig storstad!

Oj, minska koldioxid-utsläppen och bygga vallar, kanske!

I framtiden kommer havet att stiga, och mycket av Stockholm som ligger precis vid stranden kommer att svämmas över. Vad ska vi göra?

Jag hör flugors surr i mina öron.

Ja, men lyssna noga! Det gör man i en demokrati.

Sälj inte stadens hus och bolag så billigt!

Är det bara folk med pengar som ska ha råd att bo i innerstan?

Hur ska vi hjälpa barn som har för-äldrar som är sjuka eller har ont om pengar?

Fler jobb!

Hur ska vi hjälpa barn som känner sig utanför?

Stockholm var tidigt både med telefoner och med internet. Vad ska vi vara tidiga med nu?

Varför finns det hemlösa och tiggare i en så rik stad som Stockholm?

Stockholm din o-farmors stad inlaga.indd 83 2013-02-13 14:30

BILDLISTA

Många av nedanstående bilder finns på Stockholmskällan, www.stockholmskallan.se, där bilder har lagts in av olika institutioner som Stockholms stadsarkiv (SSA), Stockholms stadsmuseum (SSM), Spårvägsmuseet och Stockholms Företagsminnen.

Omslag: SSM F 33447, Stenläggning av Birger Jarlsgatan 1898, SSM, Nytagen bild av Ingrid Johansson. Sidorna 2–3: SSM 103088, Ferdinand Tollin, Panorama över Stockholm 1842. 7: Joakim Westerlund, Gräsand. 10: SSM C 2095, Fullmäktige i börssalen 1902. 11: Stockholms stad, Jens Johansson, Fullmäktige 2009. 12: SSM 13699, Anna Palm, Årstiderna. 14: SSM 100659, Johan Gustaf Köhler, Interiörmålning. 15: SSM 10469, Fritz Ahlgrensson, Lotsgatan 1901. 16–17: SSM 30896, Carl August Tholander, Utsikt över Slussen 1898. 18: SSA Lindhagenplanen 1866. 19: SSM 34161, Carl Peter Hallberg, Fleminggatan 1868. 21: SSA, Illustration ur Oumbärlig handbok för Tivolibesökande 1891. 22: SSA, Kriminalavdelningens fotografisamling 1895, Morsan. SSM F 91720, Lennart af Petersens, Kvinnofängelset 1968. 23: SSA, Kriminalavdelningens fotografisamling 1895, Piggen. 27: SSM F 44688, Råttjakt 1900, SSM SvD 33934 J.H., Cykelråttambulans. 28: SSM E 9650, Axel Malmström, Budare 1909. 29: Stockholms Företagsminnen, Urinkur 1896. 30: SSM Fa 29730, Axel Malmström, Slaktare. 31: SSA, Slakthusfotografier, Almberg och Preinitz, Korvtillverkning. 32: SSM F 49078, Per Röding, Strutsfarmen 1912. 33: SSM E 497, Oscar Bladh, Aspudden 1932. 34: Kungliga bibliotekets affischsamling. 35: SSA, Åhlinska skolan, Anna Hansens uppsats 1912. 36–37: SSA, Kriminalavdelningens fotografisamling 1897, Frans och Lars. 38: SSM F 97470, Kata Dahlström. 39: SSM E 3768, Studenter vid sopstation 1905. 40: SSM E 1437, Axel Malmström, Kål på Karlaplan. 41: SSM F 28894, Kö på Hornsgatan. Clary tecknad efter tidningsillustration på Hellbom´s Weblog. 42: SSM C 2416, Deltagare i rösträttskonferensen. 44: SSM 501477, Eldkvarns brand, gouache av Per Daniel Holm, SSM FA 50817, Utsikt från nybyggnad. 45: SSM CRD 743, Gustaf Cronquist, Stadshuset, SSM SvD 22868, Gunnar Lantz, Räddad häst. 46: SSM SvD 25362, Vimar Ericsson, Nattbroder. 47: SSM, Maria Magnusson, Skalpell och spottkopp, SSM SvD 4575 Cirkus. 48: SSM F 83205, Inkvartering. 49: SSM F 33667, Skjul, SSM, Johan Stigholt, Stickelbärsvägen, SSM SM7/POSE 103/POSF 205 Enskede, SSM, broschyr ”Stockholms Stads Småstugebyggen 1927–1937”, Grävande par. 51: SSM JdM 1802, Jan de Meyere, Alva Myrdal. 52: Spårvägsmuseet SM1-486, Oscar Bergs konditoribil. 53: Spårvägsmuseet SM 2017-B289, Slussen från Tyska kyrkan, SSM Fa 6339, B. Gustavsson, Trafikstockning Slussen. 54–55: Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Axel Malmström 1934, Nazistisk valkampanj. 57: SSA SE/SSA/0140/06/03/Stockholms rådhusrätt, avdelning 5, hemliga mål/Inneliggande handlingar 1940, fallet Koch, Mats Hayen, Osynligt bläck, SSM SvD 3294, Ericsson, Lottor med pistoler. 59: SSM SvD 33022, Herman Ronninger, 3D-publik. 63: SSM SvD 21194, Jan Ehnemark, Gatumusikanter, SSM SvD 36918, Gunnar Lantz, Flicka vid spegel. 64: SSM SvD 38694, Kravaller 1948. 65: Tommy Jidesunds samling, X-gänget, Stockholm. 66: SSM F 77875, Lennart af Petersens, Uppmätning vid Garvargatan. 67: SSM F 77800, Lennart af Petersens, Skottkärra, Hamngatan. 68: Joakim Westerlund, Rulltrappa. 69: SSM Fg 9125, Herbert Lindgren, Tunnelbana. 70: Joakim Westerlund, Täby. 71: Joakim Westerlund, Blackeberg. 72–73: SSM F 93497, F 93498, Lennart af Petersens, Almarna. 74–87: Joakim Westerlund. Tack Jocke, 123!

Där inte annat anges, fotograf okänd.

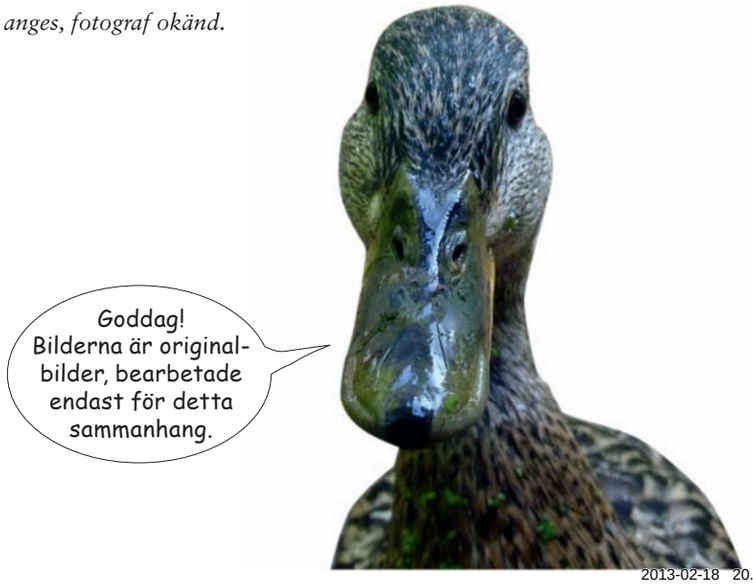

Den här katten bor hos en kompis i Stockholm och heter Nissan. Egentligen skriker den inte, den gäspar.

TACK!

Stort tack till Stockholmshistorikern Mats Hayen på Stadsarkivet, Stockholmiaredaktören Agneta Lundin och formgivaren Marit Messing, både för ert tålamod och för era idéer! Och ett lika stort tack till alla er som ligger bakom **Stockholmskällan** (www.stockholmskallan.se), en helt fantastisk skapelse på nätet som jag anbefaller alla att djupdyka i, och ett särskilt tack till **Faktarummet** på Stockholms stadsmuseum. Det enda jag beklagar är att jag bara har skrapat på ytan av all fantastisk stockholmshistoria ni har samlat ihop.

Jonathan Lindström

Stockholm din o farmorsf stad inlaga.indd 85 2013-02-13 14.30

Så här såg Stockholm ut från Mosebacke en vinterdag 2013. Det var kallt och snöigt och folk hade fönstren stängda. Stockholmarna är tio gånger fler än de var när målningen i början av boken målades.

År 1863 när stadsfullmäktige startade fanns det 119 000 invånare i Stockholm. Industrialismen och järnvägen gjorde att allt fler flyttade till staden. Och det gick med hög fart. Redan år 1890 fanns det 245 000 invånare, och år 1920 var vi 420 000. Staden växte också genom att omgivande områden köptes upp och räknades in i kommunen. År 1950 fanns det 745 000 invånare och år 1960 var vi 808 000 (mer exakt 808 603). Men eftersom man började riva gamla hus i innerstaden och folk flyttade ut i förorterna, ofta utanför kommungränsen, började antalet invånare minska.

Stockholm din o farmors stad bilaga.indd 86 2013-02-13 14:30

Fast om man räknar in förortsbefolkningarna fortsatte befolkningen att öka. I Stockholms kommun sjönk befolkningen till 647 000 år 1981 (ska man vara exakt var vi 647 115). Men sedan har vi ökat i antal igen, bland annat därför att man har byggt bostadshus i gamla industriområden och hamnar. År 2000 fanns det 750 000 stockholmare, och nu är vi snart 900 000. Och så har man räknat ut att vi kommer vara en miljon invånare år 2024! Jag misstänker att du kommer vara en på miljonen.

Stockholm din e farmors stad bilaga.indd 87 2013-02-13 14:30

Vad finns i den här boken?

Inte mer?

Tatuerade tonårstjuvar, förälskelser, smartphones, kyckling från Thailand, olympiska spelen, storstrejk, nazister med cykelfärg, kärnkraftverk, hungriga barn, potatisslagsmål, Gertrud, hästambulans, bajstunnor, rösträtt, strutsbiff, spottkoppar, spioner, Signe, Allmännyttan, bankdirektörer, avloppsvattenvärme, explosioner, felparkerade hästar, Klararivningarna, ateister, elbilar …

Jo, råttsvansar, mjölkprotester, höghöjdshoppare, kvinnliga präster, kravaller, trikiner, eldsvådor, grammofonskivor, höghus, Hjalmar, varmkorv, fängelser, osynligt bläck, trångboddhet, rasister, trädfällning, bioskräck, X-gänget, flygande blomkrukor, busvisslare, jazz, antalet ventilationshål i tunnelbanefönstrets nederkant, stinkstånkare, lattjo, Karlaplanskål, giljotiner, husbyggen, galoscher, nytillverkad korv …

Okej, okej, men vad handlar boken om?

Åh, om Stockholms historia från 1863 till 2013. Och om kommunfullmäktige som firar 150 år och om demokrati som tillsammans med kärlek, mat och nånstans att bo är det bästa som finns!

Är boken framtagen i samarbete med Utbildningsförvaltningen och Stockholms stadsarkiv?

Jajamensan, de går inte av för hackor de heller!

KOMMITTEN FÖR STOCKHOLMSFORSKNING

STOCKHOLMIA FÖRLAG

ISBN 978-91-7031-256-4

9 789170 312564

STOCKHOLM din och farmors stad

Jonathan Lindström

Stockholm din stad omslaget.indd 1